

DEMOKRAATTISEN KULTTUURIN KOMPETENSSIT VIITEKEHYS

Osa 1

Asiayhteys, käsitteet ja malli

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

DEMOKRAATTISEN KULTTUURIN KOMPETENSSIT VIITEKEHYS

Osa 1

Asiayhteys, käsitteet ja malli

English edition:
*Reference Framework of Competences for
Democratic Culture – Volume 1*

ISBN 978-92-871-8573-0

*The opinions expressed in this work are
the responsibility of the authors and do not
necessarily reflect the official policy
of the Council of Europe.*

All requests concerning the reproduction
or translation of all or part of
this document should be addressed to
the Directorate of Communication
(F-67075 Strasbourg Cedex or
publishing@coe.int). All other
correspondence concerning this
document should be addressed to
DGII – Education Department.

Valokuvat: iStockphoto.com
Kannen design ja suunnittelu:
Asiakirja- ja julkaisutuotannon
osasto (SPDP), Euroopan neuvosto
(Kolmen osan laatikko)

© Euroopan neuvosto, joulukuu 2020
Painopaikka Euroopan neuvosto

Sisältö

ESIPUHE	5
ALKUSANAT	7
KIITOKSET	9
JOHDANTO	11
I LUKU – VIITEKEHYKSEN TAUSTA	13
II LUKU – VIITEKEHYS – MIKÄ SE ON JA MITÄ SE EI OLE	19
III LUKU – DEMOKRATIAKULTTUURIN JA KULTTUURIENVÄLISEN VUOROPUHELUN TARVE	23
IV LUKU – INSTITUTIONAALISTEN RAKENTEIDEN MERKITYS	27
V LUKU – VIITEKEHYKSEN KÄSITTEELLINEN PERUSTA	29
VI LUKU – DEMOKRATIAKULTTUURIN JA KULTTUURIENVÄLISEN VUOROPUHELUN EDELLYTTÄMÄT KOMPETENSSIT	37
VII LUKU – KUVAAJAT – NIIDEN KÄYTTÖ JA TARKOITUS	59
LOPUKSI	65
AVAINTERMIT – SANASTO	67
KIRJALLISUUTTA	81

Esipuhe

Demokraattiset lait ja instituutiot voivat toimia tehokkaasti vain, jos niiden perustana on demokratiakulttuuri. Koulutus ja kasvatusta ovat tässä avainasemassa. Tämä oli eräs Euroopan neuvoston vuonna 2005 Varsovassa pidetyn hallitusten päämiesten kolmannen huippukokouksen johtopäätöksistä, ja niiden pohjalta järjestöimme sai tehtäväkseen ”edistää demokratiakulttuuria kansalaistemme keskuudessa”. Tässä suhteessa oleellista on varmistua siitä, että nuoret saavat sellaiset tiedot, arvot ja kyvyt, joiden varassa heistä voi tulla modernien ja moninaisten demokraattisten yhteiskuntien vastuullisia kansalaisia.

Jäsenmaat ovat sittemmin ryhtyneet asiassa moniin toimiin. Selvä painopiste ja ymmärrys kansalaisuuskasvatusta yhteisistä päämääristä on kuitenkin puuttunut. Demokratiaosaamisen viitekehyksen tarkoituksena on selkeyttää tätä tilannetta.

Euroopassa viime aikoina koetut monet terrori-iskut osoittavat, että tämä on selvästi tarpeen. Koulutukseen ja kasvatukseen on panostettava osana pidemmän aikavälin väkivaltaisen ääriajattelun ja radikalisoitumisen ehkäisytoimia, mutta työn on alettava nyt. Tässä valossa Brysselissä vuonna 2016 järjestetty Euroopan neuvoston opetusministerikonferenssin 25. istunto otti osaamis- eli kompetenssimallin (viitekehyksen 1. osa) yksimielisen tyytyväisenä vastaan.

Käsillä oleva viitekehys on valmisteltu Euroopan neuvoston jäsenmaissa ja niiden ulkopuolella käytyjen laajojen kuulemisten ja testausten pohjalta. Se rakentuu demokraattisten yhteiskuntiemme yhteisille periaatteille. Siinä yksilöidään välineet ja kriittinen ymmärrys, jotka oppijoiden tulisi omaksua koulutuksen kaikilla tasoilla, jotta heille muodostuisi osallisuuden tunne ja jotta he voisivat myötävaikuttaa ja antaa panoksensa niihin demokraattisiin yhteiskuntiin, joissa elämme. Se tarjoaa koulutusjärjestelmille yhteisen painopisteen kunnioittaen samalla pedagogisten lähestymistapojen moninaisuutta.

Viitekehyksen tarkoituksena on tukea jäsenmaita kehittämään avointa, suvaitsevaista ja monimuotoista yhteiskuntaa koulutuksen ja kasvatusta keinoin. Toivon jäsenmaiden ottavan tämän välineen käyttöön ja hyötyvän siitä.

Thorbjørn Jagland

Euroopan neuvoston pääsihteeri

Alkusanat

Millainen on huomisen yhteiskunta, jossa lapsemme elävät? Nykyhetkessä järjestettävällä koulutuksella on merkittävä rooli, kun pyritään vastaamaan tähän kysymykseen.

Koulutuksella ja kasvatuksella on oleellinen merkitys tulevaisuuden rakentamisessa. Ne heijastelevat sitä maailmaa, jollaista haluamme valmistaa tuleville sukupolville.

Demokratia on yksi Euroopan neuvoston kolmesta pilarista, eikä järjestön jäsenvaltioiden piirissä pitäisi olla pienintäkään epäilystä siitä, että se säilyy myös tulevien yhteiskuntiemme keskeisenä perustana. Vaikka instituutiomme olisivatkin vakaita, ne toimivat aidosti demokraattisella tavalla vain, jos kansalaisemme ovat täysin tietoisia paitsi äänioikeudestaan, myös instituutioitamme ilmentävistä arvoista. Koulutusjärjestelmämme ja koulujemme tehtävänä on kasvattaa nuorista aktiivisia, osallistuvia ja vastuullisia yksilöitä: monimutkaisissa, monikulttuurisissa ja nopeasti muuttuvissa yhteiskunnissamme se on vähintä mitä voimme tehdä. Kun lisäksi kvanttilaskennan ja tekoälyn vaikutus lisääntyy kaikilla aloilla, on sitäkin tärkeämpää, että lapsillamme on ne arvot, asenteet, taidot, tiedot ja kriittinen ymmärrys, joiden nojalla he pystyvät tekemään vastuullisia päätöksiä tulevaisuudestaan.

Euroopan neuvoston demokratiaosaamisen viitekehyksen valmistelun lähtökohtana on ollut näkemys siitä, että koulutusjärjestelmien, oppilaitosten ja korkeakoulujen tulisi ottaa yhdeksi keskeiseksi tehtäväkseen oppijoiden valmistaminen demokraattiseen kansalaisuuteen. Oppijoiden on tunnettava edessään olevat haasteet ja ymmärrettävä päätöstensä seuraukset sekä oltava perillä siitä, mitä he voivat tehdä ja mihin heidän ei pidä ryhtyä. Tähän tarvitaan paitsi tietoa, myös relevanttia osaamista. Viitekehyksen tavoitteena on määritellä tällaiset kompetenssit.

Kolmiosainen julkaisu avaa ja syventää demokratiaosaamisen viitekehyksen kokonaisuutta.

Ensimmäinen osa kattaa kompetenssimallin, jonka on määrittänyt monitieteinen kansainvälinen asiantuntijaryhmä laajan tutkimusmateriaalin ja kuulemisten perusteella. Osaamiseen kuuluu kaikkiaan 20 kompetenssia, jotka on jaettu neljään alueeseen – arvot, asenteet, taidot sekä tieto ja kriittinen ymmärrys. Niihin liittyy tietoa kompetenssimallin taustoista, sen laadintatavasta ja siitä, miten sitä on tarkoitus käyttää.

Toisessa osassa määritellään kunkin kompetenssin osalta oppimisen tavoitteet kuvaajien avulla. Näiden kuvaajien tarkoituksena on auttaa kasvattajia ja opettajia suunnittelemaan oppimistilanteita, joissa he pystyvät havainnoimaan oppijoiden toimintaa suhteessa ao. kompetenssiin. Kuvaajia pilotoitiin vapaaehtoisten koulujen ja opettajien toimesta 16 jäsenmaassa.

Kolmannessa osassa on ohjeistus siitä, miten kompetenssimallia voidaan käyttää kuudessa eri kasvatuksellisessa yhteydessä. Lisälukuja julkaistaan työn edetessä.

Viitekehys tarjoaa välineen kehittää erilaisia opetusmenetelmiä demokratiaosaamisen vahvistamiseksi käytännössä. Suosittelemme kasvattajia ja opettajia tutustumaan koko viitekehykseen, jotta he voivat valita parhaiten yksilöllisiin tilanteisiin ja tarpeisiin soveltuvan lähestymistavan.

Olen erittäin ylpeä voidessani esitellä demokratiaosaamisen viitekehysten jäsenmaillemme. Työhön on paneuduttu syvällisesti, ja se on perustunut avoimeen kuulemiseen. Toivon, että viitekehystä käytetään laajasti siinä hengessä, johon se on tarkoitettu: tukena pyrkimyksissämme kehittää tulevaisuuden yhteiskunnastamme sellaista, jossa toivomme lastemme elävän.

Snežana Samardžić-Marković

Euroopan neuvoston demokratian pääosasto

Kiitokset

Kirjoittajaryhmä

Demokratiaosaamisen viitekehyksen on laatinut Euroopan neuvoston koulutusosasto, joka teki yhteistyötä seuraavien kansainvälisten asiantuntijoiden kanssa:

Martyn Barrett

Luisa de Bivar Black

Michael Byram

Jaroslav Faltýn

Lars Gudmundson

Hilligje van't Land

Claudia Lenz

Pascale Mompoin-Gaillard

Milica Popović

Călin Rus

Salvador Sala

Natalia Voskresenskaya

Pavel Zgaga

Euroopan neuvoston koulutusosasto

Osastopäällikkö: Sjur Bergan

Koulutuspolitiikkajaoston päällikkö: Villano Qirazi

Johtava projektipäällikkö: Christopher Reynolds

Avustajat: Mireille Wendling, Claudine Martin-Ostwald

Työtä tukeneet tahot

Euroopan neuvoston koulutusosasto on erityisen kiitollinen seuraavien henkilöiden tarjoamasta vahvasta tuesta:

- ▶ Andorran ruhtinaskunnan pysyvä edustaja Euroopan neuvostossa 2012-2017
- ▶ Germain Dondelingert, Jindřich Fryč ja Etienne Gilliard, Euroopan neuvoston koulutuspolitiikan ja -käytäntöjen ohjauskomitean puheenjohtajat 2012-2018
- ▶ Ketevan Natriashvili, Georgian varaopetusministeri.

Demokratiaosaamisen viitekehysten valmistelu on saanut taloudellista ja muuta tukea Andorran, Belgian, Kreikan, Kyproksen, Norjan ja Tšekin tasavallan opetusministeriöiltä.

Koulutusosasto haluaa myös kiittää European Wergeland -keskusta ja Timișoaran kulttuurienvälistä instituuttia niiden tarjoamasta suuresta avusta koulutus- ja pilotointivaiheissa.

Muut valmisteluun osallistuneet

Euroopan neuvoston koulutusosasto on hyvin kiitollinen seuraavien henkilöiden korvaamattomasta palautteesta ja muusta panoksesta demokratiaosaamisen viitekehysten valmistelussa.

Erik Amnå, Mattia Baiutti, Léonce Bekemans, Cezar Bîrzea, Lavinia Bracci, Fabiana Cardetti, Marisa Cavalli, Aidan Clifford, Daniel Coste, Que Anh Dang, Leah Davcheva, Darla Deardorff, Miguel Angel García López, Ralf Gauweiler, Rolf Gollob, Fernanda González-Dreher, Richard Harris, Prue Holmes, Bryony Hoskins, Caroline Howarth, Ted Huddleston, Elene Jibladze, Andreas Körber, Ildikó Lázár, Rachel Lindner, Petr Macek, Julia Marlier, Guillaume Marx, David Muller, Natia Natsvlishvili, Oana Nestian Sandu, Reinhild Otte, Stavroula Philippou, Alison Phipps, Agostino Portera, Marzena Rafalska, Monique Roiné, Roberto Ruffino, Florin Alin Sava, Hugh Starkey, Olena Styslavska, Angela Tesileanu, Felisa Tibbitts, Judith Torney-Purta, Angelos Vallianatos, Manuela Wagner, Charlotte Wieslander, Robin Wilson, Ulrike Wolff-Jontofsohn, Fatmiroshe Xhemalaj.

Lopuksi koulutusosasto haluaa vielä kiittää kompetenssi kuvaajiamme pilotoineita lukuisia opettajia, opettajankouluttajia ja oppilaitosten rehtoreita antaumuksellisesta yhteistyöstä.

Johdanto

Demokratiaosaamisen viitekehys (jäljempänä lyhyesti *viitekehys*) on tarkoitettu opettajien ja kasvattajien käyttöön koulutuksen kaikilla tasoilla esiopetuksesta perusopetukseen, toisen asteen koulutuksesta korkeakoulutukseen sekä aikuiskasvatukseen. Viitekehys tarjoaa systemaattisen lähestymistavan demokratiataitojen opetuksen, koulutuksen ja arvioinnin suunnitteluun sekä siihen, miten demokratiaosaamista voidaan tuoda koulutusjärjestelmiin yhdenmukaisin ja kattavin sekä läpinäkyvin tavoin.

Viitekehysten keskiössä on malli kompetensseista, joita oppijoiden on hankittava, jotta he voisivat olla vaikuttava osa demokratiaa ja elää rauhassa toisten kanssa monikulttuurisissa demokraattisissa yhteiskunnissa. Viitekehyksessä on myös kuvaajat kaikista malliin kuuluvista kompetensseista.

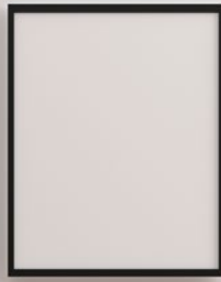
Viitekehys koostuu kolmesta osasta.¹ Käsillä oleva ensimmäinen osa kuvaa viitekehysten taustan ja Euroopan neuvoston aiempaa tähän liittyvää työtä. Siinä on myös eräitä tärkeitä viitekehysten käyttöön liittyviä huomioita. Seuraavat osuudet selvittävät viitekehysten pohjana olevia käsitteitä ja teoreettisia oletuksia. Näiden selitysten jälkeen seuraa kuvaus kompetenssimallista sekä viitekehityksen kuvaajien roolia koskeva johdanto. Ensimmäisessä osassa on myös keskeisten käsitteiden sanasto ja luettelo lisäkirjallisuudesta.

1. Lisäksi on olemassa aiempi asiakirja, joka kertoo viitekehitysmallin laadinnasta. Se on merkityksellinen niille lukijoille, jotka haluavat ymmärtää itse valmistelu, sen perusteita sekä mallin teknisiä yksityiskohtia. (Ks.: www.coe.int/en/web/education/competences-for-democratic-culture, Council of Europe (2016), *Competences for democratic culture: living together as equals in culturally diverse democratic societies*, Council of Europe Publishing, Strasbourg)

Julkaisun toinen osa keskittyy kuvaajiin yksityiskohtaisemmin ja käsittelee niiden laadintaa. Mukana on luettelo kaikista kuvaajista.

Kolmannessa osassa ohjeistetaan, miten viitekehystä voidaan käytännössä soveltaa eri koulutusjärjestelmissä. Sen alussa käsitellään mallin ja kuvaajien käyttöä kolmessa opetuksen suunnittelun vaiheessa: opetussuunnitelmien laadinnassa, pedagogisessa suunnittelussa sekä arvioinnin suunnittelussa. Osassa esitellään myös, miten viitekehystä voidaan käyttää opettajankoulutuksessa, koulun toimintakulttuurin kehittämisessä sekä pyrittäessä vastaamaan ajankohtaiseen yhteiskunnalliseen ja poliittiseen kysymykseen eli väkivaltaisen radikalisoitumisen ehkäisyyn.

Viitekehysmalli kuvaa eri kompetensseja yksityiskohtaisesti, kun taas kuvaajat tarjoavat välineitä opettajille ja kasvattajille kompetenssien konkretisoimiseksi käytännössä. Malli ei pyri antamaan yhtä ainoaa lähestymistapaa vaan mahdollistaa viitekehysten monenlaisen toteuttamisen erilaisissa konteksteissa. Käyttäjät itse päättävät, kuinka soveltaa viitekehystä. Viitekehysten kolmannessa osassa kuvataan sen käyttömahdollisuuksia ja -vaihtoehtoja.

I luku – Viitekehyyksen tausta

Arvot ja koulutus

Viime vuosina koulutus on saanut kasvavaa huomiota Euroopan neuvoston ihmisoikeuksien, demokratian ja oikeusvaltioperiaatteen edistämiseen tähtäävässä työssä. Vaikka nämä periaatteet ovat olleet jo vuosikymmenien ajan eurooppalaisten yhteiskuntien ja poliittisten järjestelmien kulmakiviä, niitä on jatkuvasti ylläpidettävä ja vaalittava. Taloudellisina ja poliittisina kriisiaikoina on tullut entistä selvemmäksi, että kansalaisten pitäisi osata ja haluta osallistua aktiivisesti näiden arvojen ja periaatteiden puolustamiseen. Kyky osallistua aktiivisesti demokratiaprosesseihin omaksutaan jo lapsuudessa, ja sitä ylläpidetään läpi elämän. Kompetenssien omaksumisprosessi on dynaaminen, eikä kukaan tule siinä koskaan valmiiksi. Olosuhteet muuttuvat ja ihmisten on kehitettävä olemassa olevia ja hankittava uusia kompetensseja voidakseen vastata muutoksiin elinympäristöissään.

Oppilaitoksilla on merkittävä tehtävä tässä elämänmittaisessa prosessissa. Useimmat lapset kohtaavat julkisen maailman ensi kertaa koulussa, ja koulujen pitäisikin olla se paikka, jossa demokratiakasvatus alkaa. Muiden koulutusta tarjoavien organisaatioiden, kuten korkeakoulujen ja vapaan sivistystyön toimijoiden, tulee myös ottaa tämä huomioon oppijoiden ikää ja kypsyyttä vastaavalla tavalla.

Demokratiakasvatuksen pitäisi olla osa laajempaa ja yhdenmukaisempaa kasvatuskäsitystä, osa ihmisen kokonaiskasvua. Suosituksessaan CM/Rec(2007)6 Euroopan neuvosto ilmaisee näkemyksensä kasvatuksesta, joka tähtää neljään tärkeimpään päämäärään:

- ▶ valmistautuminen työmarkkinoille
- ▶ valmistautuminen elämään demokraattisen yhteiskunnan aktiivisena jäsenenä
- ▶ kasvu ja kehittyminen yksilönä
- ▶ laajan ja monipuolisen tietopohjan kehittäminen ja päivittäminen.

Kaikki neljä päämäärää ovat tarpeen, jotta yksilö voisi elää itsenäistä elämää ja olla aktiivisena kansalaisena mukana nopeasti muuttuvan nyky-yhteiskunnan kaikilla alueilla. Päämäärät ovat yhtä arvokkaita ja toisiaan täydentäviä. Esimerkiksi monet kompetenssit, joita ihmiset tarvitsevat työllistyäkseen – kuten analysointikyky, viestintätaidot ja kyky työskennellä ryhmässä – auttavat heitä myös kasvussa demokraattisten yhteiskuntien aktiivisiksi jäseniksi ja ovat samalla myös perustavanlaatuisen tärkeitä kunkin henkilökohtaisen kehittymisen kannalta.

Koska kulttuuriset, teknologiset ja väestöön liittyvät muutokset edellyttävät jatkuvaa valmiutta oppia, reflektoida ja toimia työhön liittyviin uusiin haasteisiin ja mahdollisuuksiin vastaamiseksi sekä yksityisesti että yhteiskunnassa, yksilöiden on pyrittävä kaikkiin neljään päämäärään läpi elämänsä. Viranomaisten vastuulla on tukea kansalaisia tässä tarjoamalla elinikäiseen oppimiseen soveltuvat järjestelmät.

Euroopan neuvosto on jo kehittänyt lähestymistapoja ja tuottanut materiaaleja tukemaan kasvatusta ja koulutusviranomaisia edellä mainitun velvollisuuden täyttämiseksi ja tukenut jäsenvaltioita sen toimeenpanossa. Euroopan neuvoston demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta koskeva peruskirja (EDC/HRE) määrittelee keskeisen käsitteellisen perustan, tavoitteet ja toimeenpanoalueet. Peruskirjan määritelmän mukaisesti:

”Kasvatus demokraattiseen kansalaisuuteen’ tarkoittaa koulutusta, kasvatusta, tietoisuuden lisäämistä, tietoa, käytäntöjä ja toimintaa, joilla oppijoille pyritään antamaan tietoa, taitoja ja ymmärrystä ja kehittämään heidän näkemyksiään ja käyttäytymistään siten, että he saavat edellytykset käyttää ja puolustaa demokraattisia oikeuksiaan ja vastuutaan yhteiskunnassa arvostaen monimuotoisuutta ja osallistuen aktiivisesti demokraattiseen toimintaan demokratiaa ja oikeusvaltioperiaatetta edistävällä ja suojaavalla tavalla.” (2.a artikla)

Peruskirja määrittelee edelleen ihmisoikeuskasvatuksen siten, että se tarkoittaa:

”[– –] koulutusta, kasvatusta, tietoisuuden lisäämistä, tietoa, käytäntöjä ja toimintaa, joilla oppijoille pyritään antamaan tietoa, taitoja ja ymmärrystä ja kehittämään heidän asenteitaan ja käyttäytymistään siten, että he saavat edellytykset osallistua yleismaailmallisen ihmisoikeuskulttuurin rakentamiseen ja puolustamiseen yhteiskunnassa ihmisoikeuksia ja perusvapauksia edistävällä ja suojaavalla tavalla.” (2.b artikla)

Näissä määritelmässään peruskirja viittaa kompetensseihin (kuten tietoihin, taitoihin, ymmärrykseen ja asenteisiin), joita oppijoiden tulee kehittää saadakseen edellytykset toimia aktiivisina kansalaisina. EDC/HRE-peruskirja kuvaa kattavasti kasvatuksen tavoitteita, periaatteita ja politiikkaa, joiden avulla oppijat saavuttavat nämä kyvyt ja edellytykset.

Voimaantuminen kansalaisena ja eurooppalainen koulutus- ja kasvatustraditio

EDC/HRE-peruskirjassa todetaan, että:

”[o]petus- ja oppimiskäytäntöjen ja -toiminnan tulee noudattaa ja edistää demokraattisia ja ihmisoikeusarvoja ja -periaatteita.” (5.e artikla)

Euroopan neuvoston koulutusta ja kasvatusta koskeva työ heijastelee tätä periaatetta sekä eurooppalaisia koulutus- ja kasvatustraditioita. Tätä vastaava pedagogiikka ei ole luonteeltaan vain hyötyyn tähtäävää vaan myös kasvatuksellista. Se heijastelee pitkää kasvatustraditiota, joka perustuu humanistisiin ihanteisiin ja näkyy *Bildung*-käsitteessä: elämänmittainen prosessi, joka antaa ihmisille mahdollisuuden tehdä itsenäisiä omaa elämäänsä koskevia valintoja, nähdä toiset yhdenvertaisina itsensä kanssa ja olla heidän kanssaan vuorovaikutuksessa merkityksellisillä tavoilla. Tämä tarkoittaa sitä, että oppijoiden katsotaan olevan aktiivisesti vastuussa omasta oppimisestaan eikä pelkästään tiedon vastaanottajia tai arvojen välittämisen kohteita. Koulutusjärjestelmien ja oppilaitosten sekä opettajien ja kasvattajien odotetaan asettavan oppijat oman oppimisprosessinsa keskiöön ja tukevan heitä itsenäisen ajattelun ja arvostelukyvyyn kehittämisessä.

Tällainen kasvatusta liittyy selkeästi demokraatiaidealeihin ja heijastelee ihmisoikeusperiaatteita. Periaatteet ovat erityisen tärkeitä kehitettäessä kompetensseja, jotka mahdollistavat aktiivisen demokraatian osallistumisen. Näin ollen painopisteen ei pidä olla vain tiedon välittämisessä. Sen on oltava myös sellaisten mielekkäiden olosuhteiden luomisessa, joissa oppijat voivat kehittää koko potentiaaliaan itselleen sopivilla tavoilla ja omassa tahdissaan.

Oppimisessa ei ole myöskään kyse ainoastaan tiedollisista prosesseista. Oppiminen edellyttää oppijan koko persoonaa osallistavia prosesseja: älyn, tunteiden ja kokemusten mukanaoloa. Kokemuspohjainen ja aktiivinen oppiminen on erityisen tärkeää aktiivisessa demokraattisessa osallistumisessa tarvittavien kompetenssien kohdalla. Yhteistyötaitoja voidaan parhaiten kehittää vuorovaikutteisissa tai yhteistyötä edellyttävissä oppimistilanteissa. Kriittinen ajattelu vahvistuu, kun oppijoilla on mahdollisuus tarkastella aihepiiriin eri puolia ja tulkintoja ja heitä rohkaistaan tutustumaan niihin. Toisten ihmisten oikeuksien arvostamisen merkitys ymmärretään parhaiten kasvatusympäristössä, jossa lähtökohtana kaikessa on jokaisen – yhtä lailla aikuisten kuin lastenkin – oikeudet ja vastuut.

Viitekehys tukee kasvatusta, joka varmistaa sen, että kansalaiseen vaikuttavissa instituutioissa näkyvät ihmisyyden, ihmisoikeuksien suojelu ja demokraattiset arvot. Viitekehyksessä yksilöidyt kompetenssit määrittävät kykyä luoda ja uudistaa instituutioita ja prosesseja rauhanomaisesti demokraattisten yhteiskuntien luomiseksi ja vahvistamiseksi. Osa tätä ovat myös kansalaiset, jotka noudattavat vallitsevia menettelyjä ja samalla puuttuvat aktiivisesti käytäntöihin, joita on tarpeen muuttaa.

Demokratiakompetenssit ja oppilaitokset

EDC/HRE-peruskirjassa todetaan lisäksi, että:

”[e]ntenkin oppilaitosten ja koulujen johdon tulee toiminnassaan ilmentää ja edistää ihmisoikeusarvoja ja oppilaiden, opetushenkilökunnan ja sidosryhmien, kuten vanhempien, aktiivista osallistumista.” (5.e artikla)

Oppilaitokset voivat toteuttaa tätä periaatetta ja edistää ”demokratiaoppimista”:

- ▶ päätöksentekoprosessien järjestämistavoilla ja niitä koskevalla viestinnällä
- ▶ keskustelun ja aktiivisen osallistumisen mahdollistamisella oppilaitoksen arjessa
- ▶ opettajien, oppijoiden ja vanhempien suhteisiin sisältyvällä keskinäisellä kunnioituksella ja luottamuksella.

Demokratiakompetenssien kehittymisen edellytyksenä on demokratiaan liittyvien asiayhteyksien, pedagogiikan ja menetelmien asianmukainen yhdistelmä oppilaitoksissa. Näiden käytäntöjen kautta voi syntyä kolmenlaista oppimista. Ensinnäkin voi kehittyä minäpystyvyyttä, kun oppijat saavat mahdollisuuden ratkaista tehtäviä, heitä rohkaistaan sinnikkyyteen ja pienimmästäkin menestyksestä annetaan tunnustusta. Tämä kokemukseen pohjautuvan ja tunteisiin perustuvan oppimisprosessin ulottuvuus on ”demokratiasta jonkin asian avulla oppimista”. Toiseksi tiedon hankkiminen ja kriittinen ymmärrys on ”demokratiasta itsestään oppimista”. Kolmanneksi kyky käyttää omaa osaamistaan tietyssä yhteydessä tai tilanteessa on ”demokratiaa varten oppimista”.² Kaikkia näitä kolmea oppimisen muotoa tarvitaan pyrittäessä yleiseen kasvatustavoitteeseen, jossa oppijoille halutaan antaa välineet elämään demokraattisen yhteiskunnan aktiivisina kansalaisina.

Euroopan neuvoston suositus CM/Rec(2012)13 laadukkaana koulutuksen turvaamisesta alleviivaa EDC/HRE:n periaatteita todetessaan, että:

”[– –] laadukkaana opetuksena nähdään opetus, joka – –

- d. edistää demokratiaa, ihmisoikeuksien ja yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden kunnioitusta oppimisympäristössä, joka tunnustaa jokaisen oppimis- ja sosiaaliset tarpeet;
- e. sallii oppilaiden ja opiskelijoiden kehittää asianmukaista osaamista, itseluottamusta ja kriittistä ajattelua auttaen heitä kasvamaan vastuullisiksi kansalaisiksi”.

Viitekehys ja sen kompetenssimalli ja kuvaajat tarjoavat välineen toteuttaa EDC/HRE-peruskirjan periaatteita ja Euroopan neuvoston laadukkaana koulutuksen ja kasvatuksen vaatimusta. Se on kokonaisvaltainen, johdonmukainen ja läpinäkyvä kuvaus osaamisesta, jota aktiivinen demokratiaan osallistuminen edellyttää.

Kieli ja oppiminen

Euroopan neuvoston suositus CM/Rec(2014)5 korostaa oppimiskielen (tai -kielten) merkitystä. Sen kappaleessa 6b) todetaan, että:

2. Nämä erot liittyvät erotteluun oppimisesta ihmisoikeuksista itsestään, niiden kautta ja niiden edistämiseksi, jotka sisältyvät YK:n ihmisoikeusjulistusta koskevaan oppimiseen ja koulutukseen. Ks.: [Issues/Education/Training/Pages/UNDHREducationTraining.aspx](https://www.undhrc.org/Issues/Education/Training/Pages/UNDHREducationTraining.aspx).

”[e]rityistä huomiota tulee kiinnittää heti koulunkäynnin alusta alkaen koulunkäyntikielen oppimiseen, joka sekä erityisenä kouluaineena että muiden aineiden opetuksen välineenä on keskeisen tärkeässä asemassa tiedon lähteille pääsemisen ja kognitiivisen kehittymisen kannalta.”

Kielellisistä vaikeuksista kärsivillä oppijoilla on vaikeuksia oppimisessa ja tiedon käsittelyssä koko koulunkäyntinsä ja oppimisuransa ajan.

Kaikissa oppiaineissa kielellisiin valmiuksiin liittyy:

- ▶ selittävien tekstien lukeminen ja ymmärtäminen (tekstit usein rakenteeltaan erilaisia riippuen oppiaineyhteydestä)
- ▶ opettajan antamien, monimutkaisia asioita koskevien selitysten kuunteleminen
- ▶ kysymyksiin vastaaminen suullisesti ja kirjallisesti
- ▶ tutkimusten ja selvitysten tulosten esitleminen
- ▶ osallistuminen keskusteluihin asiakysymyksistä.

Kieli ja kielellinen kompetenssi on aina osa oppiaineiden oppimista, ja oppiaineen sisältöjen oppiminen on mahdollista vain kielen välityksellä. Ilman riittävää kielen osaamista oppija ei voi seurata kunnolla opetettavaa sisältöä eikä keskustella siitä muiden kanssa. Euroopan neuvosto on analysoinut ja tuottanut materiaaleja, joiden tarkoituksena on auttaa kasvattajia ja opettajia varmistumaan siitä, että oppijoiden kielitaito on riittävä menestyksellisen oppimisen näkökulmasta. Aineistoja on alustalla, jonka englanninkielinen nimi on *Platform of Resources and References for Plurilingual and Intercultural Education* (suom. Monikielisen ja kulttuurienvälisen opetuksen resurssi- ja viitealusta).³

Myös demokratiaosaamisen kehittyminen riippuu kielitaidosta. Se voi olla erityinen opetusohjelman osa tai sitä voidaan tehdä organisoimalla oppilaitoksen toiminta- ja kulttuuri oppijoiden osallistumista tukeväksi. Kummassakin tapauksessa kielitaito on keskeisen tärkeää ja sen on oltava opettajien huomion keskipisteessä. Oppijat tulevat lisäksi entistä tietoisemmiksi kielestä ja oman kielitaitonsa merkityksestä demokratia- ja kulttuurienvälisen taitojensa käytössä.

3. Ks.: www.coe.int/EN/web/platform-plurilingual-intercultural-language-education/.

II luku – Viitekehys – mikä se on ja mitä se ei ole

Viitekehys on viiteasiakirja, jonka perustana ovat Euroopan neuvoston arvot – ihmisoikeudet, demokratia ja oikeusvaltioperiaate. Sen tarkoituksena on olla kattava resurssi, jonka avulla voidaan suunnitella ja toteuttaa *demokratia-kompetenssien* eli demokratiataitojen ja kulttuurienvälisen vuoropuhelun opettamista, oppimista ja arviointia tavalla, joka on kaikkien näkökulmasta läpinäkyvää ja yhdenmukaista.

Viitekehys tarjoaa yhteisen kielen ja terminologian, jonka avulla on mahdollista opettaa, oppia tai arvioida laaja-alaisesti arvoja, asenteita, taitoja, tietoja ja kriittistä ymmärrystä sekä niiden välisiä suhteita. Läpinäkyvyyttä edistetään yksityiskohtaisilla *kompetenssikuvauksilla* sekä havainnollistamalla, miten näitä kuvauksia voi käyttää opetuksessa, oppimisessa ja arvioinnissa. Johdonmukaisuudella varmistetaan, ettei näiden kesken ilmaannu ristiriitaisuuksia. Kattavuus, läpinäkyvyys ja johdonmukaisuus edistävät yhteistä ymmärrystä paitsi virallisen, epävirallisen ja vapaamuotoisen koulutuksen sisällä ja välillä, myös jäsenvaltioiden koulutusjärjestelmien kesken.⁴

4. Virallinen koulutus tarkoittaa koulutusjärjestelmärakennetta, joka kattaa esi- ja perusopetuksen, toisen asteen ja yliopistokoulutuksen. Virallista koulutusta tarjotaan pääasiassa yleissivistävissä tai ammatillisissa oppilaitoksissa, ja se johtaa tutkintoon toisella ja korkea-asteella. Epävirallinen koulutus tarkoittaa suunnitelmallisia koulutusohjelmia, joilla pyritään kehittämään taitoja ja osaamista virallisen koulutusjärjestelmän ulkopuolella. Arkioppiminen on elinikäinen prosessi, jossa yksilö omaksuu asenteita, arvoja, taitoja ja tietoa ympäristöstään ja päivittäin kohtaamistaan kasvatuksellisista vaikutteista ja lähteistä (perheeltään, vertaisryhmistä, naapureiltaan, tapaamiltaan ihmisiltä, kirjastosta, tiedotusvälineistä, työyhteisöissä, leikeissä jne.). Nämä määritelmät tulevat EDC/HRE-peruskirjasta.

Viitekehystä ei tule nähdä suosituksena ”eurooppalaiseksi opetussuunnitelmaksi”. Siinä ei esitetä yhtä tiettyä pedagogista tai opetuksellista menetelmää tai arviointitapaa. Se kuitenkin osoittaa, kuinka demokraatiakompetenssit voidaan sisällyttää moniin pedagogisiin käytänteisiin, menetelmiin ja arviointeihin, jotka ovat Euroopan neuvoston arvojen mukaisia. Viitekehyksessä myös tunnistetaan, miten kompetensseja voi parhaiten opettaa, oppia ja/tai arvioida, jolloin viitekehysten käyttäjät voivat itse arvioida omia lähestymistapojaan sekä niiden sopivuutta ja käytettävyyttä omissa konteksteissaan.

Näin ollen viitekehys on väline käytettäväksi opetussuunnitelmien, pedagogisten käytänteiden ja arvioinnin suunnittelussa ja kehittämisessä, soveltuen eri koulutusjärjestelmiin. Sitä voivat hyödyntää opetussuunnitelmien laatijat, opettajat ja kasvattajat, opettajankouluttajat sekä muut sidosryhmät, jotka kaikki ovat yhteiskunnallisia toimijoita. Toimijoiden osallistaminen ja voimaannuttaminen on viitekehysten keskiössä.

Viitekehys tarjoaa tapoja käsitteellistää ja kuvata kompetensseja, joita yksilö tarvitsee voidakseen toimia minkä tahansa sosiaalisen ryhmän aktiivisena jäsenenä. Tällainen ryhmä voi olla esimerkiksi oppilaitos, työpaikka, (paikallinen, kansallinen, kansainvälinen) poliittinen järjestö, vapaa-ajan järjestö, kansalaisjärjestö tai muu organisaatio.

Koska viitekehysten tarkoitus on yksilöiden voimaannuttaminen, sen avulla ei saa jättää ketään sosiaalisen ryhmän, ei myöskään valtioon kuulumisen, ulkopuolelle. Viitekehysten käyttö osallistamisen estämiseksi olisi sen väärinkäyttöä ja sen tarkoituksen vääristämistä. Keskeisenä periaatteena on se, että viitekehysten käyttö ei saa aiheuttaa vahinkoa yksilöille tai yhteisöille.

Prosessi, asiayhteys ja (nykyinen) laajuus

Demokratiaosaaminen ei kartu lineaarisesti jatkuvasti lisääntyvässä kulttuurien välisen vuoropuhelun tai demokraatiaprosessien hallinnassa. Osaaminen voi siirtyä tilanteesta toiseen, mutta näin ei välttämättä kuitenkaan aina käy, ja demokratiaosaamisen karttumisen on elinikäinen prosessi. Tämä merkitsee sitä, että demokraatiakompetenssit on huomioitava laaja-alaisesti kaikessa opetuksessa ja oppimisessa. Demokratiaosaaminen vahvistuu jatkuvasti lähtien kompetenssikehysten kuvaajien alimmilta tasoilta.

Viitekehys ei määrittele sitä, mille osaamis- ja/tai taitotasolle yksilön tulee pyrkiä koko elinikäisen oppimisensa aikana. Se ei esimerkiksi määrittele, mitä kompetensseja ja taitotasoa voitaisiin edellyttää maan kansalaisuuden saamiseksi. Viitekehysten käyttö ja sen toimeenpanostrategia opetuksessa ja kasvatuksessa on aina sovitettava paikallisiin, kansallisiin ja kulttuurisiin yhteyksiin. Viitekehys kuitenkin mahdollistaa kattavuuden, läpinäkyvyyden ja yhdenmukaisuuden eri yhteyksissä.

Soveltaminen on politiikkalinjausten valmistelijoiden ja käytännön työtä tekevien vastuulla. Heillä on yksityiskohtaista tietoa ja ymmärrystä kontekstiin vaikuttavista tekijöistä ja siitä, miten ne vaihtelevat kasvatusprosesseihin väistämättä vaikuttavilla hienovaraisilla ja merkittäväillä tavoilla. Lisäksi toimintaympäristöt reagoivat jatkuvasti ja odottamattomilla tavoilla historiallisiin, taloudellisiin, teknologisiin ja kulttuurin muutoksiin, ja viitekehysten käyttäjien on tarkasteltava omia opetukseen, oppimiseen ja arviointiin liittyviä käytäntöjään muutosten tapahtuessa.

Viitekehukseen perustuvan päätöksenteon on aina tapahduttava mahdollisimman lähellä toimeenpanotasoa – olipa se kansallinen, alueellinen tai paikallinen taso taikka oppilaitos, opettaja tai oppija (kuten on kuvattu 3. osan opetusohjelmaa koskevassa ohjausluvussa).

Demokratiaosaamisen karttuminen on elinikäinen prosessi. Viitekehys ja siihen kuuluva kompetenssimalli voivat auttaa tässä prosessissa niin formaalin, nonformaalin kuin informaalinkin oppimisen ympäristöissä.

III luku –

Demokratiakulttuurin ja kulttuurienvälisen vuoropuhelun tarve

Demokratia merkitsee tavallisen tulkinnan mukaan ihmisten harjoittaman tai heidän puolestaan harjoitetun hallinnon muotoa. Tällaisen hallinnon pääpiirre on se, että se heijastelee enemmistön näkemyksiä. Tästä syystä demokratia ei voi toimia ilman instituutioita, jotka varmistavat kansalaisten äänioikeuden, säännöllisten, kilpailuun perustuvien vapaiden ja oikeudenmukaisten vaalien järjestämisen, enemmistön päätäntävällän sekä hallinnon tulostavastuun.

Vaikka demokratiaa ei voi olla olemassa ilman demokraattisia instituutioita ja lakeja, instituutiot eivät itsessään voi toimia, elleivät kansalaiset harjoita demokratiaa ja ylläpidä demokratiaan kuuluvia arvoja ja asenteita. Näitä ovat muun muassa

- ▶ sitoutuminen julkiseen keskusteluun
- ▶ valmius ilmaista omia mielipiteitä ja kuunnella toisten mielipiteitä
- ▶ yhteisymmärrys siitä, että mielipide-erot ja ristiriidat on ratkottava rauhanomaisesti
- ▶ sitoutuminen siihen, että päätökset tekee enemmistö
- ▶ sitoutuminen vähemmistöjen oikeuksien suojelemiseen
- ▶ sen tunnustaminen, että enemmistövalta ei voi mitätöidä vähemmistöjen oikeuksia
- ▶ sitoutuminen oikeusvaltioperiaatteeseen.

Demokratia edellyttää myös kansalaisten sitoutumista osallistua aktiivisesti julkisiin toimintoihin. Jos kansalaiset eivät sitoudu näihin arvoihin, asenteisiin ja käytäntöihin, demokraattiset instituutiot eivät pysty toimimaan.

Kulttuurisesti moninaisissa yhteiskunnissa demokraattiset prosessit ja instituutiot edellyttävät kulttuurienvälistä vuoropuhelua. Demokratian perustavanlaatuisen periaate on, että poliittisten päätösten kohteena olevilla on mahdollisuus ilmaista näkemyksiään päätöksiä tehtäessä ja päättäjät ottavat heidän näkemyksensä huomioon. Kulttuurienvälinen vuoropuhelu on ensinnäkin tärkein keino, jolla kansalaiset voivat ilmaista mielipiteitään toisille, erilaista kulttuuritaustaa edustaville kansalaisille. Toisekseen sen avulla päätöksentekijät voivat ymmärtää kansalaisten näkemyksiä ja ottaa näiden itsensä määrittelemät erilaiset kulttuuritaustat huomioon. Kulttuurisesti moninaisissa yhteiskunnissa kulttuurienvälinen vuoropuhelu on näin ollen keskeistä sen varmistamiseksi, että kaikilla kansalaisilla on yhdenvertaiset mahdollisuudet osallistua julkiseen keskusteluun ja päätöksentekoon. Kulttuurisesti moninaisissa yhteiskunnissa demokratia ja kulttuurienvälinen vuoropuhelu täydentävät toisiaan.

Kulttuurienvälinen vuoropuhelu edellyttää keskustelukumppanien kunnioittamista. Ilman kunnioitusta muiden kanssa kommunikointi perustuu vastakkainasetteluun tai siitä tulee pakottavaa. Vastakkainasettelun leimaamassa vuoropuhelussa päämääränä on "voittaa" toinen ihminen yrittämällä todistaa omien näkemysten "ylivoimaisuus" toisiin nähden. Pakottavassa vuoropuhelussa päämääränä on määrätä, pakottaa tai painostaa toinen hylkäämään oma kantansa ja omaksumaan pakottajan kanta. Kumpikaan vaihtoehto ei perustu toisen kunnioittamiseen, eikä niissä ole tavoitteena pyrkiä ymmärtämään toisen näkemyksiä.

Toisin sanoen kunnioituksen puutteen leimaama vuoropuhelu menettää keskeisen piirteensä eli avoimen näkemysten vaihdon, jonka avulla eri kulttuuritaustoista tulevat ihmiset voivat ymmärtää toistensa näkökulmia, kiinnostuksenkohteita ja tarpeita.

Kunnioitus itsessään perustuu siihen lähtökohtaan, että toinen ihminen on itsessään tärkeä ja arvokas ja ansaitsee huomionsa ja kiinnostuksemme. Kyse on toisen ihmisarvon tunnustamisesta ja sen myöntämisestä, että toisilla on oikeus valita näkemyksensä ja puhua niiden ja oman elämäntapansa puolesta. Lyhyesti sanoen kulttuurienvälinen vuoropuhelu edellyttää toisten ihmisarvon, yhdenvertaisuuden ja ihmisoikeuksien kunnioittamista. Se edellyttää myös kriittistä reflektiota niiden kulttuuristen ryhmien suhteesta, joihin kulttuurienvälisessä vuoropuhelussa mukana olevat kuuluvat, sekä toisten kulttuuritaustan kunnioittamista. Jotta kansalaiset voivat osallistua kulttuurienväliseen vuoropuheluun, heillä on oltava kulttuurienvälistä osaamista, ja sen keskeinen osa on kunnioitus.

Demokratia edellyttää, että instituutiot ylläpitävät ihmisoikeuksia ja kaikkien kansalaisten perusoikeuksia. Vähemmistönäkemysten kannattajia on suojattava sellaisilta enemmistön toimilta, jotka voivat vaarantaa edellisten ihmisoikeudet ja vapaudet. Vähemmistönäkemykset voivat olla keskustelua rikastuttavia, eikä niitä saisi työntää syrjään tai sulkea pois. Tämä merkitsee sitä, että demokratiassa instituutioiden täytyy määritellä rajat toimille, joihin enemmistö voi ryhtyä. Rajat asetetaan tavallisesti perustuslaissa taikka lainsäädännössä, joka yksilöi ja turvaa kaikkien kansalaisten, sekä enemmistön että vähemmistön, ihmisoikeudet ja vapaudet.

Yhteenvedon todetaan, että kulttuurisesti moninaisissa yhteiskunnissa toimiva demokratia edellyttää hallintomallia ja instituutioita, jotka heijastelevat enemmistön näkemyksiä ja samalla tunnustavat ja suojaavat vähemmistön oikeuksia. Niille on myös ominaista demokratiaa tukeva kulttuuri, kulttuurienvälinen vuoropuhelu, toisten ihmisarvon ja oikeuksien kunnioittaminen sekä instituutiot, jotka suojelevat kaikkien kansalaisten ihmisoikeuksia ja vapauksia.

Viitekehys on laadittu auttamaan opettajia ja kasvattajia näiden pyrkiessä saavuttamaan ja vahvistamaan kolmea näistä viidestä perusasiasta: demokratiaa tukevaa kulttuuria, kulttuurienvälistä vuoropuhelua ja toisten ihmisarvon ja oikeuksien kunnioittamista.

Euroopan neuvoston *Kulttuurienväliseen vuoropuheluun liittyvässä valkeassa kirjassa* (2008)⁵ todetaan, että demokratia- ja kulttuurienväliset kompetenssit eivät kartu automaattisesti, vaan ne on opittava ja niitä on harjoitettava. Opetuksella ja koulutuksella on ainutlaatuinen mahdollisuus ohjata ja tukea oppijoita tässä suhteessa, ja näin oppijat myös voimaantuvat. He saavat taitoja, joita he tarvitsevat tulla demokraatiaan, kulttuurienväliseen vuoropuheluun ja yleisemmin koko yhteiskuntaan aktiivisesti ja itsenäisesti osallistuviksi toimijoiksi. Se antaa heille kyvyn valita omat tavoitteensa ja pyrkiä niitä kohti samalla kunnioittaen ihmisoikeuksia, toisten ihmisarvoa sekä demokraattisia prosesseja.

Viitekehys auttaa suunnittelemaan koulutusta ja kasvatusta kohti päämäärää, jossa kaikilla oppijoilla on mahdollisuudet tulla itsenäisiksi ja toisiaan kunnioittaviksi demokraattisiksi kansalaisiksi, joilla on demokraatiassa ja kulttuurienvälisessä vuoropuhelussa tarvittava osaaminen.

5. Euroopan neuvosto (2008), *Kulttuurienväliseen vuoropuheluun liittyvä valkea kirja "Eläminen yhdessä yhdenvertaisina ja ihmisarvoisesti"*, Ministerikomitea, Euroopan neuvosto, Strasbourg, www.coe.int/t/dg4/intercultural/.

IV luku –

Institutionaalisten rakenteiden merkitys

Vaikka on tärkeää, että oppijat saavuttavat taitoja, joita he tarvitsevat demokraattiseen osallistumiseen, tämä ei vielä riitä varmistamaan, että demokratia tosiaan toimii. Syitä ovat seuraavat.

Sen lisäksi, että demokratia edellyttää kansalaisia, joilla on demokratia- ja kulttuurienvälistä osaamista, se edellyttää myös demokraattisia poliittisia ja oikeudellisia instituutioita. Instituutioiden täytyy tarjota kansalaisille mahdollisuuksia aktiiviseen osallisuuteen. Ne instituutiot, jotka kieltävät nämä mahdollisuudet, eivät ole demokraattisia. Kansalaisten mahdollisuudet demokraattiseen toimintaan ja osallisuuteen estetään esimerkiksi silloin, jos ei ole olemassa institutionaalisia kuulemiselimiä, joiden kautta kansalaiset voivat välittää poliittisille päättäjille omat näkemyksensä. Siellä, missä tilanne on tämä, kansalaisten on käytettävä vaihtoehtoisia demokraattisen toiminnan muotoja saadakseen äänensä kuuluviin. Jos institutionaalisia rakenteita kulttuurienvälisen vuoropuhelun tueksi ei ole, kansalaisetkaan eivät todennäköisesti käy tällaista vuoropuhelua. Jos julkishallinto kuitenkin tarjoaa asianmukaisia tiloja (esim. kulttuuri- ja sosiaalikeskuksia, nuorisotiloja, koulutuskeskuksia, muita vapaa-ajan tiloja tai virtuaalituloja) ja edistää niiden käyttöä kulttuurienväliseen toimintaan, kansalaiset osallistuvat todennäköisemmin kulttuurienväliseen vuoropuheluun.

Toisin sanoen demokraattiset instituutiot eivät voi toimia ilman niitä tukevaa kulttuuria, ja vastaavasti demokratiakulttuuri ja kulttuurienvälinen vuoropuhelu eivät pysy voimissaan, jos ei ole olemassa asianmukaisia instituutioita. Instituutiot ja kansalaisten osaaminen ja toiminta ovat toisistaan riippuvaisia.

Tapauksissa, joissa esiintyy järjestelmällistä huono-osaisuutta ja syrjintää, ja joissa yhteiskunnan voimavarojen jakautuminen ei ole tasaista, voi yksilön kannalta olla mahdotonta osallistua yhteiskunnan toimintaan yhdenvertaisesti. Jos kansalaisilla ei esimerkiksi ole riittävää pääsyä yhteiskuntaa ja poliittista järjestelmää koskevaan tietoon tai resursseja osallistua kansalaistoimintaan, heillä on vähemmän mahdollisuuksia verrattuna niihin, joilla sellaiset resurssit ovat käytettävissä. Tällöin heidän osallistumistaidoillaan ei ole merkitystä, jos heillä ei ole mahdollisuuksia niiden käyttämiseen.

Edellä kuvatun kaltainen epätasa-arvo ja huono-osaisuus saattavat entisestään lisääntyä, jos institutionaalinen syrjintä tai valta-asemaerot johtavat siihen, että demokraattiset ja kulttuurienväliset asetelmat ja mahdollisuudet ovat etuoikeutussa asemassa olevien hallinnassa. Huono-osaisilta kansalaisilta saattavat puuttua yhdenvertaiset osallistumismahdollisuudet johtuen kielestä ja toiminnasta, joka kuuluu etuoikeutetuille esimerkiksi näiden korkeamman koulutustason, ammatillisesti korkeamman aseman tai vallankäyttöverkostojen ansiosta. On olemassa vaara, että syrjäytyneet tai demokraattisten prosessien ja kulttuurienvälisen vuoropuhelun ulkopuolelle jäävät irtautuvat kansalaistoiminnasta ja jäävät syrjään osallistumisesta ja keskustelusta.

Näistä syistä tarvitaan erityisiä toimenpiteitä sen varmistamiseksi, että huono-osaisimmat ryhmät saavat myös aidosti yhdenvertaisia mahdollisuuksia osallistua demokraattiseen toimintaan. Ei riitä, että kansalaisille annetaan ne kompetenssit, joista tässä viitekehyksessä on kyse. On myös tarpeen puuttua rakenteelliseen eriarvoisuuteen ja huono-osaisuuteen.

Näin ollen viitekehys lähtee siitä, että demokratia- ja kulttuurienväliset kompetenssit ovat tarpeen demokratiaprosesseihin ja kulttuurienväliseen vuoropuheluun osallistumiseksi, mikä ei kuitenkaan riitä varmistamaan tällaista osallistumista. On syytä pitää koko ajan mielessä, että tarvitaan asianmukaisia institutionaalisia rakenteita ja toimintaa siellä, missä on eriarvoisuutta ja huono-osaisuutta.

V luku – **Viitekehysten käsitteellinen perusta**

Identiteetin, kulttuurin, kulttuurienvälisyyden ja kulttuurienvälisen vuoropuhelun käsitteet

Viitekehys perustuu joukkoon käsitteitä, joita ovat mm. identiteetti, kulttuuri, kulttuurienvälisyys ja kulttuurienvälinen vuoropuhelu. Kaikkia niitä käsitellään seuraavassa ja ne määritellään viitekehysten käytön tarkoituksiin.

Identiteetti tarkoittaa henkilön käsitystä itsestään sekä hänen omaa kuvaustaan siitä, mille hän antaa merkitystä ja arvoa. Useimmat ihmiset käyttävät itsestään erilaisia identiteettikuvauksia. Identiteetit voivat olla henkilökohtaisia tai yhteisöllisiä. Henkilökohtaiset identiteetit perustuvat henkilökohtaisiin ominaisuuksiin (esim. välittävä, suvaitseva, ulospäin suuntautunut), ihmisten välisiin suhteisiin ja rooleihin (esim. äiti, ystävä, työtoveri) sekä henkilöhistoriallisiin kertomuksiin (esim. työläisvanhempien lapsi, valtion koulun kasvatti). Yhteisölliset identiteetit puolestaan perustuvat ryhmiin kuulumiseen (esim. kansakunta, etninen, uskonnollinen tai sukupuoliryhmä, ikä- tai sukupolviryhmä, ammattiryhmä, koulutuslaitos, harrastusryhmä, urheiluseura, virtuaalinen some-ryhmä). Kulttuuri-identiteetit (identiteetti, jonka ihmiset luovat kulttuuriryhmien jäsenyyden perusteella) ovat tietäntyyppistä sosiaalista identiteettiä, ja ne ovat keskeisiä viitekehysten aihepiirissä.

Kulttuuri on vaikeasti määriteltävissä oleva käsite, suurelta osin siksi, että kulttuuriryhmät ovat aina sisäisesti heterogeenisiä ja niissä on erilaisia käytäntöjä, tapoja ja normeja, jotka ovat usein kiistanalaisia, ajassa muuttuvia ja ihmisten omilla persoonallisilla tavoillaan toteuttamia. Tästä huolimatta kulttuurilla voidaan tulkita olevan kolme pääpiirrettä: ryhmän jakamat aineelliset resurssit (esim. työvälaineet, elintarvikkeet, vaatetus), ryhmän jakamat aineettomat resurssit (esim. kieli, uskonto, sosiaaliset käyttäytymissäännöt) ja ryhmän yksittäisten jäsenten subjektiiviset resurssit (esim. arvot, asenteet, käsitykset, uskomukset ja käytännöt, joihin ryhmän jäsenet tavallisesti nojautuvat maailman hahmottamisessa ja siihen suhtautumisessa). Ryhmän kulttuuri on yhdistelmä, joka muodostuu kaikista kolmesta näkökulmasta: se on aineellisten, aineettomien ja subjektiivisten resurssien verkosto. Resurssien kokonaisuus on koko ryhmälle yhteinen, mutta jokainen ryhmän jäsen omaksuu ja käyttää vain osaa heidän saatavillaan olevasta mahdollisten kulttuuriresurssien kokonaisuudesta.

Kulttuurin määrittely tällä tavoin merkitsee sitä, että kaikenkokoisilla ryhmillä voi olla omat ominaiset kulttuurinsa. Tämä koskee kansakuntia, etnisiä ryhmiä, uskonnollisia ryhmiä, kaupunkia ja kaupunginosia, työorganisaatioita, ammattiryhmiä, seksuaalisen suuntautumisen ryhmiä, vammaisryhmiä, sukupolviryhmiä, perheitä jne. Tästä syystä kaikki kuuluvat ja samaistuvat yhtäaikaisesti moneen eri ryhmään ja niiden kulttuureihin.

Kulttuuriryhmien sisäinen vaihtelu voi olla suurtakin, koska tietyn ryhmän eri yksilöt ja alaryhmät usein vastustavat, haastavat ja torjuvat ryhmän jäsenyyteen liittyväksi katsottuja resursseja. Lisäksi moni ryhmäläinen voi kyseenalaistaa itse ryhmän rajatkin ja sen, kenen voidaan katsoa kuuluvan siihen tai jäävän sen ulkopuolelle: kulttuuriryhmien rajat ovat usein hyvin epäselvät.

Tämä kulttuurien sisäinen vaihtelevuus ja kyseenalaistaminen on osittain seurausta siitä, että kaikki ihmiset kuuluvat useisiin ryhmiin ja niiden kulttuureihin mutta osallistuvat erilaisiin kulttuuriyhdistelmiin, joten ihmisten tavat suhtautua yhteen tiettyyn kulttuuriin riippuvat ainakin osaksi niistä näkökulmista, jotka ovat vallalla niissä muissa kulttuureissa, joihin he ovat myös kiinnittyneet. Toisin sanoen kulttuuriin kuuluminen on monen asian leikkauspiste, joten jokainen asemoituu siihen omalla ainutlaatuisella tavallaan. Lisäksi ne merkitykset ja tunteet, joita ihmiset liittävät tiettyihin kulttuureihin, ovat henkilökohtaisia johtuen kunkin omasta historiasta, henkilökohtaisista kokemuksista ja yksilöllisestä persoonallisuudesta.

Kulttuuriin kuuluminen on liikkuvaa ja dynaamista, ja subjektiivisesti koettu sosiaalisen ja kulttuuri-identiteetin merkitys vaihtelee ihmisten liikkeessä tilanteesta toiseen, jolloin eri kulttuuritausta – tai erilaiset toistensa leikkaavien kulttuuritaustojen kokonaisuudet – ovat etusijalla asianomaisesta ja erityisestä sosiaalisesta tilanteesta riippuen. Koetun kulttuurisen kuulumisen ja identiteetin merkityksessä näkyvä vaihtelu liittyy myös siihen, että yksilöiden kiinnostuksenaiheet, tarpeet, päämäärät ja odotukset muuttuvat heidän liikkeessään ajassa ja tilanteesta toiseen. Lisäksi kaikki ryhmät ja niiden kulttuurit ovat dynaamisia ja ajan myötä muuttuvia poliittisten, taloudellisten ja historiallisten tapahtumien ja kehityskulkujen ja muiden ryhmien kulttuurien kanssa kohtaamisten ja vaikutusten seurauksena. Ne myös muuttuvat ajan kuluessa, koska jäsenet saattavat sisäisesti kyseenalaistaa ryhmän merkityksiä, normeja, arvoja ja tapoja.

Yllä kuvattua kulttuurikäsitettä käytettiin viitekehysten laadinnassa, ja sillä on merkitystä puolestaan *kulttuurienvälisyyden* käsitteen kannalta. Me kaikki osallistumme moniin eri kulttuureihin, mutta kunkin kohdalla tuo kulttuurien yhdistelmä on ainutlaatuinen ja siksi jokainen ihmisten välinen tilanne on mahdollisesti kulttuurienvälinen. Usein toisia ihmisiä kohdatessamme reagoimme heihin yksilöinä, joilla on erilaisia fyysisiä, sosiaalisia ja psykologisia ominaisuuksia, joiden avulla heidät erotetaan ja nähdään ainutlaatuisina. Toisinaan reagoimme kuitenkin muihin heidän kulttuuritaustansa nojalla, ja silloin ryhmittelemme heidät yhteen muiden samasta taustasta peräisin olevien kanssa. On monia tekijöitä, jotka saavat meidät siirtämään viitekehystämme yksilöstä ja ihmisten välisestä näkökulmasta kulttuurienvälisyyteen. Näitä tekijöitä ovat mm. näkyvät kulttuuriset tunnuksot tai käytännöt, jotka nostavat esiin tai herättävät havainnoitsijan mielessä tietyn kulttuurikategorian. On myös usein käytettyjä kulttuurikategorioita, minkä vuoksi nämä kategoriat nousevat korostuneemmin esiin ihmisten ollessa tekemisissä toistensa kanssa. Kulttuurikategoriat ovat myös hyödyllisiä siinä, että ne auttavat ymmärtämään, miksi toinen ihminen käyttäytyy omalla tavallaan.

Kulttuurienvälisiä tilanteita syntyy, kun yksilö näkee toisen henkilön tai ryhmän kulttuurisesti erilaisena kuin itse on. Kun toiset ihmiset nähdään sosiaalisen ryhmän ja sen kulttuurin jäsenenä eikä yksilönä, minuus tavallisesti kategorisoidaan – ja oma minä voi näyttäytyä kulttuuriryhmän jäsenenä eikä puhtaasti yksilönä. Tällä tavalla kuvatut kulttuurienväliset tilanteet voivat koskea ihmisiä, jotka ovat peräisin eri maista tai erilaisista alueellisista, kielellisistä, etnisistä tai uskonnollisista ryhmistä, tai ihmisiä, jotka ovat erilaisia elämäntapansa, sukupuolensa, ikänsä tai sukupolvensa, sosiaaliluokkansa, koulutuksensa, ammattinsa, uskontonsa tai katsomuksensa, sukupuolisen suuntautumisensa jne. takia. Tästä näkökulmasta kulttuurienvälinen vuoropuhelu voidaan määritellä avoimeksi näkemysten vaihdoksi, joka perustuu eri kulttuuritaustoista peräisin olevien ja sellaisina itsensä näkevien yksilöiden ja ryhmien väliseen molemminpuoliseen ymmärrykseen ja kunnioitukseen.

Kulttuurienvälinen vuoropuhelu edistää rakentavaa, hahmotetut kulttuurirajat ylittävää mukanaoloa, vähentää suvaitsemattomuutta, ennakkoluuloja ja stereotyyppointia, vahvistaa demokraattisten yhteiskuntien koheesiota ja auttaa konfliktien ratkaisemisessa. Kaiken tämän todettuumme voimme kuitenkin sanoa, että kulttuurienvälinen vuoropuhelu voi olla vaikea prosessi. Näin on erityisesti silloin, kun osallistujat näkevät toistensa sellaisten kulttuurien edustajina, joilla on vastakkainasetteluun perustuva suhde toisiinsa (esim. menneen tai nykyisen aseellisen selkkauksen takia), tai kun osallistuja uskoo, että hänen kulttuuriryhmänsä on kokenut merkittävää haittaa (esim. ilmiselvää syrjintää, aineellista riistoa tai kansanmurhan) sellaisen toisen ryhmän käsissä, jonka jäsenenä hän pitää keskustelukumppaniaan. Näissä olosuhteissa kulttuurienvälinen vuoropuhelu voi olla hyvin vaikeaa ja vaatia erittäin suurta kulttuurienvälisestä osaamisesta ja merkittävää emotionaalista ja sosiaalista herkkyyttä, paneutumista, sitkeyttä ja rohkeutta.

Yhteenvedon todetaan, että viitekehys lähtee oletuksesta, että kulttuurit ovat sisäisesti heterogeenisiä, kyseenalaistettuja, dynaamisia ja jatkuvasti muuttuvia ja yksilöt kuuluvat monimutkaisella tavalla moniin kulttuureihin. Viitekehys olettaa myös, että kulttuurienvälisiä tilanteita nousee esiin siksi, että ihmisten välillä katsotaan olevan kulttuurieroja. Tästä syystä viitekehysten kompetenssimalli viittaa usein ihmisiin, joilla

katsotaan olevan erilainen kulttuuritausta kuin itsellä (sen sijaan että puhuttaisiin esimerkiksi eri kulttuureista peräisin olevista ihmisistä).

Kulttuurienvälinen vuoropuhelu määritellään siksi näkemysten vaihtona, jota käydään sellaisten yksilöiden tai ryhmien välillä, jotka näkevät kuuluvansa toisistaan poikkeaviin kulttuuriin yhteyksiin.

Kompetenssin ja kompetenssikonaisuuksien käsitteet

Toinen tärkeä viitekehyksen peruskäsite on kompetenssi ja osaaminen. Käsitettä *osaaminen* voidaan käyttää monin tavoin, ensinnäkin sen arkipäiväisessä merkityksessä kyvyn tai taidon synonyymina, toiseksi teknisemmässä, ammatillisen koulutuksen merkityksessä ja kolmanneksi merkityksessä, jossa on kyse kyvystä täyttää monimutkaisemmat vaatimukset tietyssä yhteydessä. Tämän viitekehyksen tarkoituksessa kompetenssi määritellään kyvyksi ottaa käyttöön ja hyödyntää arvoja, asenteita, taitoja, tietoja ja/tai ymmärrystä, joilla voidaan vastata asianmukaisesti ja tehokkaasti demokratia- ja kulttuurienvälisiin tilanteisiin liittyviin vaatimuksiin, haasteisiin ja mahdollisuuksiin.

Demokratiatilanteet ovat yksi tällainen asiayhteys. Demokratiaosaaminen määritellään näin ollen kyvyksi ottaa käyttöön ja hyödyntää arvoja, asenteita, taitoja, tietoja ja/tai ymmärrystä, joilla voidaan vastata asianmukaisesti ja tehokkaasti demokratiatilanteisiin liittyviin vaatimuksiin, haasteisiin ja mahdollisuuksiin. Kulttuurienvälinen osaaminen määritellään puolestaan kyvyksi ottaa käyttöön ja hyödyntää henkisiä voimavaroja, joilla voidaan vastata asianmukaisesti ja tehokkaasti kulttuurienvälisiin tilanteisiin liittyviin vaatimuksiin, haasteisiin ja mahdollisuuksiin. Moninaisissa demokraattisissa yhteiskunnissa elävien kansalaisten kohdalla kulttuurienvälisen osaamisen katsotaan olevan oleellinen demokratiaosaamisen osatekijä.

On tärkeä huomata, että demokratia- ja kulttuurienvälisiä tilanteita ei ole pelkästään fyysisessä maailmassa vaan myös internetissä. Toisin sanoen demokratiatilanteita ja keskusteluja sekä kulttuurienvälisiä kohtaamisia ja vuorovaikutusta on paitsi kasvokkain tapahtuvassa vuoropuhelussa, perinteisissä painetuissa joukkoviestimissä sekä radiossa ja televisiossa, kirjeiden, adressien jne. muodossa, myös tietokoneiden kautta tapahtuvassa viestinnässä, esimerkiksi sosiaalisessa mediassa, digitaalisilla foorumeilla sekä blogien, sähköisten adressien ja sähköpostien muodossa. Tästä syystä viitekehyksellä ei ole merkitystä pelkästään demokraattista kansalaisuutta, ihmisoikeuksia ja kulttuurienvälisyyttä koskevassa kasvatuksessa, vaan myös digitaalisessa kansalaiskasvatuksessa.

Viitekehys näkee osaamisen dynaamisena prosessina. Tämä johtuu siitä, että osaamisessa on kyse tarpeenmukaisten henkisten resurssien valinnasta, aktivoinnista, järjestämisestä ja koordinoinnista sovellettavaksi käyttäytymiseen tavalla, jolla yksilö sopeutuu asianmukaisesti ja tehokkaasti tiettyyn tilanteeseen. Asianmukainen ja tehokas sopeutuminen tarkoittaa jatkuvaa tilanteen ja käyttäytymisen vaikutusten omavalvontaa. Siinä voi olla mukana myös käyttäytymisen muutosta (mahdollisesti muita henkisiä resursseja käyttäen) tilanteen muuttuviin vaatimuksiin vastaamiseksi. Toisin sanoen osaava ja pätevä yksilö ottaa käyttöön ja hyödyntää henkisiä resurssejaan dynaamisesti ja tilanteen mukaisesti.

Tämän yleisen ja holistisen osaamisen käsitteen (yksikössä) lisäksi tässä asiakirjassa käytetään myös (monikollista) termiä *kompetenssit*, jolloin viitataan tiettyihin henkisiin voimavaroihin (tiettyihin arvoihin, asenteisiin, taitoihin, tietoihin ja ymmärrykseen), joita käytetään ja hyödynnetään osaavan käytöksen tuottamisessa.

Näin ollen asiakirjassa käytetään osaamisen holistista käsitettä tarkoittamaan kompetenssien valintaa, aktivointia ja järjestämistä sekä niiden soveltamista koordinoitulla, muuntautuvalla ja dynaamisella tavalla konkreettisissa tilanteissa.

On syytä huomata, että viitekehyksen mukaisesti kompetenssit eivät sisällä pelkäämään taitoja, tietoja ja ymmärrystä, vaan myös arvoja ja asenteita. Arvoja ja asenteita pidetään oleellisina demokratia- ja kulttuurienvälisissä tilanteissa tapahtuvan asianmukaisen ja vaikuttavan käyttäytymisen kannalta. Aivan kuten taidot, tiedot ja ymmärrys, myös arvot ja asenteet ovat psyykkisiä resursseja, joita voidaan aktiivoida, järjestää ja soveltaa käyttäytymisen kautta asianmukaisesti ja tehokkaasti demokratia- ja kulttuurienvälisiin tilanteisiin vastaamiseksi. Sellaisenaan arvot ja asenteet ovat myös kompetensseja, joita yksilöt voivat hyödyntää paljolti samalla tavalla kuin taitoja, tietoa ja ymmärrystä.

Viitekehyksen yksilöimiin kompetensseihin ei sisälly kuitenkaan taipumuskomponenttia. Taipumuksia pidetään sen sijaan koko viitekehyksen osaamisen määritelmään implisiittisesti kuuluvina – toisin sanoen osaaminen on kompetenssien käyttöönottoa ja hyödyntämistä käyttäytymisessä. Jos kompetensseja ei oteta käyttöön ja hyödynnetä (eikä ole tarvittavaa taipumusta hyödyntää niitä käytöksessä), henkilöä ei voida pitää osaavana. Toisin sanoen taipumus haluta hyödyntää kompetenssejaan käytöksessään kuuluu oleellisena osana koko osaamisen käsitteeseen – ei ole olemassa osaamista ilman tätä taipumusta tai mielenlaatua.

Todellisessa elämässä yksittäistä tai erillistä kompetenssia harvoin otetaan käyttöön ja hyödynnetään sellaisenaan. Sen sijaan pätevä ja asianmukainen käyttäytyminen merkitsee aina kokonaisten kompetenssiryhmien aktivointia ja soveltamista. Aktivoitaviksi ja käyttöön otettaviksi voi tulla erilaisia kompetenssien alikokonaisuuksia riippuen tilanteesta ja sen erityisistä vaatimuksista, haasteista ja mahdollisuuksista sekä ao. tilanteeseen liittyvistä yksilön erityisistä tarpeista ja päämääristä. Laatikoissa 1–5 esitellään viisi esimerkkiä tilanteista, joissa edellytetään kokonaisten kompetenssiryhmien käyttöönottoa ja hyödyntämistä dynaamisesti ja soveltaen.

Laatikko 1: Vuorovaikutus kulttuurienvälisessä kohtaamisessa

Monikulttuurisessa tapahtumassa kaksi eri etnisestä taustasta peräisin olevaa henkilöä seisoo rinnakkain. He ryhtyvät keskustelemaan omista etnisistä ja uskonnollisista käytännöistään. Alusta pitäen keskustelu edellyttää heiltä avoimen asenteen omaksumista toisiinsa nähden. Se saattaa myös edellyttää heidän säätelevän tunteitaan, jotta he pääsevät yli ahdistuksesta tai epävarmuudesta, jota tapaaminen ja eri kulttuuritaustasta tulevan toisen ihmisen kanssa tekemisissä oleminen ehkä aiheuttaa. Kun vuoropuhelu alkaa, heidän täytyy myös ottaa käyttöön ja hyödyntää tarkasti kuuntelemisen taitoa ja kielellisiä ja viestinnällisiä taitojaan sen varmistamiseksi, ettei viestintä mene väärille raiteille ja että keskustelun sisältö pysyy toisen viestinnällisten tarpeita ja kulttuurinormeja ymmärtävänä. Tarvitaan todennäköisesti myös empatiaa

analyttisten ajattelutaitojen lisäksi, jotta toisen näkökantoja voidaan ymmärtää, etenkin jos ne eivät ole välittömästi selvät hänen sanomansa perusteella. Keskustelun kuluessa voi ilmetä, että keskustelijoiden välillä on sovittamattomia näkemuseroja. Tässä tapauksessa on otettava käyttöön myös erilaisuuden kunnioittamisen ja monitulkintaisuuden sietokyvyn taidot ja hyväksyttävä se, ettei mitään yksinkertaista ratkaisua ole.

Laatikko 2: Vihapuhetta vastustava kannanotto

Kansalainen saattaa päättää vastustaa periaatteellisesti vihapuhetta, joka kohdistuu internetissä pakolaisiin tai maahanmuuttajiin. Tämän kannanoton taustalla on todennäköisesti se, että ihmisarvo perusarvona aktivoituu henkilössä ja sitä pitää yllä yhteiskunnallisen asenteen ja velvollisuudentunteen aktivoituminen. Haastettaessa vihapuheen sisältöä tarvitaan analyttisten ja kriittisten ajattelutaitojen soveltamista. Lisäksi asianmukaisen vastauksen muotoilu edellyttää tietämystä ihmisoikeuksista sekä kielellisiä ja viestinnällisiä taitoja, jotta voidaan varmistua siitä, että kanta tulee asianmukaisesti ilmaistua ja se kohdistuu tehokkaasti aiotulle yleisölle. Lisäksi on otettava käyttöön tiedot ja ymmärrys digitaalisista medioista sen varmistamiseksi, että vastaus tulee oikein julkaistua ja sen vaikutus maksimoitua.

Laatikko 3: Poliittiseen keskusteluun osallistuminen ja poliittisen kannan tukeminen

Voidakseen toimia tehokkaasti poliittisessa keskustelussa ja argumentoidakseen oman poliittisen kantansa puolesta henkilöllä on oltava hyvä tieto ja ymmärrys keskustelun kohteena olevista poliittisista kysymyksistä. Lisäksi viestintä on sovittava ilmaisuvälineen (esim. puhuttu tai kirjoitettu viesti) ja kohdeyleisön mukaiseksi. On myös ymmärrettävä ilmaisunvapaus rajoituksineen ja kulttuurinen sopivuus tapauksissa, joissa mukana on eri kulttuuritaustoista tulevia ihmisiä. Poliittinen keskustelu ja väittely edellyttää myös kykyä kritisoida muiden näkemyksiä ja arvioida heidän käyttämiään argumentteja keskustelun kuluessa. Poliittinen väittely ja omien poliittisten kantojen puolustaminen näin ollen edellyttää seuraavia kompetensseja: politiikkaa koskeva tieto ja kriittinen ymmärrys, kielelliset ja viestintätaidot, viestintää koskeva tieto ja ymmärrys, kulttuurinormeja koskeva tieto ja ymmärrys, analyttiset ja kriittiset ajattelutaidot sekä kyky asianmukaisesti mukauttaa omia argumentteja väittelyn edetessä.

Laatikko 4: Internetissä kohdattu väkivaltaista ääriajattelua edustava propaganda

Internetissä surffatessaan voi kohdata propagandaa, jolla yritetään käännöyttää sen kohteet väkivaltaiseen ääriajatteluun. Analyttisen ja kriittisen ajattelun kompetenssit on otettava käyttöön tällaista sisältöä kohdattaessa. Kompetenssit mahdollistavat sen, että henkilö tunnistaa sisällön kirjaimellisen merkityksen ja samalla hahmottaa sen propagandistisen luonteen sekä materiaalia tuottaneiden perimmäiset motiivit ja pyrkimykset. Kun vielä otetaan käyttöön mediaa koskeva tietämys ja kriittinen ymmärrys, henkilö pystyy tunnistamaan sen tavan, jolla propagandaan sisältyvät kuvat ja viestit on tarkoituksella valittu ja editoitu tuottamaan viestin nähneessä henkilössä haluttu teho. Koska sisältö antaa ymmärtää,

että muiden ihmisoikeuksia pitäisi rikkoa ääriajattelun mukaiseen päämäärään pyrittäessä, ihmisarvon ja ihmisoikeuksien arvostamisen on aktivoitettava yhtä aikaa sen kanssa, että arvostetaan rauhanomaisia demokraattisia ratkaisuja yhteiskunnallisten ja poliittisten konfliktien ratkaisemiseksi. Yhteiskunnallisen asenteen aktivoituessa asianomainen tekee tästä verkkosisällöstä ilmoituksen asianomaisille viranomaisille. Lannistumattomuus ja väkivaltaiseen ääriilikepropagandaan vastaaminen aktivoituvat ottamalla käyttöön ja käyttämällä monia eri kompetensseja, kuten arvoja, asenteita, taitoja, tietoa ja kriittistä ymmärrystä.

Laatikko 5: Konfliktien jälkeinen sovittelu

Kun kahden ryhmän välillä on ollut vakava konflikti, väkivaltaa tai epäoikeudenmukaisuutta konfliktin yhteydessä kokenut voi silti pyrkiä hakemaan sovintoa toisen ryhmän jäsenten kanssa. Sovinnon etsinnän motiivina voi olla sen tunnustaminen, että kaikilla ihmisillä on yhdenvertainen ihmis- ja muu arvo riippumatta heidän ryhmästään. Vaihtoehtoisesti motiivina voi olla tietoisuus eri ryhmien välisten konfliktien historiasta tai sen ymmärtämisestä, että menneille tapahtumille koston hakeminen johtaa vain uusiin konflikteihin ja väkivallan kierteeseen sekä yhä uusiin menetyksiin ja suruun. Kyky säädellä tunteita on ensiarvoisen tärkeää, varsinkin kun vastapuoli on aiemmin aiheuttanut vahvoja tunteita. Sovintoa määrätietoisesti hakeva osapuoli joutuu asennoitumaan avoimesti aiempaan vastustajaan, ja hänen on osoitettava halukkuutta oppia asioita toisen ryhmän jäsenistä ja ehkä kohdatakin heitä. Empatiakyky on otettava käyttöön yhdessä kielellisten ja viestinnällisten sekä tapaamistilanteissa myös kuuntelukompetenssin kanssa. Nämä kompetenssit todennäköisesti auttavat ymmärtämään, miten vastapuolella olevan ryhmän jäsenet näkevät konfliktin. Empatia voi myös johtaa ymmärrykseen siitä, että vastapuolella olevan ryhmän jäsenillä on samat psyykkiset tarpeet kuin omalla ryhmällä eli halu olla kokematta uhkaa ja tuntea olonsa turvalliseksi. Tällöin pystytään ymmärtämään, että konflikti on aiheuttanut haitallisia ja vahingoittavia seurauksia sekä myös kärsimyksen kokemusta kummallekin ryhmälle. Analyttisen ja kriittisen ajattelun kompetensseja tarvitaan myös sen arvioimiseksi, miten kumpikin puoli on kuvannut konfliktia – negatiivisin kuvin, stereotypioin ja propagandalla, jotka ovat ylläpitäneet konfliktia, jota nyt pyritään tunnistamaan ja purkamaan. Kun tätä mittavaa kompetenssikonaisuutta sovelletaan syvällisesti ja laaja-alaisesti, voidaan lopulta saavuttaa anteeksiantoa, sovintoa sekä toivoa toisen ryhmän kanssa tulevaisuudessa solmittavista suhteista.

Näissä viidessä laatikossa annetut esimerkit osoittavat, että sopeutuva toiminta edellyttää laajojen kompetenssikonaisuuksien käyttöönottoa, organisoitua ja sensitiivistä soveltamista kuhunkin tilanteeseen sopivalla tavalla. Lisäksi kompetenssit sisältävät sekä arvoja, asenteita ja taitoja että tietoja ja ymmärrystä. Kompetensseja siis käytetään dynaamisesti kokonaisuuksina eikä niinkään yksittäin tai erillisinä pyrittäessä vastaamaan erilaisiin demokratia- ja kulttuurienvälisiin haasteisiin ja mahdollisuuksiin. Tällä on suuri merkitys opetus suunnitelmien valmistelussa sekä kompetenssien opettamisessa ja oppimisessa, arviointi mukaan lukien.

Yhteenvedon voidaan todeta, että demokratian ja kulttuurienvälisyyden kannalta pätevä ja osaava käyttäytyminen nähdään viitekehyksessä dynaamisten

sopeutumisprosessien synnyttämänä. Ihminen vastaa asianmukaisesti ja tehokkaasti jatkuvasti muuttuviin vaatimuksiin, haasteisiin ja mahdollisuuksiin, joita demokratia- ja kulttuurienväliset tilanteet nostavat esiin. Tämä saadaan aikaan organisoimalla ja käyttämällä joustavasti henkisten resurssien erilaisia yhdistelmiä, joita haetaan valikoivasti henkilön arvojen, asenteiden, taitojen, tietojen ja ymmärryksen kokonaisuudesta.

VI luku –

Demokratiakulttuurin ja kulttuurienvälisen vuoropuhelun edellyttämät kompetenssit

Näihin taustakäsitteisiin tukeutuen viitekehys tarjoaa kattavan käsitteellisen mallin kompetensseista, joita ihmisillä on oltava toimiakseen demokratia- ja kulttuurienvälisissä tilanteissa pätevinä ja osaavina kansalaisina. Kyse on siis sellaisista kompetensseista, joihin opettajien ja kasvattajien tulee tähdätä, jotta oppijat saavat mahdollisuuden toimia pätevinä ja tehokkaina kansalaisina demokraattisessa yhteiskunnassa.

Demokratiaosaamisen kompetenssimalli koostuu yhteensä 20 kompetenssista. Ne jakautuvat seuraavien otsikoiden alle: arvot, asenteet, taidot sekä tieto ja kriittinen ymmärrys. Mainitut 20 kompetenssia on esitetty kaavamaisesti kuvassa 1.⁶

6. Kompetenssimallin perustana oleva ajattelu sekä näiden erityisten kompetenssien tunnistamisprosessi on kuvattu kokonaisuudessaan julkaisussa: Council of Europe (2016), Competences for democratic culture: living together as equals in culturally diverse democratic societies, Council of Europe Publishing, Strasbourg, www.coe.int/en/web/education/competences-for-democratic-culture.

Kuva 1: Kompetenssimallin 20 kompetenssia

Malli lähtee siitä, että demokraatiakulttuurin ja kulttuurienvälisen vuoropuhelun yhteyksissä henkilön katsotaan toimivan osaavasti ja pätevästi silloin, kun hän vastaa demokraatia- ja kulttuurienvälisen tilanteiden vaatimuksiin, haasteisiin ja mahdollisuuksiin asianmukaisesti ja tehokkaasti ottamalla käyttöön ja hyödyntämällä joitain 20 kompetenssista tai ne kaikki. Seuraavassa kuvataan yksityiskohtaisesti kutakin neljää osaamisryhmää ja niiden sisällä olevia yksittäisiä kompetensseja.

Arvot

Arvot ovat yleisiä käsityksiä toivottavista päämääristä, joita kohti elämässä tulisi pyrkiä. Ne motivoivat toimimaan ja ovat myös ohjaavia periaatteita toimintatavasta päätettäessä. Arvot nousevat yksittäisten toimien ja asiayhteyksien yläpuolelle ja ohjaavat sitä, mitä pitäisi tehdä tai miten tulisi ajatella erinäisissä tilanteissa. Arvot tarjoavat standardeja tai kriteereitä omien ja muiden toiminnan arvioimiseen; mielipiteiden, asenteiden ja käyttäytymisen oikeuttamiseen; käyttäytymisen suunnitteluun sekä yritykseen vaikuttaa muihin.

Muita olemassa olevia kompetenssimalleja tuntevat lukijat saattavat yllättyä siitä, että arvot ovat mukana erillisenä kompetenssityyppinä käsillä olevassa mallissa.

On kuitenkin tärkeä muistaa, että käsitettä kompetenssi tai osaaminen ei käytetä sen arkisessa merkityksessä kyvyn synonyymina vaan teknisemmässä merkityksessä viittaamaan henkisiin voimavaroihin (kuten asenteisiin, taitoihin ja tietoihin), jotka on saatava liikkeelle ja käyttöön demokraatia- ja kulttuurienvälisen tilanteiden vaatimuksiin ja haasteisiin vastaamiseksi. Arvot ovat yksi tyyppi näitä resursseja. Itse asiassa muissa kompetenssimalleissa arvot ovat usein mukana, mutta niitä ei

tunnisteta sellaisinaan vaan ne yhdistetään asenteisiin. Käsillä oleva malli sitä vastoin tekee selvän käsitteellisen eron arvojen ja asenteiden välillä: vain arvoilla katsotaan olevan normatiivinen ohjaileva olemus.

Arvot ovat oleellisia käsitteellistettäessä kompetensseja, jotka mahdollistavat demokratiakulttuuriin osallistumisen. Tämä johtuu siitä, että ilman kompetenssien taustalla olevien erityisten arvojen yksilöimistä ne eivät olisi demokratiakompetensseja vaan yleisempiä poliittisia kompetensseja, joita voitaisiin käyttää palvelemaan monia muunlaisiakin poliittisia järjestelmiä, myös epädemokraattisia. Esimerkiksi kansalainen voisi olla vastuullinen, omiin kykyihinsä luottava ja poliittisesti tietoinen totalitaarisessa diktatuurissa, jos henkilön päätelmien, päätösten ja toimien perustana käytettäisiin erilaista arvojen kokonaisuutta. Näin ollen siis viitekehyksen mallissa olevat arvot ovat demokratiaosaamisen ytimessä ja tuon kompetenssin luonnehdinnan kannalta oleellisia.

Demokratiakulttuuriin osallistumiseen liittyvät seuraavat kolme keskeistä arvokokonaisuutta.

Ihmisarvon ja ihmisoikeuksien arvostaminen

Tämä arvokokonaisuus perustuu yleiseen vakaumukseen, jonka mukaan jokainen ihminen on samanarvoinen, hänellä on yhtäläinen ihmisarvo, hän ansaitsee saman kunnioituksen ja samat ihmisoikeudet ja perusoikeudet ja häntä tulee kohdella tämän mukaisesti. Vakaumuksen oletuksena on, että ihmisoikeudet ovat yleismaailmalliset, luovuttamattomat ja jakamattomat ja koskevat jokaista erottamattomasti; että ihmisoikeudet takaavat vähimmäissuojakokonaisuuden, joka on välttämätön ihmisten ihmisarvoiselle elämälle; ja että ihmisoikeudet ovat oleellinen vapauden, yhdenvertaisuuden, oikeudenmukaisuuden ja maailmanrauhan perusta. Tähän arvokokonaisuuteen kuuluu siten

1. sen tunnustaminen, että ihmisillä on yhteinen ihmisyyys ja yhdenvertainen ihmisarvo omasta kulttuuritaustastaan, asemastaan, kyvyistään tai olosuhteistaan riippumatta
2. ihmisoikeuksien yleismaailmallisen, luovuttamattoman ja jakamattoman luonteen tunnustaminen
3. sen tunnustaminen, että ihmisoikeuksia pitää aina edistää, kunnioittaa ja suojella
4. sen tunnustaminen, että perusoikeuksia pitää aina puolustaa, elleivät ne horjuta tai riko muiden ihmisoikeuksia
5. sen tunnustaminen, että ihmisoikeudet luovat pohjan yhdenvertaiselle yhdessä elämiselle yhteiskunnassa ja ovat vapauden, oikeudenmukaisuuden ja maailmanrauhan perusta.

Kulttuurisen moninaisuuden arvostaminen

Tämä toinen arvokokonaisuus perustuu yleiseen vakaumukseen siitä, että muihin kulttuuritaustoihin, kulttuurien erilaisuuteen ja moninaisuuteen sekä näkökulmien, näkemysten ja tapakäytäntöjen moninaisuuteen pitäisi suhtautua myönteisesti, kunnioittavasti ja vaalivasti. Vakaumuksen oletuksena on, että kulttuurinen moninaisuus

on yhteiskunnan etu; että ihmiset voivat oppia ja hyötyä toisten ihmisten erilaisista näkökulmista; että kulttuurista moninaisuutta tulisi edistää ja suojella; että ihmisiä pitäisi kannustaa vuorovaikutukseen toistensa kanssa riippumatta koetuista kulttuurieroista; ja että kulttuurienvälistä vuoropuhelua pitäisi käyttää kehittämään yhteiskunnan demokraattista ja yhdenvertaista yhdessä elämisen kulttuuria.

On huomattava, että ihmisoikeuksien arvostamisen ja kulttuurisen moninaisuuden arvostamisen välillä voi olla jännitettä. Yhteiskunnassa, joka on ottanut ihmisoikeudet ensisijaiseksi arvoperustakseen, kulttuurisen moninaisuuden arvostamisella voi olla tietyt rajat. Rajat asettuvat siihen, että on tarpeen edistää, kunnioittaa ja suojella ihmisoikeuksia ja muiden ihmisten vapautta. Näin ollen oletetaan, että kulttuurista moninaisuutta pitää aina arvostaa, ellei se horjuta toisten ihmisoikeuksia ja vapauksia.

Tähän toiseen arvokokonaisuuteen kuuluu siten

1. sen tunnustaminen, että kulttuurinen moninaisuus sekä mielipiteitä, maailmankuvia ja tapoja koskeva moniarvoisuus on yhteiskunnan etu, joka tarjoaa mahdollisuuden kaikkien yhteiskunnan jäsenten rikastuttamiseen
2. sen tunnustaminen, että kaikilla ihmisillä on oikeus olla erilaisia ja oikeus valita omat näkökulmansa, kantansa, käsityksensä ja mielipiteensä
3. sen tunnustaminen, että ihmisten tulee aina kunnioittaa toisten ihmisten näkökulmia, kantoja, käsityksiä ja mielipiteitä, ellei niitä ohjaa pyrkimys horjuttaa ihmisoikeuksia ja muiden vapauksia
4. sen tunnustaminen, että ihmisten tulee aina kunnioittaa toisten ihmisten elämäntapaa ja tapoja, elleivät ne horjuta ihmisoikeuksia ja muiden vapauksia
5. sen tunnustaminen, että ihmisten tulee kuunnella ja käydä vuoropuhelua toisten, erilaisiksi koettujen ihmisten kanssa.

Demokratian, oikeusjärjestyksen, oikeudenmukaisuuden, yhdenvertaisuuden ja oikeusvaltion arvostaminen

Kolmas arvokokonaisuus perustuu sarjaan vakaumukseen perustuvia käsityksiä siitä, miten yhteiskuntien tulisi toimia ja miten niitä tulisi hallinnoida: tähän liittyy se, että kaikkien kansalaisten pitäisi voida osallistua yhdenvertaisesti (joko suoraan tai vaaleilla valittujen edustajien välityksellä) menettelyihin, joilla yhteiskuntaa säätelevät lait laaditaan ja säädetään; kaikkien kansalaisten tulisi olla aktiivisesti mukana oman yhteiskuntansa sisäisissä demokraattisissa prosesseissa (ottaen huomioon myös sen, että tämä saattaa tarkoittaa osallistumisesta pidättäytymistä omastatunnosta tai tilanteesta riippuvista syistä); enemmistöpäätöskäytännöstä huolimatta kaikkien vähemmistöjen oikeudenmukainen ja kohtuullinen kohtelu pitäisi varmistaa; yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden, kohtuuden ja yhdenvertaisuuden pitäisi toimia kaikilla yhteiskunnan tasoilla; ja oikeusvaltioperiaatteen pitäisi olla voimassa siten, että yhteiskunnassa kaikkia kohdellaan oikeudenmukaisesti, kohtuullisesti, puolueettomasti ja yhdenvertaisesti kaikille yhteisten lakien mukaisesti. Tähän arvokokonaisuuteen kuuluu siten seuraavaa:

1. demokraattisten prosessien ja menettelyjen tukeminen (samalla kun hyväksytään se, etteivät olemassa olevat demokratiakäytännöt ole välttämättä parhaat mahdolliset ja niitä täytyy joskus muuttaa tai parantaa demokratian keinoin)

2. aktiivisen kansalaisuuden merkityksen hyväksyminen (samalla kun hyväksytään se, että osallistumattomuus voi toisinaan olla perusteltua omantunnon tai tilanteen määräämistä syistä)
3. sen hyväksyminen, että kansalaisten osallistuminen poliittiseen päätöksentekoon on tärkeää
4. sen hyväksyminen, että on tärkeää suojella kansalaisten vapauksia, mukaan lukien niiden vapaudet, joilla on vähemmistönäkemyksiä
5. rauhanomaisen konfliktien ja kiistojen ratkaisun tukeminen
6. käsitys yhteiskunnallisesta oikeudenmukaisuudesta ja sosiaalisesta vastuusta kaikkien yhteiskunnan jäsenten oikeudenmukaisen ja kohtuullisen kohtelun varmistamiseksi, johon kuuluvat kaikille taatut yhdenvertaiset mahdollisuudet kansallisuudesta, etnisestä taustasta, rodusta, uskonnosta, kielestä, iästä, sukupuolesta, poliittisista mielipiteistä, synnyin- ja sosiaalityypistä, omaisuudesta, vammaisuudesta, seksuaalisesta suuntautumisesta tai muusta ominaisuudesta riippumatta
7. oikeusvaltioperiaatteen sekä sen käsityksen tukeminen, että kaikkien kansalaisten lainmukaisella, yhdenvertaisella ja puolueettomalla kohtelulla varmistetaan oikeuden toteutuminen.

Asenteet

Asenne on yleinen mentaalinen näkökulma, jonka yksilö omaksuu suhteessa ihmisiin tai asioihin (esim. henkilöön, ryhmään, instituutioon, asiaan, tapahtumaan, symboliin). Asenteissa on yleensä neljä osatekijää: käsitys tai mielipide asenteen kohteesta, kohdetta koskeva tunne tai tunnetila, kohdetta koskeva (joko myönteinen tai kielteinen) arvio sekä tapa käyttäytyä tietyllä tavalla suhteessa kohteeseen.

Seuraavat kuusi asennetta ovat merkittäviä demokratiakulttuurin kannalta.

Kulttuurista toiseutta ja muunlaisia käsityksiä, maailmankuvia ja käytäntöjä koskeva avoimuus

Avoimuus on asenne, joka kohdistuu eri kulttuuriryhmiin kuuluvina pidettyihin ihmisiin tai maailmankuviin, käsityksiin, arvoihin, käytäntöihin ja tapoihin, jotka ovat erilaisia kuin itsellä. Kulttuurista toiseutta kohtaan tunnettu avoin asenne on erotettava asenteesta, joka liittyy ”eksoottisten” kokemusten keräämiseen pelkästään omaksi huviksi tai hyödyksi. Avoimuus sen sijaan pitää sisällään seuraavaa:

1. kulttuurista moninaisuutta ja omista poikkeavia maailmankuvia, käsityksiä, arvoja ja tapoja koskeva herkkyyks
2. uteliaisuus ja kiinnostus löytää muita kulttuurisia suuntautumisja ja taustoja sekä muita maailmankuvia, käsityksiä, arvoja ja käytäntöjä sekä oppia niistä
3. valmius olla arvostelematta ja tuntematta epäluuloa toisten ihmisten maailmankuvia, arvoja ja tapoja kohtaan sekä valmius kyseenalaistaa omien maailmankuviensa, käsitystensä, arvojensa ja tapojensa ”luonnollisuus”
4. tunnetason valmius ymmärtää heitä, jotka nähdään toisenlaisina

5. valmius etsiä tai hyödyntää mahdollisuuksia olla yhteydessä, tehdä yhteistyötä ja olla vuorovaikutuksessa eri kulttuuritaustasta tulevana pidettyjen kanssa yhdenvertaisessa suhteessa.

Kunnioitus

Kunnioitus on toista ihmistä tai asiaa (esim. henkilöä, uskoa tai käsitystä, symbolia, periaatetta, tapaa) koskeva asenne, jossa sen kohdetta pidetään jollain tavoin tärkeänä, jonkin arvoisena tai arvokkaana, minkä ansiosta kohde ansaitsee myönteistä huomiota ja arvostusta.⁷ Kohteen luonteesta riippuen kunnioitus voi saada eri muotoja (vrt. koulun/instituution sääntöjen kunnioittaminen tai vanhuksen viisauden tai luonnon kunnioittaminen).

Demokratiakulttuurin kannalta erityisen tärkeä kunnioituksen muoto on se, joka kohdistuu henkilöihin, joilla koetaan olevan omasta poikkeava kulttuurista tai käsitykset, mielipiteet tai tavat. Tämän kunnioituksen perusoletuksena on kaikkien yksilöiden ihmisarvo ja yhdenvertaisuus ja heidän luovuttamaton ihmisoikeutensa valita omat ryhmänsä, käsityksensä, mielipiteensä tai tapansa. On tärkeää ymmärtää, että tällainen kunnioitus ei edellytä todellisten, toisinaan jopa merkittävien ja syvällisten itsen ja toisten välisten erojen väheksymistä tai sivuuttamista, eikä se myöskään edellytä sitä, että kunnioituksen kohteen kanssa ollaan yhtä mieltä tai että mielipide omaksutaan tai siihen käännetään. Kunnioitus on asenne, jossa on kyse myönteisestä toisen henkilön ihmisarvon arvostamisesta ja siitä, että kokee tällä olevan oikeus kulttuuriseen kuulumiseensa, käsitykseensä, mielipiteisiinsä ja tapoihinsa samalla kun hyväksyy ja tunnustaa ne erot, joita itsen ja toisen välillä on. Kunnioittavaa asennetta tarvitaan helpottamaan sekä demokraattista vuorovaikutusta että kulttuurienvälistä vuoropuhelua toisten kanssa. On kuitenkin huomattava, että kunnioitukselle on asetettava rajat – ei esimerkiksi pidä kunnioittaa sellaisten käsitysten ja mielipiteiden taikka elämäntapojen ja tapojen sisältöä, jotka horjuttavat tai loukkaavat toisten ihmisarvoa, ihmisoikeuksia tai vapautta.⁸

Kunnioituksen käsite heijastelee suvaitsevaisuutta paremmin asennetta, jota demokratiakulttuuri edellyttää. Suvaitsevaisuudella voi tietyissä yhteyksissä olla se sivumerkitys, että yksinkertaisesti kestetään tai siedetään eroa ja otetaan holhoava asenne, jolla suvaitaan jotain, jota ei mieluiten lainkaan siedettäisi. Suvaitsevaisuus voidaan myös joskus tulkita vallankäytöksi, jossa ero sallitaan pelkästään sitä sietämällä, ja tällainen suvaitsevaisuus vahvistaa suvaitsevaisuutta osoittavan valtaa ja valta-asemaa. Kunnioitus on käsitteenä vähemmän epäselvä kuin suvaitsevaisuus,

7. On huomattava, että kunnioitus liittyy arvoihin läheisesti kahdella tavoin: arvo voi olla kunnioituksen kohde (ts. arvoa voidaan kunnioittaa) ja se voi myös toimia kunnioituksen perustana (ts. ihminen voi kunnioittaa toista ihmistä tai asiaa, koska hän ilmentää tiettyä arvoa tai panee sen täytäntöön).

8. Ihmisoikeusnäkökulmasta toisen ihmisen oikeutta uskonnonvapautteen tulisi aina kunnioittaa, mutta kunnioitusta ei voi suoda käsitysten sisällöille, jotka pyrkivät horjuttamaan tai loukkaamaan toisten ihmisarvoa, ihmisoikeuksia ja perusoikeuksia. Kun puhutaan käsityksistä, joiden sisältöä ei voi kunnioittaa, rajat eivät asetu oikeuteen ylläpitää omia käsityksiään vaan siihen, onko vapautta ilmentää käsityksiä, jos rajoitukset ovat tarpeen yleisen turvallisuuden, yleisen järjestyksen tai muiden oikeuksien ja vapauksien suojelemiseksi (ks. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 9 artikla). www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf.

koska se perustuu toisen ihmisen ihmisarvon, oikeuksien ja vapauksien sekä itsen ja toisen välisen yhdenvertaisuuden tunnustamiseen. Kunnioitukseen kuuluu siis

1. myönteinen suhtautuminen ja arvostus toista ihmistä tai asiaa kohtaan perustuen ajatukseen, että heillä tai niillä on oma luontainen merkityksensä ja arvonsa
2. myönteinen suhtautuminen ja arvostus, joka kohdistuu toisiin, yhdenvertaisina pidettyihin ihmisiin, joilla on sama ihmisarvo ja täysin sama ihmisoikeuksien ja vapauksien kokonaisuus riippumatta omasta kulttuuritaustastaan, käsityksistään, mielipiteistään sekä elämän- ja muista tavoistaan
3. myönteinen suhtautuminen ja arvostus, joka kohdistuu toisten omaksumiin käsityksiin, mielipiteisiin sekä elämän- ja muihin tapoihin, kunhan ne eivät horjuta toisten ihmisarvoa, ihmisoikeuksia tai vapauksia.

Yhteisöllisyys

Yhteisöllisyys on asenne, joka kohdistuu yhteisöön tai yhteiskunnalliseen ryhmään. Yhteisö tarkoittaa tässä yhteiskunnallista tai kulttuuriryhmää, joka on suurempi kuin henkilön perheestä ja ystävistä muodostuva lähipiiri ja johon asianomainen tuntee kuuluvansa. Tässä voi olla kysymys lukemattomasta määrästä erilaisia ryhmiä, esimerkiksi tietyllä maantieteellisellä alueella asuvista (kuten kaupunginosa, pienempi tai suurempi kaupunki, maa, valtioryhmä kuten Eurooppa tai Afrikka, taikka jopa koko maailma, jos puhutaan globaaliyhteisöstä), laajemmalle maantieteelliselle alueelle levittäytyneestä ryhmästä (kuten etninen ryhmä, uskonnollinen ryhmä, vapaa-ajan ryhmä, sukupuoliseen suuntautumiseen liittyvä ryhmä) ja mistä tahansa muusta yhteiskunnallisesta tai kulttuurisesta ryhmästä, johon yksilö kokee kuuluvansa. Jokainen kuuluu useaan ryhmään, ja yhteisöllisyyttä korostava asenne voi kohdistua niistä moniin. Yhteisöllisyyteen kuuluu

1. tunne kuulumisesta ja samaistumisesta yhteisöön
2. tietoisuus muista yhteisöön kuuluvista ja näiden ihmisten keskinäisestä yhteenkuuluvuudesta sekä omien toimien vaikutuksesta näihin ihmisiin
3. yhteisöön kuuluvia muita ihmisiä koskeva solidaarisuuden tunne ja valmius tehdä yhteistyötä ja työskennellä heidän kanssaan, heidän oikeuksiaan ja hyvinvointiaan koskevan huolen ja huolenpidon tunteet sekä valmius puolustaa niitä, jotka yhteisössä tuntevat voimattomuutta tai ovat huono-osaisia
4. kiinnostus ja tarkkaavaisuus yhteisön asioita ja huolenaiheita kohtaan
5. kansalaisvelvollisuuden tunne, valmius myötävaikuttaa aktiivisesti yhteisön elämään, valmius osallistua yhteisön asioita, huolenaiheita ja yhteistä hyvää koskevaan päätöksentekoon sekä valmius olla vuoropuhelussa yhteisön muiden jäsenten kanssa näiden kulttuuritaustasta riippumatta
6. sitoutuminen täyttämään parhaan kykynsä mukaan vastuut, velvollisuudet tai velvoitteet, jotka liittyvät yhteisöön kuulumiseen mukanaan tuomiin rooleihin tai asemiin
7. muihin yhteisön jäseniin kohdistuvan vastuullisuuden kokeminen ja sen hyväksyminen, että vastaa omista päätöksistään ja toimistaan toisille.

Vastuu

Vastuu merkitsee monia asioita. Rooliin liittyvä vastuu ja moraalinen vastuu ovat erityisen tärkeitä demokratiakulttuuriin kannalta. Ensin mainittu on yhteisöllisyyden (ks. yllä, 6. kohta) osatekijä. Avaamme seuraavaksi jälkimmäistä vastuun merkitystä. Moraalinen vastuu on asenne, joka kohdistuu omiin toimiin. Se syntyy siitä, että henkilöllä on velvoite toimia tietyllä tavalla ja hän ansaitsee joko kiitosta tai moitteita siitä, että hoitaa toiminnan tai jättää sen hoitamatta. Jotta ihmisiä voisi pitää joko kiitoksen tai moitteiden arvoisina, heidän pitää pystyä pohtimaan omia toimiaan, määrittämään toimintatapaansa koskevat aikomuksensa sekä toteuttamaan valitsemansa toimet (ja tästä seuraten: jos henkilöllä ei ole resursseja tai rakenteellisia mahdollisuuksia eikä hän pysty toteuttamaan toimintaa, ei ole asianmukaista antaa hänelle kiitosta tai moitteita). Vastuu voi edellyttää rohkeutta, koska periaatteellisen asenteen omaksuminen voi tarkoittaa toimimista yksinään, vastoin yhteisön normeja tai vääränä pidetyn kollektiivisen päätöksen kyseenalaistamista. Näin ollen voi syntyä jännitettä (muita kohtaan tunnetuksi solidaarisuudeksi ja lojaliteetiksi tulkittu) yhteisöllisyyden ja moraalisen vastuun välille. Omaan toimintaan kohdistuva vastuuasenne muodostuu siis seuraavista:

1. pohtivan ja ajattelevan asenteen omaksuminen suhteessa omiin toimiin sekä näiden toimien mahdollisiin seurauksiin
2. omien velvollisuuksien ja velvoitteiden tunnistaminen ja sen toteaminen, miten tulisi toimia tietyssä tilanteessa arvon tai arvokokonaisuuden nojalla⁹
3. niistä toimenpiteistä päättäminen, joihin tulee ryhtyä (toisinaan tämä voi merkitä sitä, ettei ryhdy toimiin) ao. olosuhteissa
4. näihin toimenpiteisiin ryhtyminen (tai niistä pidättäytyminen) itsenäisenä toimijana
5. valmius pitää itseään vastuullisena omien päätösten ja toimenpiteiden luonteesta tai seurauksista
6. valmius itsearviointiin
7. valmius toimia rohkeasti tarvittaessa.

Minäpystyvyys

Minäpystyvyys on itseä koskeva asenne. Siinä on kyse luottamuksesta omiin kykyihin ryhtyä niihin toimiin, joita tarvitaan tiettyjen päämäärien saavuttamiseksi. Tästä luottamuksesta seuraa myös usko siihen, että asianomainen ymmärtää mitä vaaditaan, pystyy arvioimaan ja valitsemaan asianmukaiset menetelmät tehtävien suorittamiseksi, välttämään esteitä, vaikuttamaan tapahtumiin sekä erottamaan tapahtumat, jotka vaikuttavat toisaalta häneen itseensä ja toisaalta muiden ihmisten elämään.

9. Näin ollen vastuullinen asenne demokratia- ja kulttuurienvälisissä tilanteissa edellyttää tässä mallissa kuvatun yhden tai useamman arvokokonaisuuden hyödyntämistä (ts. ihmisarvon ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen, kulttuurisen monimuotoisuuden arvostaminen taikka demokratian, oikeudenmukaisuuden, kohtuullisuuden, yhdenvertaisuuden ja oikeusvaltioperiaatteen arvostaminen). Jos yhtä tai useampia näitä arvokokonaisuuksista ei sovelleta yhtäaikaaisesti, vastuu ei ole demokratiakompetenssi vaan yleisemmän tason poliittinen kompetenssi (vrt. yllä oleva arvoja koskeva johdanto).

Näin ollen minäpystyvyys liittyy omia kykyjä koskevaan itseluottamukseen. Huono pystyvyysuskon taso voi ehkäistä demokraatia- ja kulttuurienvälistä käyttäytymistä, vaikka kyvyt olisivatkin korkealla tasolla, kun taas epärealistisen luja minäpystyvyys voi johtaa turhautumiseen ja pettymiseen. Paras mahdollinen asenne on suhteellisen korkealla oleva minäpystyvyys, joka liittyy realistisesti arvioituun korkeaan kykytasoon, mikä rohkaisee henkilöä ottamaan vastaan uusia haasteita ja auttaa toimimaan huolta aiheuttavissa asioissa. Näin ollen minäpystyvyyteen kuuluu

1. usko omiin kykyihin ymmärtää asioita, tehdä arvioita ja valita oikeat menetelmät tehtävien suorittamiseksi
2. usko omiin kykyihin järjestää ja suorittaa tiettyjen päämäärien saavuttamiseksi tarvittavia toimia sekä kiertää mahdolliset esiin tulevat esteet
3. luottavainen tunne uusien haasteiden vastaanottamisessa
4. luottavainen tunne demokraattiaan osallistumisesta ja ryhtymisestä toimiin, joita pidetään tarpeellisina demokraattisten päämäärien saavuttamiseksi (mukaan lukien valta- ja vastuuasemissa olevien kyseenalaistaminen ja vastuullistaminen, kun heidän päätöksensä tai toimintansa arvioidaan kohtuuttomiksi tai epäoikeudenmukaisiksi)
5. luottavainen tunne kulttuurienväliseen vuoropuheluun ryhtymisessä niiden kanssa, joiden nähdään tulevan omasta poikkeavasta kulttuuritaustasta.

Epävarmuuden sietokyky

Epävarmuuden sietokyky on asenne, joka koskee epävarmoja ja monia ristiriitaisia tai toistensa kanssa yhteen sovittamattomia tulkintoja aiheuttavia aiheita, tapahtumia tai tilanteita. Hyvin epävarmuutta sietävät ihmiset arvioivat tällaisia asioita, tapahtumia ja tilanteita myönteisesti, ovat valmiit hyväksymään yksiselitteisyyden puuttumisen ja myöntävät, että muiden ihmisten näkökulmat voivat olla aivan yhtä hyvät kuin heidän omansa. He pystyvät käsittelemään epävarmuutta rakentavasti. Näin ollen sietokyky pitää tässä ymmärtää myönteisenä kykynä hyväksyä ja suhtautua epävarmuuteen (pikemminkin kuin sen kielteisessä epävarmuuden kestämissä merkityksessä). Ihmiset, jotka sietävät huonosti epävarmuutta, omaksuvat yhden ainoan näkökulman epäselviin tilanteisiin ja asioihin, heidän asenteensa vieraissa tilanteissa ja asioissa on sulkeutunut, ja heillä on ennalta määrätty ja joustamattomat lokerot, joihin heidän maailmaa koskeva ajattelunsa asettuu. Tässä julkaisussa epävarmuuden sietokyky tarkoittaa seuraavaa:

1. sen hyväksyminen ja tunnustaminen, että mistä tahansa tilanteesta tai asiasta voi olla monia näkökulmia ja tulkintoja
2. sen hyväksyminen ja tunnustaminen, että oma näkökulma tiettyyn tilanteeseen ei välttämättä ole toisen näkökulmaa parempi
3. monimutkaisuuden, ristiriitaisuuksien ja epäselvyyksien hyväksyminen
4. valmius ryhtyä tehtäviin, kun saatavissa on vain epätäydellistä tai osittaista tietoa
5. valmius sietää epävarmuutta ja suhtautua siihen rakentavasti.

Taidot

Taito on kyky suorittaa monimutkaisia, hyvin järjestettyjä joko ajattelu- tai käyttäytymismalleja soveltavasti tietyn tavoitteen tai päämäärän saavuttamiseksi.

Demokratiakulttuuriin liittyy kahdeksan taitokokonaisuutta, jotka ovat seuraavat.

Itsenäiset oppimistaidot

Yksilöt tarvitsevat itsenäisiä oppimistaitoja oppiakseen, järjestääkseen ja arvioidakseen omaa oppimistaan omien tarpeidensa mukaan itseohjautuvalla ja itse-säädellyllä tavalla ilman muiden kehotusta. Itsenäiset oppimistaidot ovat tärkeitä demokratiakulttuurin kannalta, koska ne antavat ihmisille mahdollisuuden oppia itse poliittisista, yhteiskunnallisista ja kulttuuriasioista sekä niihin suhtautumisesta käyttämällä monipuolisesti erilaisia lähteitä sen sijaan, että he tukeutuisivat oman lähiympäristönsä toimijoihin näitä asioita koskevan tiedon saamiseksi. Itsenäiset oppimistaidot sisältävät kykyjä ja taitoja seuraavasti:

1. omien oppimistarpeiden tunnistaminen – ne voivat johtua tiedossa tai ymmärryksessä olevista aukoista, taitojen puutteesta, huonosta hallinnasta tai nykyisten asenteiden tai arvojen seurauksena esiin tulleista vaikeuksista
2. näihin tarpeisiin vastaamisessa sopivien tietoa ja neuvoja tai ohjausta tarjoavien lähteiden tunnistaminen, löytäminen ja arvioiminen – lähteitä voivat olla henkilökohtaiset kokemukset, vuorovaikutus tai keskustelut muiden kanssa, kohtaamiset ihmisten kanssa, jotka näyttävät tulevan eri kulttuuritaustoista tai joilla on eri vakaumus, mielipiteet tai maailmankuva kuin itsellä, sekä visuaaliset, painetut lähteet, televisio ja radio sekä digitaalisen median lähteet
3. eri tiedonlähteiden luotettavuuden arvioiminen, mahdollisten ennakkokäsitysten tai vääristymien arvioiminen ja sopivimpien lähteiden valitseminen tarjolla olevasta joukosta
4. tiedon prosessointi ja oppiminen käyttämällä parhaiten soveltuvia oppimisstrategioita ja -tekniikoita taikka luotettavimmista lähteistä saatujen neuvojen ja ohjeiden omaksuminen ja seuraaminen sekä itsellä olevan aikaisemman tietopohjan, ymmärryksen, taitojen, asenteiden tai arvojen muuttaminen tätä vastaavaksi
5. opitun ja edistyksen pohtiminen, käytettyjen oppimisstrategioiden arvioiminen ja johtopäätösten tekeminen mahdollisesti tarvittavasta lisäoppimisesta ja hankittavista uusista oppimisstrategioista.

Analyttisen ja kriittisen ajattelun taidot

Analyttisen ja kriittisen ajattelun taidot sisältävät laajan ja monimutkaisen yhdistelmän toisiinsa liittyviä taitoja. Analyttisen ajattelun taitoja tarvitaan kaikenlaisen materiaalin (esimerkiksi tekstien, väittämien, tulkintojen, kysymysten, tapahtumien, kokemusten) järjestelmälliseen ja loogiseen analysointiin. Ne sisältävät seuraavallaisia kykyjä tai taitoja:

1. systemaattinen analysoitavien aineistojen pilkkominen osatekijöihinsä ja näiden tekijöiden järjestäminen loogisesti

2. kunkin osatekijän merkityksen tunnistaminen ja tulkinta mahdollisesti vertailemalla ja suhteuttamalla ne jo aiemmin tiedossa olevaan ja tunnistamalla niissä samankaltaisuuksia ja eroja
3. osatekijöiden tutkiminen suhteessa toisiinsa ja niiden välisten (esim. loogisten, syy-yhteyksiin liittyvien, ajallisten) yhteyksien tunnistaminen
4. tekijöiden välisten ristiriitaisuuksien, epäjohtonmukaisuuksien tai eroavuuksien tunnistaminen
5. yksittäisten tekijöiden mahdollisten vaihtoehtoisten merkitysten ja suhteiden tunnistaminen, kokonaisuudesta mahdollisesti puuttuvien uusien tekijöiden luominen, osatekijöiden systemaattinen muuttaminen sen määrittämiseksi, miten ne vaikuttavat kokonaisuuteen sekä uusien synteisien luomien tarkasteltujen osatekijöiden perusteella – toisin sanoen uusien mahdollisuuksien ja vaihtoehtojen kuvittelu ja tutkiminen
6. analyysin tulosten vetäminen yhteen järjestelmällisesti ja johdonmukaisesti loogisten ja puolustettavissa olevien johtopäätösten tekemiseksi kokonaisuudesta.

Kriittisen ajattelun taitoja tarvitaan kaikenlaisen aineiston arvioimisessa ja siitä tehtävissä johtopäätöksissä. Ne sisältävät seuraavanlaisia kykyjä tai taitoja:

1. arvioiden tekeminen sisäisen johdonmukaisuuden sekä käytettävissä olevan näytön ja kokemuksen perusteella
2. sen arvioiminen, ovatko analysoitavat aineistot päteviä, paikkansapitäviä, hyväksyttäviä, luotettavia, asianmukaisia, käyttökelpoisia ja/tai vakuuttavia
3. aineiston perustana olevien ennakkokäsitysten, oletusten sekä tekstiin liittyvien tai viestinnällisten konventioiden ymmärtäminen ja arviointi
4. aineistojen kirjaimellisen merkityksen lisäksi niiden laajemman retorisen tarkoituksen pohdinta, mm. niitä tuottaneiden tai luoneiden tahojen taustamotiivit, tarkoitukset tai pyrkimykset (poliittisen viestinnän kohdalla tähän sisältyy kyky tunnistaa propaganda ja purkaa sen laatijoiden taustamotiivit, aiomukset ja tarkoitukset)
5. aineiston sijoittaminen niiden tuottamisen historialliseen asiayhteyteen, jotta sitä voidaan arvioida
6. pohdinnan kohteena olevissa aineistoissa esitetyille vaihtoehtoisten näkemysten, mahdollisuuksien ja ratkaisujen luominen ja pohtiminen
7. olemassa olevien vaihtoehtojen hyvien ja huonojen puolien punnitseminen – tähän voi sisältyä kustannus-hyöty-analyysi (sekä lyhyt että pitkä aikaväli), resurssianalyysi (arvioiden sitä, ovatko eri vaihtoehtojen edellyttämät resurssit käytännössä saatavilla) ja riskianalyysi (sen ymmärtäminen ja arvioiminen, mitä riskejä kuhunkin vaihtoehtoon sisältyy ja miten ne ovat hallittavissa)
8. arviointiprosessin tulosten vetäminen yhteen järjestelmällisesti ja yhdenmukaisesti, jotta voidaan rakentaa looginen ja puolustettavissa oleva näkemys tietyn tulkinnan, johtopäätöksen tai toiminnan puolesta tai sitä vastaan selkeiden ja yksilöitävien kriteerien, periaatteiden ja arvojen ja/tai vakuuttavan näytön perusteella
9. arviointiprosessiin mahdollisesti vaikuttavien yksipuolisten omien oletusten ja ennakkokäsitysten tunnistaminen ja sen hyväksyminen, että omat käsitykset

ja päätelmät ovat aina satunnaisia ja riippuvaisia omasta kulttuuritaustasta ja näkökulmasta.

Tehokas analyttinen ajattelu sisältää kriittisen ajattelun (analysoitavan aineiston arvioinnin), ja tehokas kriittinen ajattelu puolestaan pitää sisällään analyttisen ajattelun (eroavaisuuksien ja yhdistävien tekijöiden näkeminen). Tästä syystä analyttinen ja kriittinen ajattelu ovat kiinteässä yhteydessä toisiinsa.

Kuuntelu- ja havainnointitaidot

Kuuntelu- ja havainnointitaitoja tarvitaan toisten sanomisen ymmärtämiseen ja toisten käyttäytymisestä oppimiseen. Muiden sanomisen ymmärtäminen edellyttää aktiivista kuuntelemista – ei pelkästään itse sanotun asian tarkkaa kuulemista vaan myös sitä, miten sanomiseen vaikuttaa äänenpaino, -korkeus tai -voimakkuus sekä puheen nopeus ja sujuvuus, sekä sitä, että kiinnitetään huomiota puhujan kehonkieleen, etenkin silmien liikkeisiin, kasvonilmeisiin ja elehtimiseen. Toisten ihmisten havainnoiva tarkkailu voi olla myös tärkeä tiedonlähde niistä käyttäytymismalleista, jotka ovat sopivimpia ja tehokkaimpia eri sosiaalisissa tilanteissa ja kulttuuriyhteyksissä, ja ne auttavat oppijaa hallitsemaan tällaista käytöstä asiaan liittyvää tietoa omaksumalla ja toistamalla toisen ihmisen käytöstä myöhemmissä vastaavissa tilanteissa. Näin ollen kuuntelu- ja havaintotaitoihin kuuluu

1. huomion kiinnittäminen sanotun lisäksi myös siihen, miten asia sanotaan, sekä puhujan kehonkieleen
2. huomion kiinnittäminen mahdollisiin ristiriitoihin sanallisen ja ei-sanallisen viestin välillä
3. huomion kiinnittäminen merkityksen hienovaraisuuksiin ja siihen, mitä ehkä sanotaan vain osittain tai jopa jätetään sanomatta
4. huomion kiinnittäminen sanomisen ja sanomisen sosiaalisen kontekstin suhteeseen
5. huomion kiinnittäminen tarkasti muiden käyttäytymiseen, etenkin niiden henkilöiden käyttäytymiseen, joilla nähdään olevan itsestä poikkeava kulttuuritausta, ja tiedon kerääminen siitä
6. huomion kiinnittäminen tarkasti ihmisten reaktioiden samankaltaisuuksiin ja eroavaisuuksiin samassa tilanteessa, etenkin niiden henkilöiden osalta, joilla nähdään olevan toisistaan poikkeava kulttuuritausta.

Empatia

Empatia on joukko taitoja, joita tarvitaan muiden ihmisten ajatusten, käsitysten ja tunteiden ymmärtämiseen ja niihin samaistumiseen sekä maailman näkemiseen toisten ihmisten näkökulmasta. Empatiassa on kyse kyvystä astua oman psyykkisen viitekehäyksen ulkopuolelle (nostaa katse oman näkökulman ulkopuolelle) ja kyvystä kuvittelun avulla ymmärtää toisen henkilön psyykkistä viitekehystä ja näkökulmaa. Tämä taito on perustavanlaatuisen tärkeä muiden ihmisten kulttuuritaustojen, maailmankatsomusten, käsitysten, kiinnostuksen kohteiden, tunteiden, toiveiden ja tarpeiden hahmottamisen kannalta. Empatialla on monia eri muotoja, joita voidaan erotella seuraavasti:

1. kognitiivinen kyky katsoa asioita toisen näkökulmasta: kyky hahmottaa ja ymmärtää toisten käsityksiä, ajatuksia ja uskomuksia
2. affektiivinen kyky katsoa asioita toisen näkökulmasta: kyky hahmottaa toisten tunnetiloja, tunteita ja tarpeita
3. *sympatia*, josta joskus käytetään termiä *myötätuntoinen empatia* tai *empaattinen huoli*: kyky kokea myötätuntoa ja huolta muista näiden kognitiivisen tai affektiivisen tilan tai tilanteen taikka aineellisen tilanteen tai olosuhteiden perusteella.¹⁰

Joustavuus ja sopeutumiskyky

Joustavuus ja sopeutumiskyky ovat taitoja, joita henkilö tarvitsee omien ajatus-
tensa, tunteidensa tai käyttäytymisensä tarkoituksenmukaiseen mukauttamiseen
pystyäkseen vastaamaan tehokkaasti ja asianmukaisesti uusissa yhteyksissä ja
tilanteissa eteen tuleviin haasteisiin, vaatimuksiin ja mahdollisuuksiin. Joustavuus
ja sopeutumiskyky mahdollistavat myönteisen mukautumisen uusiin asioihin ja
muutoksiin sekä toisten ihmisten sosiaalisiin ja kulttuuripohjaisiin odotuksiin, vies-
tintäylyihin ja käyttäytymiseen. Ne auttavat myös mukauttamaan omia ajattelu-,
tunne- tai käyttäytymismalleja uusien, tilanteesta riippuvien sattumanvaraisuuk-
sien, kokemusten, kohtaamisten ja tiedon mukaisesti. Näin määritellen joustavuus
ja sopeutumiskyky on erotettava oman edun tai voiton tavoitteluun perustuvasta
väärästä tai opportunistisesta käytöksen mukauttamisesta. Ne on myös erotettava
ulkoisen pakotuksen tuloksena syntyvästä mukautumisesta.¹¹ Näin ollen joustavuu-
teen ja sopeutumiskykyyn sisältyy

1. oman tavanomaisen ajattelutavan mukauttaminen muuttuvien olosuhteiden
johdosta tai siirtyminen väliaikaisesti toiseen kognitiiviseen näkökulmaan
kulttuuristen vihjeiden perusteella
2. omien mielipiteiden tunnistaminen uuden näytön ja/tai rationaalisten argu-
menttien valossa
3. omien tunnetilojen ja tunteiden hallinta ja säätely tehokkaamman ja sopivam-
man viestinnän ja muiden kanssa tehtävän yhteistyön helpottamiseksi

10. Huomaa, että *empatia* on tässä mallissa taito. Terminä *empatiaa* toki käytetään monella eri tavalla arkikeskusteluissa. Sitä esimerkiksi käytetään joskus tilanteessa, jossa henkilö kokee samaa tunnetta kuin jollain toisella on (eli kyse on ”tunnetartunnan” ilmiöstä, jossa henkilöön tarttuu toisen tunne ja hän jakaa tämän ilon, paniikin, pelon jne.), ja toisinaan se tarkoittaa tunnesidettä tai samaistumista toiseen (”Tunsin suurta empatiaa kirjan päähenkilöön”) ja joskus myös myötätuntoa tai huolta toisesta *sympatian* seurauksena (”Tunnen empatiaa sinua kohtaan nykyisessä ahdingossasi”). Toisinaan termiä käytetään viittaamaan paljon laajempaan reaktiokokonaisuuteen, jota henkilö voi tuntea toista kohtaan. Siinä kiertyvät yhteen toiseen suuntautuva avoimuus, kunnioitus, kognitiivinen ja emotionaalinen sitoutuminen ja emotionaalisen siteen tunteet. Käsillä olevassa mallissa sanaa *empatia* käytetään sen sijaan erityisemmässä ja tarkemmassa merkityksessä tarkoittamaan taitokokonaisuutta, jota tarvitaan toisen ihmisen ajatusten, käsitysten ja tunteiden ymmärtämiseksi ja tajuamiseksi. Se on erityisen tärkeä demokratiakulttuuriin osallistumisen kannalta. Tämän määritelmän tarkoituksena ei ole kiistää sitä, että henkilössä voi samanaikaisesti käynnistyä ja hän voi kokea joissain tilanteissa *empatiaa*, avoimuutta, kunnioitusta jne. kompetenssi- tai kykykokonaisuuden muodossa.

11. Esimerkiksi kulttuurivähemmistöjen pakkosulauttamista enemmistökulttuuriin ei tule koskaan hyväksyä. Kaikilla ihmisillä on perusoikeus valita oma taustakulttuurinsa, käsityksensä ja elämän-
tapansa (ks. alaviite 8).

4. muiden, omasta poikkeavista kulttuuritaustoista tulevilta vaikuttavien ihmisten tapaamiseen ja vuorovaikutukseen liittyvien ahdistuksen, huolen ja epävarmuuksien voittaminen
5. kielteisten tunteiden säätely ja vähentäminen suhteessa toisen ryhmän jäseniin, joiden kanssa omalla ryhmällä on konfliktihistoriaa
6. oman käyttäytymisen mukauttaminen sosiaalisesti soveliaalla tavalla vallalla olevaan kulttuuriympäristöön
7. mukautuminen erilaisiin viestintätyleihin ja käyttäytymiseen sekä niiden käyttöönotto toisten kulttuurinormien loukkaamisen välttämiseksi ja heidän kanssaan kommunikoinen tavoilla, joita he pystyvät ymmärtämään.

Kielelliset, viestinnälliset ja monikielisyystaidot¹²

Kielellisiä, viestinnällisiä ja monikielisyystaitoja tarvitaan tehokkaassa ja asianmukaisessa kommunikaatiossa toisten ihmisten kanssa. Niihin kuuluu mm. seuraavia kykyjä ja taitoja:¹³

1. kyky viestiä selkeästi monissa eri tilanteissa – tähän kuuluu omien käsitysten, mielipiteiden, kiinnostuksen kohteiden ja tarpeiden ilmaiseminen, ajatusten selittäminen ja selkeyttäminen, asioiden ajaminen, asioiden edistäminen, argumentointi, pohdinta, keskustelu, väittely, vakuuttelu sekä neuvottelu
2. kyky vastata kulttuurienvälisen tilanteiden viestinnällisiin vaatimuksiin käyttämällä useampaa kuin yhtä kieltä tai kielivariaatiota tai käyttämällä yhteistä kieltä tai lingua francaa toisen kielen ymmärtämiseen
3. kyky ilmaista itseään luottavaisesti ja ilman vihamielisyyttä, myös tilanteissa, joissa itse on epäedullisessa asemassa valtaepäsuhtaan seurauksena, ja kyky ilmaista perustavanlaatuisia erimielisyyttä toisen ihmisen mielipiteistä tavalla, joka on joka tapauksessa tämän toisen henkilön ihmisarvoa ja oikeuksia kunnioittavaa
4. kyky tunnistaa erilaisia ilmaisumuotoja ja erilaisia viestinnällisiä konventioita (sekä sanallisia että sanattomia) muiden sosiaalisten ryhmien ja kulttuurien kommunikaatiossa

12. Tässä viitekehyksessä termi kieli merkitsee kaikkia kielellisiä järjestelmiä, ovatpa ne tunnustettuja kieliä tai niiden variantteina pidettyjä, riippumatta niiden muodosta. Tähän sisältyy myös puhuttu ja viittomakieli ja kaikki muut ei-puhutut kielimuodot. Sanallinen ja sanaton viestintä tässä yhteydessä tarkoittaa siis kielen avulla tapahtuvaa kommunikaatiota ja muilla tavoin kuin kielen avulla tapahtuvaa kommunikaatiota.

13. Tehokas ja asianmukainen kommunikaatio edellyttää ennen kaikkea tietenkin kielellisiä taitoja (tuottaa ja ymmärtää puhuttuja ja kirjoitettuja lauseita ja ilmaisuja), sociolingvistisiä taitoja (käsitellä aksenttia, murretta, rekisteriä ja puhujien välisten sosiaalisten suhteiden kielellisiä tunnuksia) sekä diskursssitaitoja (rakentaa pidempiä yhdenmukaisia kielen jaksoja käyttämällä sopivia kommunikaatiokonventioita ja käyttää puhuttua diskursssia ja kirjoitettuja tekstejä tiettyihin kommunikaatiotarkoituksiin). Koska nämä ovat kuitenkin yleisiä taitoja (kuten laskutaito ja lukeminen), ne on jätetty pois viitekehysmallista. Yksityiskohtaisista kielellisistä, sociolingvivistisistä ja diskursssitaidoista kiinnostuneiden lukijoiden tulisi tutustua Euroopan neuvoston (2001) Yleiseen kielten viitekehukseen, jossa näitä aiheita on käsitelty laajasti.

5. kyky mukautua ja muuttaa omaa viestintäkäyttäytymistään siten, että käyttää kommunikaatiokonventioita (sekä sanallisia että sanattomia) puhekumppanille ja vallalla olevaan kulttuuritilanteeseen sopivalla tavalla
6. kyky esittää selvittäviä kysymyksiä asianmukaisesti ja hienotunteisesti tapauksissa, joissa toisen ilmaisemat merkitykset ovat epäselviä tai joissa havaitaan toisen sanallisten ja sanattomien viestien välistä epäjohdonmukaisuutta
7. kyky hallita kommunikaation katkeamistapauksia esimerkiksi pyytämällä toisia toistamaan tai muotoilemaan asia toisin tai tarjota oikaisuja, korjauksia tai yksinkertaistuksia, jos omat viestit on ymmärretty väärin
8. kyky toimia kielellisenä välittäjänä kulttuurienvälisessä vaihdossa, mukaan lukien käännös-, tulkkaus- ja selitystaidot, sekä toimia kulttuurienvälisenä välittäjänä, joka auttaa toisia ymmärtämään ja arvostamaan toisen henkilön tai asian ominaisuuksia, joiden nähdään tulevan omasta poikkeavasta kulttuuritaustasta.

Yhteistyötaidot

Yhteistyötaitoja edellytetään, jotta voi osallistua menestyksellä toisten kanssa yhteiseen toimintaan, tehtäviin ja hankkeisiin. Ne sisältävät seuraavanlaisia kykyjä tai taitoja:

1. näkemysten ja mielipiteiden ilmaiseminen ryhmissä ja muiden ryhmän jäsenten rohkaiseminen omien näkemystensä ja mielipiteidensä ilmaisemiseen näissä yhteyksissä
2. yhteisymmärryksen ja kompromissien edistämistä ryhmän sisällä
3. ryhtyminen toimintaan yhdessä toisten kanssa vastavuoroisella ja koordinoitulla tavalla
4. ryhmän tavoitteiden tunnistaminen ja asettaminen
5. ryhmän päämääriin pyrkiminen ja oman käyttäytymisen mukauttaminen näiden päämäärien saavuttamiseksi
6. kaikkien ryhmän jäsenten vahvuuksien arvostaminen ja toisten auttaminen kehittymään alueilla, joissa heillä on tarve ja halu kehittää itseään
7. muiden ryhmän jäsenten rohkaiseminen ja motivointi tekemään yhteistyötä ja auttamaan toisiaan ryhmän päämäärien saavuttamiseksi
8. muiden auttaminen työssään, mikäli se on tarkoituksenmukaista
9. asiaankuuluvan ja hyödyllisen tiedon, kokemusten tai asiantuntemuksen jakaminen ryhmän kanssa ja muiden ryhmän jäsenten rohkaiseminen samaan
10. ryhmätilanteiden konfliktien tunnistaminen, itsessä ja muissa olevien emotionaalisten konfliktien merkkien tunnistaminen ja asianmukainen reagoiminen rauhanomaisesti ja vuoropuhelun avulla.

Konfliktinratkaisutaidot

Konfliktinratkaisutaitoja tarvitaan, jotta konflikteihin voidaan puuttua ja niitä voidaan hallita ja ratkoa rauhanomaisesti. Ne sisältävät seuraavanlaisia kykyjä tai taitoja:

1. vihamielisyyden ja kielteisyyden vähentäminen tai ehkäiseminen ja sellaisen puolueettoman ilmapiirin luominen, jossa ihmiset ovat vapaita ilmaisemaan eriäviä mielipiteitään ja huolenaiheitaan pelkäämättä kosta

2. vastaanottokyvyn, molemminpuolisen ymmärryksen ja konfliktin osapuolten välisen luottamuksen edistäminen ja vahvistaminen
3. konfliktin osapuolten valta- ja/tai statusaseman erojen tunnustaminen ja ryhtyminen toimiin, jotta eroista johtuvia mahdollisia vaikutuksia osapuolten kommunikaatioon voidaan vähentää
4. tunteiden tehokas hallinta ja säätely; kyky tulkita omia ja toisten taustalla olevia tunteita ja motivaatiotiloja ja käsitellä sekä omaa että muiden emotionaalista stressiä, ahdistusta ja epävarmuutta
5. konfliktin osapuolten eri näkökulmien kuunteleminen ja ymmärtäminen
6. konfliktin osapuolten eri näkökulmien ilmaiseminen ja yhteen vetäminen
7. konfliktin osapuolten väärinkäsitysten ehkäiseminen tai vähentäminen
8. sen hyväksyminen, että voidaan tarvita hiljaisuutta, aselepoa tai tekemättömyyden aikaa, jotta konfliktin osapuolet voivat reflektoida toisten näkökulmia
9. konfliktien syiden ja muiden tekijöiden tunnistaminen, analysointi, suhteellistaminen ja asettaminen asiayhteyksiin
10. sellaisten yhteisten asioiden tunnistaminen, joiden varaan konfliktin osapuolet voivat rakentaa yhteisymmärrystä, konfliktinratkaisuvaihtoehtojen tunnistaminen ja mahdollisten kompromissien tai ratkaisujen hiominen
11. toisten auttaminen konfliktien ratkaisemisessa vahvistamalla heidän ymmärrystään eri vaihtoehdoista
12. osapuolten auttaminen ja opastaminen kohti mahdollisimman hyviä ja hyväksyttävissä olevia konfliktinratkaisuja.

Tieto ja kriittinen ymmärrys

Tieto on henkilön hallussa oleva tieto, kun taas ymmärrys on kyky ymmärtää merkityksiä. Käsitettä kriittinen ymmärrys käytetään alleviivaamaan tarvetta ymmärtää merkityksiä demokratiaprosessi- ja kulttuurienvälisen vuoropuhelun yhteyksissä, jotta ymmärryksen ja tulkinnan kohteeseen liittyisi aktiivista pohdintaa ja kriittistä arviointia (automaattisen, tavanomaisen ja pohtimiseen perustumattoman tulkinnan sijasta).

Demokratiakulttuuri edellyttää monia tiedon ja kriittisen ymmärryksen muotoja, jotka voidaan jakaa seuraaviin kolmeen pääryhmään:

Tieto ja kriittinen itseymmärrys

Tietoisuus itsestä ja itsensä ymmärtäminen ovat ehdottoman tärkeitä, jotta ihminen voi olla vaikuttavasti ja asianmukaisesti demokratiakulttuurin osana. Tiedossa ja kriittisessä itseymmärryksessä on monia eri puolia, kuten esimerkiksi seuraavat:

1. tieto ja ymmärrys omasta kulttuuritaustasta
2. tieto ja ymmärrys omasta maailmankatsomuksesta ja siihen liittyvistä kognitiivisista, emotionaalisista ja motivaatioon liittyvistä seikoista ja ennakkoluuloista
3. tieto ja ymmärrys niistä oletuksista ja ennakkokäsityksistä, jotka ovat oman maailmankatsomuksen taustalla

4. ymmärrys siitä, missä määrin oma maailmankatsomus, oletukset ja ennakkokäsitykset ovat sattumanvaraisia ja riippuvaisia omasta kulttuuritaustasta ja kokemuksista ja vaikuttavat sitä kautta myös omiin, muita ihmisiä koskeviin käsityksiin, arviointeihin ja reaktioihin
5. tietoisuus omista tunnetiloista, tunteista ja motivaatioista, erityisesti muiden kanssa tapahtuvan kommunikaation ja yhteistyön yhteyksissä
6. tieto ja ymmärrys oman osaamisen ja asiantuntijuuden rajoista.

Tieto ja kriittinen ymmärrys kielestä ja viestinnästä

Tieto ja kriittinen ymmärrys kielestä ja viestinnästä voi olla hyvin erilaista, ja siihen voi kuulua

1. tieto sosiaalisesti soveliaista sanallisista ja sanattomista viestinnän tavoista, joita asianomaisen käyttämässä kielessä tai kielissä on
2. ymmärrys siitä, että muista kulttuuritaustoista peräisin olevilla ihmisillä voi olla toisenlaisia sanallisia tai sanattomia viestinnän tapoja, jotka ovat merkityksellisiä heidän näkökulmastaan, vaikka käytettäisiinkin yhteistä kieltä
3. ymmärrys siitä, että eri kulttuuritaustoista peräisin olevat ihmiset ymmärtävät viestien merkityksiä eri tavoin
4. ymmärrys siitä, että on monia tapoja puhua mitä tahansa kieltä ja lukuisia tapoja käyttää yhtä yksittäistä kieltä
5. ymmärrys siitä, että kielen käyttö on kulttuuriin liittyvä käytäntö, joka kantaa tietoa, merkityksiä ja identiteettejä, jotka kiertävät kulttuurissa, johon kieli kuuluu
6. ymmärrys siitä, että kieli voi ilmaista kulttuurisesti yhteisiä asioita ainutlaatuisella tavalla tai ilmaista ainutlaatuisia ajatuksia, joita voi olla vaikea saavuttaa toisen kielen keinoin
7. ymmärrys eri kommunikaatiotyylien toisiin kohdistuvasta sosiaalisesta vaikutuksesta ja ymmärrys siitä, miten eri kommunikaatiotyylit voivat törmätä tai johtaa kommunikaation katkeamiseen
8. ymmärrys siitä, miten omat oletukset, ennakkokäsitykset, näkemykset, käsitykset ja arviot liittyvät siihen nimenomaiseen kieleen tai niihin kieliin, joita asianomainen puhuu.

Maailmaa koskeva tieto ja kriittinen ymmärrys (kuten politiikka, laki, ihmisoikeudet, kulttuurit, uskonnot, historia, media, talous, ympäristö ja kestävä kehitys)

Tieto ja kriittinen ymmärrys maailmasta sisältää laajaa ja monimutkaista tietoa ja ymmärrystä monista eri alueista, muun muassa kaikista seuraavista:

(a) Tieto ja kriittinen ymmärrys politiikasta ja lainsäädännöstä, kuten

1. tieto ja ymmärrys poliittisista ja juridisista käsitteistä, esim. demokratia, vapaus, oikeus, yhdenvertaisuus, kansalaisuus, oikeudet ja velvollisuudet, lakien ja asetusten tarve ja oikeusvaltioperiaate

2. tieto ja ymmärrys demokratiaprosesseista ja siitä, miten demokraattiset instituutiot toimivat, mukaan lukien poliittisten puolueiden roolit, vaaliprosessit ja äänestäminen
3. tieto ja ymmärrys niistä monista tavoista, joilla kansalaiset voivat osallistua julkiseen keskusteluun ja päätöksentekoon ja voivat vaikuttaa politiikkaan ja yhteiskuntaan, mukaan lukien sen roolin ymmärtäminen, jota kansalaisyhteiskunnalla ja kansalaisjärjestöillä on tässä suhteessa
4. demokraattisten yhteiskuntien valtasuhteiden, poliittisten erimielisyyksien ja mielipideristiriitojen ymmärtäminen sekä sen ymmärtäminen, miten näitä erimielisyyksiä ja konflikteja voidaan ratkoa rauhanomaisesti
5. tieto ja ymmärrys ajankohtaisista asioista, tämän päivän yhteiskunnallisista ja poliittisista ongelmista ja muiden poliittisista näkemyksistä
6. tieto ja ymmärrys siitä, mitkä asiat uhkaavat tällä hetkellä demokratiaa.

(b) Tieto ja kriittinen ymmärrys ihmisoikeuksista, kuten

1. tieto ja ymmärrys siitä, että ihmisoikeudet ovat kaikille ihmisille kuuluvan ihmisarvon perusta
2. Tieto ja ymmärrys siitä, että ihmisoikeudet ovat yleismaailmalliset, luovuttamattomat ja jakamattomat ja että kaikilla on paitsi ihmisoikeudet myös velvollisuus kunnioittaa toisten oikeuksia näiden kansallisesta alkuperästä, etnisestä taustasta, rodusta, uskonnosta, kielestä, iästä, sukupuolesta, poliittisesta mielipiteestä, syntymästä, yhteiskunnallisesta lähtökohdasta, varallisuudesta, vammaisuudesta, sukupuolisesta suuntautumisesta tai muusta asemasta riippumatta
3. tieto ja ymmärrys ihmisoikeuksiin liittyvistä valtioiden ja hallitusten velvoitteista
4. tieto ja ymmärrys ihmisoikeuksien historiasta, yleismaailmallisesta ihmisoikeusjulistuksesta, Euroopan ihmisoikeussopimuksesta ja YK:n lapsen oikeuksia koskevasta yleissopimuksesta
5. tieto ja ymmärrys ihmisoikeuksien, demokratian, vapauden, oikeuden, rauhan ja turvallisuuden keskinäisistä suhteista
6. tieto ja ymmärrys siitä, että vaikka eri yhteiskunnissa voi olla eri tapoja tulkita ja kokea ihmisoikeudet, mahdolliset erot kuuluvat kuitenkin kansainvälisesti sovittujen juridisten instrumenttien raameihin, jotka asettavat ihmisoikeuksien vähimmäisvaatimukset kulttuurisesta yhteydestä riippumatta
7. tieto ja ymmärrys siitä, miten ihmisoikeuseriaatteita sovelletaan käytännössä eri tilanteissa, mistä ihmisoikeusloukkaukset syntyvät ja miten niihin voi puuttua sekä miten mahdolliset ihmisoikeuksia koskevat konfliktit voidaan ratkaista
8. tieto ja ymmärrys kriittisistä ihmisoikeushaasteista tämän päivän maailmassa.

(c) Tieto ja kriittinen ymmärrys kulttuurista ja kulttuureista, kuten

1. tieto ja ymmärrys siitä, miten ihmisten kulttuuritausta muokkaa heidän maailmankatsomustaan, ennakkokäsityksiään, näkemyksiään, käsityksiään, arvojaan, käytöstään ja vuorovaikutustaan muiden kanssa

2. tieto ja ymmärrys siitä, että kulttuuriryhmät ovat sisäisesti muuttuvia ja heterogeenisiä, niillä ei ole pysyviä sisäisiä ominaisuuksia, niissä on jäseniä, jotka kyseenalaistavat ja haastavat perinteisiä kulttuurisia merkityksiä, ja ne ovat jatkuvasti kehittyviä ja muuttuvia
3. tieto ja kriittinen ymmärrys siitä, miten valtarakenteet, syrjivät käytännöt ja institutionaaliset esteet kulttuuriryhmien sisällä ja niiden välillä toimivat ja rajoittavat vailla valtaa olevien ihmisten mahdollisuuksia
4. tieto ja ymmärrys erityisistä käsityksistä, arvoista, normeista, käytännöistä, diskursseista tai tuotteista, joita tietyistä kulttuuritaustoista peräisin olevat ihmiset käyttävät, erityisesti he, joiden kanssa ollaan vuorovaikutuksessa ja joilla katsotaan olevan itsestä poikkeava kulttuuritausta.

(d) Tieto ja kriittinen ymmärrys uskonnoista, kuten

1. tieto ja ymmärrys tiettyjen uskonnollisten perinteiden historian keskeisistä seikoista, teksteistä ja opinkappaleista sekä eri uskonnollisten traditioiden yhteneväisyyksistä ja eroista
2. tieto ja ymmärrys uskonnollisista symboleista, rituaaleista ja kielenkäyttötavoista
3. tieto ja ymmärrys tiettyä uskontoa harjoittavien ihmisten käsitysten, arvojen, harjoittamistapojen ja kokemusten keskeisistä piirteistä
4. sen ymmärtäminen, että uskontoihin liittyvät subjektiiviset kokemukset ja henkilökohtaiset ilmenemismuodot ovat todennäköisesti toisenlaisia kuin niiden standardinomaiset oppikirjakuvaukset
5. tieto ja ymmärrys yksittäisiin uskontoihin kuuluvien käsitysten ja harjoittamistapojen sisäisestä moninaisuudesta
6. tieto ja ymmärrys siitä, että kaikissa uskonnollisissa ryhmissä on niitä, jotka kyseenalaistavat ja haastavat perinteisiä uskonnollisia merkityksiä, ettei niillä ole pysyviä sisäisiä piirteitä ja että ne ovat jatkuvassa kehitys- ja muutostilassa.

(e) Tieto ja kriittinen ymmärrys historiasta, kuten

1. tieto ja ymmärrys historian virtaavasta luonteesta ja siitä, kuinka menneisyyden tulkinnat muuttuvat aikakausista ja kulttuureista toiseen
2. tieto ja ymmärrys tietyistä nyky maailmaa muokanneista, historian voimia ja tekijöitä koskevista kertomuksista ja eri näkökulmista
3. ymmärrys historiantutkimuksen prosesseista, erityisesti siitä, miten faktoja valitaan ja tulkitaan ja miten niistä tulee todistusaineistoa historian kertomusten, selitysten ja argumentaatioiden tuottamisessa
4. ymmärrys siitä, että on tarpeen arvioida vaihtoehtoisia historiatiedon lähteitä, koska syrjässä olevat ryhmät (esim. kulttuurivähemmistöt tai naiset) eivät usein kuulu tyypillisiin historian kertomuksiin
5. tieto ja ymmärrys siitä, miten historiaa usein esitetään ja opetetaan etnosen-
sivistä näkökulmasta
6. tieto ja ymmärrys siitä, miten demokratian ja kansalaisuuden käsitteet ovat kehittyneet eri tavoin eri kulttuureissa eri aikoina

7. tieto ja ymmärrys siitä, kuinka stereotyyppien muodostaminen on yksi syrjinnän muoto, jota on käytetty ihmisten yksilöllisyyden ja moninaisuuden kieltämiseen ja ihmisoikeuksien loukkaamiseen, ja miten se joissain tapauksissa on johtanut rikoksiin ihmisyyttä vastaan
8. menneisyyden ymmärtäminen ja tulkinta nykyisyyden valossa tulevaisuuteen katsoen sekä ymmärrys menneisyyden merkityksestä nyky maailman huolenaiheiden ja ongelmien kannalta.

(f) Tieto ja kriittinen ymmärrys mediasta, kuten

1. tieto ja ymmärrys niistä prosesseista, joilla joukkoviestimet valitsevat, tulkitsevat ja toimittavat tietoa ennen sen lähettämistä yleisön kulutettavaksi
2. tieto ja ymmärrys siitä, että joukkoviestimet ovat hyödykkeitä, joilla on tuottajat ja kuluttajat sekä niistä mahdollisista motiiveista, aikeista ja tarkoituksista, joita joukkoviestintien sisällön, kuvien, viestien ja mainosten tuottajilla voi olla
3. tieto ja ymmärrys digitaalisesta mediasta, siitä miten sen sisällöt, kuvat, viestit ja mainokset tuotetaan sekä niistä mahdollisista eri motiiveista, aikeista ja tarkoituksista, joita sisällön, kuvien, viestien ja mainosten luojilla tai kopioijilla voi olla
4. tieto ja ymmärrys vaikutuksista, joita joukkoviestintien ja digitaalisen median sisällöllä voi olla yksilön arvoihin ja käytökseen
5. tieto ja ymmärrys siitä, miten poliittiset viestit, propaganda ja vihapuhe joukkoviestimissä ja digitaalisessa mediassa tuotetaan, miten näitä viestinnän muotoja voi tunnistaa ja miten ihmiset voivat suojautua ja suojata itseään näiden viestien vaikutuksilta.

(g) Tieto ja kriittinen ymmärrys taloudesta, ympäristöstä ja kestävästä kehityksestä, kuten

1. tieto ja ymmärrys taloudesta sekä taloudellisista ja rahoitukseen liittyvistä prosesseista, jotka vaikuttavat yhteiskuntaan, mukaan lukien niiden suhde työllisyyteen, ansiotuloihin, voittoihin, verotukseen ja julkisiin menoihin
2. tieto ja ymmärrys tulojen ja menojen suhteesta, velan luonteesta ja vaikutuksista, lainojen todellisista kustannuksista ja takaisinmaksukyvyn ylittävien lainojen riskeistä
3. tieto ja ymmärrys globaalien yhteisöjen kansantalouksien keskinäisestä riippuvuudesta sekä henkilökohtaisten valintojen ja kulutusmallien mahdollisista vaikutuksista muualla maailmassa
4. tieto ja ymmärrys luonnosta ja ympäristöstä, siihen vaikuttavista tekijöistä, ympäristön vahingoittumiseen liittyvistä riskeistä, nykyisistä ympäristöhaasteista ja vastuullisen kuluttamisen tarpeellisuudesta sekä ympäristönsuojelusta ja kestävästä
5. tieto ja ymmärrys taloudellisten, yhteiskunnallisten, poliittisten ja ympäristöprosessien välisistä yhteyksistä erityisesti maailmanlaajuisesta näkökulmasta
6. tieto ja ymmärrys globalisaatioon liittyvistä eettisistä kysymyksistä.

Kompetenssikokonaisuuskäsite uudessa tarkastelussa

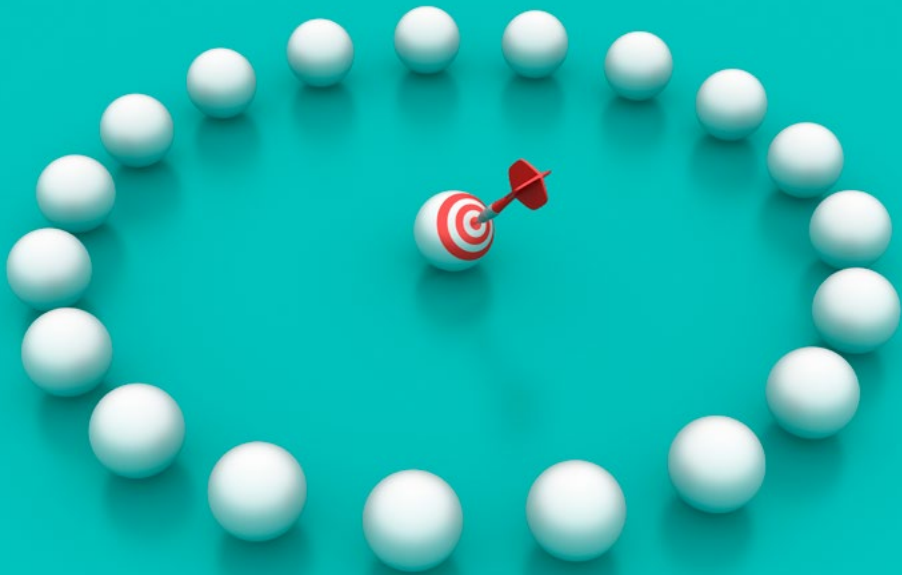
Kuten edellä on todettu, tässä viitekehyksessä olevat 20 kompetenssia tulevat harvoin yksittäin käyttöön ja erillisinä hyödynnettäviksi. Pätevä ja osaava toiminta sisältää paljon todennäköisemmin samanaikaista tai peräkkäistä kokonaisten kompetenssiryhmien aktivoimista ja soveltamista dynaamisesti ja järjestelmällisesti. Tämä antaa yksilölle mahdollisuuden sopeutua asianmukaisesti ja tehokkaasti tiettyssä tilanteessa esiin tuleviin erityisiin vaatimuksiin ja haasteisiin. Tiettyyn ryhmään kuuluvat kompetenssit haetaan koko arvojen, asenteiden, taitojen sekä tietojen ja kriittisen ymmärryksen valikoimasta. Tämä tarkoittaa sitä, että viitekehyksen käyttäjien tulee kiinnittää tarkkaa huomiota kaikkiin neljään kompetenssiryhmään opetussuunnitelmien laadinnassa.

Voi olla niinkin, etteivät kaikki 20 kompetenssia mahdu opetussuunnitelmiin. Tämä voi johtua opettajien käytössä olevien aineellisten resurssien tai ajan rajoituksista. Vaihtoehtoisesti kyse voi olla politiikkaa koskevasta harkinnasta, jonka sanelemana tietyt kompetenssit saavat toisia suuremman painoarvon, tai voi olla myös laajempia poliittisia tai kulttuuriin liittyviä huolenaiheita, joiden takia ei ehkä ole hyväksyttävää kohdentaa opetusta tiettyyn kompetenssiin.

Jos tehdään päätös jättää tietyt kompetenssit pois opetussuunnitelmasta, viitekehyksen käyttäjien tulee pitää seuraavat kaksi asiaa mielessään. Ensinnäkin pätevä ja osaava toiminta edellyttää sitä, että yksilön käytössä on koko kompetenssivalikoima, ja silloin se, jolla ei ole kokonaisuutta hallussaan, joutuu välttämättä tilanteisiin, joissa ei pysty reagoimaan osaavasti. Viitekehyksen käyttäjien on otettava päätöksenteossaan huomioon se, mitä siitä seuraa, jos tietyt kompetenssit jätetään opetussuunnitelmista pois.

Toiseksi on myös pohdittava sitä, voisiko kompetenssien osittainen sivuuttaminen mahdollisesti horjuttaa koko viitekehyksen peruslähtökohtaa, joka on demokratian, ihmisoikeuksien ja kulttuurienvälisen vuoropuhelun edistäminen ja suojelu. Jos esimerkiksi jätetään pois kaikki arvot, oppijat eivät kartuta demokratiakompetenssia vaan pelkästään yleisempää poliittista osaamista, jota – kuten aiemmin on todettu – voi käyttää myös epädemokraattisten poliittisten järjestelmien tarkoituksissa (toisin sanoen arvojen poisjättäminen opetussuunnitelmasta ei välttämättä tuota puolueettomia tietoja ja taitoja). Vaihtoehtoisesti pelkkä keskittyminen taitoihin, tietoihin ja kriittiseen ymmärrykseen ja kaikkien arvojen ja asenteiden poisjättäminen merkitsisi sitä, että oppijoilla on asianmukaiset taidot, tiedot ja kriittinen ymmärrys mutta vain vähän taipumusta soveltaa niitä käytännössä, koska juuri arvot ja asenteet saavat ihmiset käyttämään taitojaan, tietojaan ja kriittistä ymmärrystään.

Lyhyesti sanottuna tulee olla varovainen, jos aikomuksena on jättää tiettyjä kompetensseja pois opetussuunnitelmasta. Sellaisten päätösten tulisi pohjautua perusteelliseen arviointiin esitetyt alueen poisjättämisen mahdollisista seurauksista.

VII luku – **Kuvaajat – niiden käyttö ja tarkoitus**

Kompetenssikuvaajien tarve

Demokraattinen kulttuuri on sen varassa, että kansalaisilla on tässä kompetenssimallissa kuvatut arvot, asenteet, taidot sekä tiedot ja kriittinen ymmärrys. Jotta voidaan varmistaa oppijoiden demokratiaosaamisen kehittyminen, tarvitaan kahta olennaista tekijää:

1. mahdollisuus arvioida oppijoiden nykyosaamisen tasoa kunkin kompetenssin osalta, jolloin voidaan tunnistaa heidän oppimistarpeensa ja lisäkehitystä edellyttävät alueet
2. opettajille ja kasvattajille tarjottavat viitetiedot, joiden avulla he voivat suunnitella, toteuttaa ja arvioida oppimiseen liittyviä toimia sekä virallisissa että epävirallisissa tilanteissa.

Näiden tarpeiden täyttämiseksi viitekehyksessä on jokaisen kompetenssimalliin kuuluvan 20 kompetenssin kuvaajat. Ne auttavat kompetenssien toiminnallistamisessa ja ovat tärkeitä ja hyödyllisiä välineitä opetussuunnitelman valmistelussa sekä opetuksessa, oppimisessa ja arvioinnissa. Kompetenssien kuvaajat kuvaavat havainnoitavaa käytöstä. Ne osoittavat, onko oppija saavuttanut tietyn osaamistason tietyn kompetenssin kohdalla. Jotta kuvaajat olisivat merkityksellisiä opetussuunnitelmien laadinnassa, opetuksessa ja oppimisessa sekä arvioinnissa, ne on muotoiltava oppimistulosten kielellä.

Miten kuvaajat laadittiin

Viitekehyksessä olevien kuvaajien muotoilussa käytettiin seuraavia kriteerejä:

- ▶ *Sanamuoto*: Kuvaajat laadittiin oppimistulosten kieliasua käyttämällä, aloittaen selkeästä toimintaverbistä ja kuvaten oppimissaavutukseen liittyvä havaittavissa oleva käyttäytyminen.
- ▶ *Tiivys*: Kuvaajien piti olla mieluiten lyhyitä, ihannetapauksessa korkeintaan 25 sanan pituisia.
- ▶ *Myönteisyys*: Kunkin kuvaajan oli ilmaistava kyky myönteisen verbin muodossa (esim. osaa, ilmaisee, tukee), ei kielteisessä muodossa (esim. ei pysty, ei tee). Ihanteena oli varmistaa, että jokaisen kuvaajan kohdalla opettaja voisi sanoa ”Kyllä, tällä henkilöllä on kyky tehdä tämä / on tämä (arvo, asenne, taito, tieto, ymmärrys)” tai ”Ei, tällä henkilöllä ei ole kykyä tehdä tätä / ei ole tätä (arvoa, asennetta, taitoa, tietoa, ymmärrystä)”.
- ▶ *Selkeys*: Kuvaajien piti olla läpinäkyviä, niissä ei saanut olla erityissanastoa ja niissä käytetyn kieliopin piti olla suhteellisen yksinkertainen.
- ▶ *Itsenäisyys*: Kunkin kuvaajan piti olla itsenäinen ja riippumaton kaikista muista kuvaajista. Kuvaajilla ei toisin sanoen saanut olla merkitystä pelkästään suhteessa toisiin kuvaajiin. Tästä syystä vältettiin käyttämästä samaa ilmaisua moneen kertaan siten, että kokonaisuus muodostettaisiin pelkästään määrittelevää sanaa vaihtelemalla (esim. heikko/kohtuullinen/hyvä tai muutama/jokunen/moni/useimmat tai melko yleinen / hyvin yleinen). Silloin eri osiot eivät olisi olleet toisistaan riippumattomia.
- ▶ *Tarkkuus*: Jokaisen kuvaajan piti myös kuvata konkreettista käyttäytymistä tai saavutuksia, jotka osoittavat, onko asianomaisella hallussa kyseinen arvo/asenne/taito/tieto/ymmärrys.

Näiden kriteerien pohjalta muodostettiin alustava, kaikki 20 kompetenssia kattava 2085 kuvaajan kokonaisuus. Vähä vähältä näiden kuvaajien lukumäärää supistettiin ja niiden sanamuotoa hiottiin. Tässä käytettiin palaute- ja arviointitehtäviä sekä validointi- ja pisteytystehtäviä, joihin osallistui 3094 opetusalan toimijaa kaikkialta Euroopasta. Tehtävien tuottaman tiedon avulla saatiin 447 validoitua ja korkealle pistesijalle päässyttä kuvaajaa sekä pienempi 135 avainkuvaajan sarja, joiden katsottiin olevan erityisen käyttökelpoisia viitekehysmallin 20 kompetenssin saavuttamisen indeksoinnissa.¹⁴

Kasvatusalan ammattilaisilta ja toimijoilta koottua tietoa käytettiin myös luokittelemaan kuvaajat kolmelle eri taitotasolle: perus-, keski- ja edistynyt taso. Tässä todettiin, että monet kuvaajista asettuivat selkeästi vain yhdelle näistä kolmesta taitotasosta. Eräät pätevinä pidetyt kuvaajat kuitenkin näyttivät asettuvan luokittelussa joko perus- ja keskitason taikka keski- ja edistyneen tason väliin.

Tämän laajan empiirisen työn tuloksena saatiin jokaisesta 20 kompetenssista eri tasojen kuvaukset. Kuvaajat osoittavat, että jos henkilö johdonmukaisesti käyttäytyy asiaankuuluvalla tavalla, hän on hyvin todennäköisesti saavuttanut vastaavan

14. Täydellinen kuvaus kuvaajien laadintaprosessista on tämän julkaisun 2. osassa.

taitotason (perus-, keski- tai edistynyt taso) kyseisessä kompetenssissa. Avainkuvaajien täydellinen luettelo sekä laajempi validoiduista kuvaajista muodostuva pankki on tämän julkaisun 2. osassa. Ne ovat nähtävillä myös Euroopan neuvoston viitekehystä koskevalla verkkosivulla.

Laatikoissa 6 ja 7 on esitetty esimerkinomaisesti kahden kompetenssin avainkuvaajien eri tasot.

Laatikko 6: Kuuntelu- ja havainnointitaitojen avainkuvaajat

- Perustason taidot
 - taito kuunnella tarkasti muita
 - taito kuunnella huolellisesti muita mielipiteitä
- Keskitason taidot
 - taito kuunnella tehokkaasti tulkitakseen, mitä toinen tarkoittaa ja aikoo
 - taito seurata puhujan eleitä ja yleistä kehonkieltä pyrkiessään ymmärtämään hänen sanomansa merkityksen
- Edistyneen tason taidot
 - taito kiinnittää huomiota siihen, mitä toinen antaa ymmärtää sitä kuitenkaan sanomatta
 - taito huomata, kuinka eri kulttuuritaustoista lähtöisin olevat ihmiset reagoivat eri tavoin samoissa tilanteissa

Laatikko 7: Poliittikkaa, lakia ja ihmisoikeuksia koskevan tiedon ja kriittisen ymmärryksen avainkuvaajat

Perustason taidot

- taito selittää politiikan peruskäsitteiden merkitys, esim. demokratia, vapaus, kansalaisuus, oikeudet ja velvollisuudet
- taito selittää, miksi kaikkien velvollisuutena on muiden ihmisoikeuksien kunnioittaminen

Keskitason taidot

- taito selittää ihmisoikeuksien yleismaailmallinen, luovuttamaton ja jakamaton luonne
- taito pohtia kriittisesti ihmisoikeusrikkomusten juurisyitä, esim. stereotyyppien ja ennakkoluulojen rooli ihmisoikeusloukkauksiin johtavissa prosesseissa

Edistyneen tason taidot

- taito kuvata eri tapoja, joilla kansalaiset voivat vaikuttaa politiikkaan
- taito pohtia kriittisesti ihmisoikeuksien viitekehysten muuttuvaa luonnetta ja maailman eri osissa käynnissä olevaa ihmisoikeuskehitystä

Kuvaajien käyttö

Kuvaajien laadintaprosessi tuotti siis kaksi sarjaa validoituja ja tasoasteikolla varustettuja kuvaajia: yhteensä 447 kuvaajan pankki (jossa osaan kuvaajista liittyi kolme

taitotasoa ja toiset, jotka asettuivat näiden tasojen väliin) sekä tiivistetty, 135 avainkuvaajan alajoukko, joka on selkeästi jaettavissa mainittuihin kolmeen taitotasoon. Perusoletus (joka nojautuu kuvaajien tasoluokittelussa käytettyyn tilastotieteelliseen menettelyyn) on se, että kun henkilö osoittaa kuvaajan edistynyttä tasoa vastaavaa toimintaa, asianomainen pystyy erittäin todennäköisesti myös käyttäytymään tavalla, joka vastaa saman kompetenssin keski- ja perustason kuvaajia.

Molempia kuvaajaluetteloita voidaan käyttää usealla eri tavalla. On kuitenkin syytä välttää eräitä mahdollisia tapoja käyttää niitä väärin.

Kuvaajia voidaan käyttää eri tavoin virallisen ja epävirallisen koulutuksen yhteyksissä. Koska ne on muotoiltu oppimistulosten kielellä, niillä on välitöntä merkitystä opetussuunnitelmien laadinnan viitemateriaalina valtakunnallisista koulukohtaisiin opetussuunnitelmiin. Samoin niillä on käyttöä opetuksen ja oppimisen suunnittelussa, toteutuksessa ja arvioinnissa.

Koska kompetenssit otetaan yleensä käyttöön ryhminä tai kokonaisuuksina, opettajat voivat suunnitella oppimismenetelmiä, joissa oppijoille tarjoutuu mahdollisuus osoittaa ja harjoitella toimintaa, joka liittyy eri kompetenssien kuvaajayhdistelmiin. Tällöin toiminta myötävaikuttaa juuri kyseisten kompetenssien kehittymiseen. Kuvaajat voivat olla myös opettajien inspiraation lähde opetustoiminnan suunnittelussa, ja oppimistulokset voidaan niin ikään määritellä yhdistelemällä ja mukauttamalla olemassa olevia kuvaajia.

Tämä yksinkertaistaa opettajien tehtävää, kun tarkoitus on kattaa asiaankuuluvien opetuksellisin keinoin mahdollisimman monta 20 kompetenssista. Olisi väärin olettaa, että opettajien pitäisi tähdätä erillisillä toimilla kaikkien 447 kuvaajan tai edes 135 avainkuvaajan kattamiseen. Ensinnäkin kuvaajapankki pitää nähdä työkalupakkina, josta voi poimia ja yhdistellä sopivimmat osat oppijoiden taso ja heidän erityinen kontekstinsa huomioon ottaen. Pankkia ei pidä nähdä tehtävälistanana. Valitessaan toisaalta parhaiten asiaankuuluvat kuvaajat ja asettaessaan ne oppimistulostavoitteeksi opettajien tulee muistaa, että opetuksen täytyy tuottaa mielekkäitä mahdollisuuksia, joilla kaikki oppijat voivat nousta ylemmille taitotasolle, tai vahvistaa jo olemassa olevia kompetensseja. Näin ollen tavoitetta ei saa asettaa liian korkealle eikä keskittyä edistyneen tason kuvaajiin silloin, kun suuri osa oppijoista ei ole siihen valmis. Tavoite ei myöskään saa olla liian vaatimaton siten, että valitaan vain perustason kuvaajia, kun oppijoiden mahdollisuudet olisivat korkeammalla tasolla.

Tämä liittyy toiseen tärkeään kuvaajien käyttötarkoitukseen, nimittäin arviointiin. Koska kyse on oppimistuloksista, on asianmukaista käyttää kuvaajia myös arviointireferenssinä. On kuitenkin korostettava sitä, että kuvaajissa on kyse taidosta eikä suoriutumisesta yhdessä yksittäisessä tilanteessa.

On esimerkiksi mahdollista, että oppija osoittaa sattumalta tietynlaista käyttäytymistä yksittäisessä tilanteessa, vaikkapa oppimistilanteessa, mutta hän ei tuota samaa käyttäytymistä muissa tilanteissa. Jos oppijan havaitaan tuottavan kuvaajan tarkoittamaa käyttäytymistä yhdessä yksittäisessä tilanteessa, se ei välttämättä tarkoita, että hän olisi saavuttanut asianomaisen kuvaajan tarkoittaman taitotason.

Vastaavasti se, että oppija ei osoita opetustilanteessa kuvaajan tarkoittamaa käyttäytymistä, ei riitä johtopäätökseen oppijan alhaisemmasta taitotasosta. Voi hyvin

olla, että tietyssä tilanteessa, juuri sillä hetkellä, käyttäytyminen ei tullut näkyviin, mutta muissa olosuhteissa oppija pystyisi osoittamaan asianomaista käyttäytymistä.

Kuvaajien kumulatiivisesta luonteesta (sekä vankkaan tilastolliseen menettelyyn perustuvasta asteikon validiteetista) johtuen arviointeja tekevien opettajien ei tarvitse käyttää kuvaajaluetteloa minkäänlaisena muistilistana sen varmistamiseksi, että kaikki niistä on katettu. Jos oppija esimerkiksi johdonmukaisesti osoittaa käyttäytymistä tietyn kuvaajan keskitasolla tietyn kompetenssin suhteen, ei ole tarpeen tarkastaa samaisen kompetenssin muita keskitason kuvaajia taikka perustason kuvaajia, koska on erittäin todennäköistä, että ne ovat oppijalla hallussa. Opettajan tulee sen sijaan varmistua siitä, osoittaako oppija käyttäytymistä, joka vastaa ao. kompetenssin edistyneen tason kuvaajia, ja jos tällaista käyttäytymistä ei havaita, siitä voi tulla tulevan opetustoiminnan painopiste.

Koska kuvaajat on muotoiltu myönteisesti, niiden käyttö tekee mahdolliseksi oppijoiden osaamisen tunnistamisen, ja jos jotain käyttäytymistä ei ole, sen tulisi ohjata tulevaa tekemistä eikä puuttumisen pitäisi leimata oppijaa kielteisesti. Kuten voidaan todeta tarkastelemalla laatikoissa 6 ja 7 olevia eritasoisia kuvaajia, myös perustason kuvaajat edellyttävät varsin merkittävää taitomäärää.

Toinen väärinkäyttöriski liittyy tilanteisiin, joissa kuvaajassa tarkoitettua perustason käyttäytymistä ei havaita. Olisi väärin päätellä, että oppijalla ei ole minkään tasoista taitoa. Tässäkin tapauksessa oppijalla voi olla joitain taitoja, ja perustason kuvaajat voivat tässä tapauksessa olla seuraava oppimistavoite.

Sen lisäksi, että opettajat voivat käyttää kuvaajia monella eri tavoin virallisissa ja epävirallisissa yhteyksissä, ne voivat olla myös itse oppijoiden kannalta monin tavoin hyödyllisiä.

Koska viitekehykseen kuuluu myös minäpystyvyys ja itsenäiset oppimistaidot, oppijat voivat ajatella kaikkien 20 kompetenssin kuvaajia omaa kehityspolkuun suunnitelluun ja toteutettuun. Kuvaajalista voi auttaa heitä suuntaamaan oppimistavoitteitaan tuetulla ja saavutettavalla tavalla, mikä lisää onnistumisen ja voimaantumisen mahdollisuuksia.

Kuvaajat ovat myös käyttökelpoisia itsearviointiin ja kriittisen oppimisreflektion apuneuvoja, olipa oppiminen virallista, epävirallista tai arkitilanteissa tapahtuvaa. Oppijat voivat käyttää kuvaajia sen pohtimiseen, miten he ovat käyttäytyneet tietyissä menneissä tilanteissa ja mitä he voisivat tehdä tulevaisuudessa. Arvojen osalta oppijat voivat myös pohtia sitä, mitä tapahtuisi yhteiskunnalle, jos kaikki kansalaiset jättäisivät ao. kuvaajien sisällön omaan arvoonsa tai hylkäisivät ne.

Lopuksi todetaan, että kuvaajat ovat sekä opettajille että oppijoille arvokas väline. Mahdollisen väärän käytön riskejä voidaan välttää, jos tämän julkaisun kolmannen osan ohjeluvuissa olevat periaatteet ja ehdotukset otetaan huomioon – varsinkin luvut, jotka käsittelevät opetussuunnitelmia, pedagogiikkaa, arviointia sekä koko koulun toimintakulttuurista lähtevää lähestymistapaa. Viitekehyksen käyttäjille suositellaan, että he lukevat ao. luvut ennen kuvaajien käyttämistä.

Lopuksi

Kuten edellä on todettu, tässä osassa kuvattu kompetenssimalli on yksityiskohdainen kuvaus kompetensseista, joita oppijoiden tulee kartuttaa tullakseen vaikuttavasti osallistuviksi kansalaisiksi ja elääkseen rauhanomaisesti yhdessä toisten kanssa tasavertaisina kulttuurisesti moninaisten demokraattisten yhteiskuntien jäseninä. Lisäksi kuvaajat tarjoavat opetusalan toimijoille tavan käyttää kompetensseja opetussuunnitelmien laadinnassa, opetuksessa ja oppimisessä sekä arvioinnissa.

Toivomuksena on, että kompetenssimalli ja kuvaajat osoittautuvat hyödyllisiksi koulutuspoliittisessa päätöksenteossa ja suunnittelussa ja auttavat valjastamaan koulutusjärjestelmät kohti tavoitetta, jossa oppijat valmistautuvat elämään demokratiaa ja kulttuurienvälisyyttä arvostavina kansalaisina.

Toiveena on myös, että viitekehys auttaa koulutusjärjestelmiä tekemään oppijoista itsenäisiä yhteiskunnallisia toimijoita, jotka pystyvät valitsemaan päämääränsä elämässä ja pyrkimään niitä kohti niissä puitteissa, joita demokraattiset instituutiot ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen heille tarjoavat. Useat tämän mallin kompetenssit ovat tärkeitä tämän päämäärän saavuttamiseksi.

Kun oppijoille kehittyy avoin asenne muihin kulttuureihin, uskomuksiin, maailmankatsomuksiin ja tapoihin, he ovat halukkaita etsimään ja tutkimaan näkökulmia ja tapoja elää, jotka ovat toisenlaisia kuin heidän oman kasvuympäristönsä perinteiset muodot. Näin he voivat laajentaa omia kokemuksiaan ja näköpiiriään. Itsenäisten oppimistaitojen ansiosta oppijat pystyvät riippumattomasti oppimaan toisista elämäntavoista ja näkökulmista eivätkä joudu tukeutumaan yksinomaan tietoon, jota he saavat lähiympäristössään.

Kun nuorille kehittyy analyttisen ja kriittisen ajattelun taitoja, he pystyvät arvioimaan vaihtoehtoisia näkökulmia ja elämäntapoja sekä uutta tietoa ja ajatuksia ja kykenevät itsenäisesti arvioimaan sitä, ovatko ne hyväksyttäviä tai toivottavia. Jos

nuoret lisäksi oppivat arvostamaan ihmisarvoa ja ihmisoikeuksia, kulttuurin moninaisuutta ja demokratiaa, nämä arvot ovat käytössä heidän valintojensa ja toimiensa perustana ja he ovat valmiit elämään tavalla, joka kunnioittaa muiden ihmisten arvoa ja oikeuksia sekä demokratian periaatteita.

Lyhyesti sanoen viitekehyksessä olevien kompetenssien karttumiseen tulisi pyrkiä, , jos halutaan antaa oppijoille mahdollisuus valita ja pyrkiä omiin päämääriinsä ihmisoikeuksien ja demokratiaprosessien konteksteissa. On keskeistä kartuttaa näitä kompetensseja koulutusjärjestelmän kautta ja puuttua rakenteelliseen huono-osaisuuteen ja epätasa-arvoon, jotta voimme varmistaa kulttuurisesti moninaisten demokraattisten yhteiskuntiemme hyvinvoinnin sekä niissä elävien nuorten voimaannuttamisen tulevaisuudessa.

Avaintermit – sanasto

Termit aakkosjärjestyksessä

Asenne
Arvo
Demokratia
Demokratiakulttuuri
Empatia
Epävarmuuden sietokyky
Epävirallinen eli nonformaali kasvatusta
Etnokeskeisyys
Ihmisoikeuskasvatusta
Kansalainen
Kansalaisuus
Kasvatusta demokraattiseen kansalaisuuteen
Kompetenssi
Kriittinen ymmärrys
Kulttuuri
Kulttuurienvälinen osaaminen
Kulttuurienvälinen vuoropuhelu
Kunnioitus
Minäpystyvyys, luottamus omiin kykyihin
Monikielisyys
Moninäkökulmaisuus
Oppimistulos
Suvaitsevaisuus
Taipumus
Taito
Tieto
Vapaamuotoinen kasvatusta, «arkioppiminen»
Vastuu
Virallinen eli formaali kasvatusta
Yhteisöllisyys

Termit kategorioittain

Sisältöön liittyvät termit	Tekniset termit
Demokratia	Arvo
Demokratiakulttuuri	Asenne
Empatia	Epävirallinen kasvatusta
Etnokeskeisyys	Kompetenssi ja osaaminen
Ihmisoikeuskasvatusta	Kriittinen ymmärrys
Kulttuuri	Kuvaaja
Kulttuurienvälinen vuoropuhelu	Oppimistulos
Epävarmuuden sietokyky	Taipumus
Kunnioitus	Taito
Minäpystyvyys	Tieto
Monikielisyys	Vapaamuotoinen kasvatusta
Moninäkökulmaisuus	Virallinen kasvatusta
Suvaitsevaisuus	
Vastuu	
Kulttuurienvälinen osaaminen	
Kansalainen	
Kasvatusta demokratiakansalaisuuteen	
Kansalaisuus	
Yhteisöllisyys	

Sanasto

Arvo

Arvo on toivottavaa päämäärää koskeva käsitys, joka motivoi toimintaa ja on elämää ohjaava periaate monissa tilanteissa. Arvot ovat luonteeltaan normatiivisia ja määrääviä sen suhteen, mitä pitäisi tehdä tai ajatella. Arvot tarjoavat standardeja tai kriteereitä seuraavissa asioissa: arvioiden tekeminen; mielipiteiden, asenteiden ja käyttäytymisen oikeuttaminen; käyttäytymisen suunnittelu ja valintojen tekeminen; toisiin vaikuttamisen yrittäminen; esittäytyminen toisille. Arvot liittyvät tunteisiin sikäli, että aktivoituessaan ne ovat tunteiden läpikulkemista. Ne ovat myös rakenteita, joiden varaan yksittäisemmät asenteet järjestäytyvät. Ne vaikuttavat asenteisiin, ja ihmisten arvojen analysointi voi auttaa ennakoimaan heidän asenteitaan ja käyttäytymistään. Ihmisten arvot järjestyvät hierarkkisesti niiden suhteellisen merkityksen perusteella, ja arvojen tärkeysjärjestys muuttuu usein elämän myötä. Yksilön psyyken tasolla arvot ovat sisäistettyjä sosiaalisia väittämiä tai moraalisia käsityksiä, joihin ihmiset vetoavat toimintansa viimekätisenä selityksenä. Arvot eivät ole kuitenkaan yksilöllisiä piirteitä vaan sosiaalisia sopimuksia siitä, mikä on oikein, hyvää tai vaalimisen arvoista. Ne ovat toimintaa ohjaavia koodeja tai yleisiä periaatteita, eivät itse

toimintaa taikka erityisiä muistilistoja siitä, milloin tulee toimia ja mitä tulee tehdä. Arvot ovat perustana tietyille käyttäytymisvalinnoille tuleville sanktioille ja toisista tuleville palkinnoille. Arvojärjestelmä edustaa sitä, mitä odotetaan ja toivotaan, mitä vaaditaan ja mikä on kiellettyä.

Asenne

Asenne on yleinen mielen näkökulma, jonka yksilö omaksuu suhteessa ihmisiin tai asioihin (esim. henkilöön, ryhmään, instituutioon, asiaan, tapahtumaan, symboliin). Asenteissa on yleensä neljä osatekijää: käsitys tai mielipide asenteen kohteesta, kohdetta koskeva tunnetila tai tuntemus, kohdetta koskeva (joko myönteinen tai kielteinen) arvio sekä tapa käyttäytyä tietyllä tavoin suhteessa kohteeseen.

Asenteiden voimakkuus, ts. niiden vakaus, kesto ja käyttäytymisvaikutus, vaihtelee. Voidaan myös tehdä ero eksplisiittisten eli selvästi ilmaistujen ja implisiittisten eli epäsuorasti ilmaistujen asenteiden välillä. Eksplisiittisiin asenteisiin pääsee tietoisesti käsiksi. Niitä voi myös hallita, ja ne voidaan ilmaista sanallisesti. Implisiittiset asenteet eivät ole tietoisesti lähestyttävissä tai hallittavissa, ja niiden ilmaisu tapahtuu hienovaraisempien tai piilossa olevien käyttäytymismallien kautta, kuten kasvojen ilmeinä, kehonkielenä tai reaktioaikoina. Muutokset eksplisiittisissä asenteissa eivät välttämättä näy vastaavina implisiittisten asenteiden muutoksina. On mahdollista, että ihmisellä on kaksi tai useampi samaa kohdetta koskeva asenne eri tilanteissa. Asenteet voivat olla myös epäröiviä, ja eksplisiittiset ja implisiittiset asenteet samaa asiaa koskien voivat näyttytyä ristiriitaisina tunteina ja arvioina.

Demokratia

Demokratia on kansan itsesä harjoittamaa tai sen nimissä harjoitettua hallintoa, jonka pääpiirre on se, että se vastaa enemmistön näkemyksiä. Demokratiassa ylin päätäntävalta kuuluu kansalle, joka sitä käyttää (suora demokratia) tai jota käyttävät sen vapaan vaalijärjestelmän mukaisesti valitsevat edustajat (edustuksellinen demokratia).

Demokratian kulmakiviä ovat

- ▶ kansan itsemääräämisoikeus
- ▶ hallittavien suostumukseen perustuva hallinto
- ▶ enemmistövalta
- ▶ vähemmistöoikeudet
- ▶ perusihmisoikeuksien takaaminen
- ▶ vapaat ja rehelliset vaalit
- ▶ yhdenvertaisuus lain edessä
- ▶ oikeusturva
- ▶ hallinnon perustuslailliset rajat
- ▶ yhteiskunnallinen, taloudellinen ja poliittinen pluralismi, johon kuuluu itsenäisten kansalaisjärjestöjen tunnustaminen
- ▶ yhteistyön, vapaan kilpailun ja kompromissin arvot.

Nykyiset demokratiastandardit ylittävät klassisen edustuksellisen demokratian määritelmän, jossa kansalaisten keskeisenä roolina on äänestämällä delegoida edustuksellinen vastuunsa harkinta- ja toimeenpanovaltaa käyttävälle julkiselle politiikalle. Nykystandardien mukaista on puolestaan osallistuva demokratia, jossa julkiset instituutiot noudattava hyvän hallintotavan periaatteita ja kansalaisten on oikeutettua osallistua kaikkiin julkisen politiikan vaiheisiin.

Demokratiakulttuuri

Demokratia on enemmän kuin instituutioidensa summa. Terve demokratia on suuresti riippuvainen demokraattisen kansalaiskulttuurinsa kehityksestä.

Termi demokratiakulttuuri korostaa sitä, että koska demokratiaa ei voi olla olemassa ilman demokraattisia instituutioita ja lakeja, ne eivät voi toimia käytännössä, elleivät ne perustu demokratiakulttuuriin, toisin sanoen kansalaisten ja instituutioiden yhteisiin demokraattisiin arvoihin, asenteisiin ja käytäntöihin. Näitä ovat muun muassa sitoutuminen oikeusvaltioperiaatteeseen ja ihmisoikeuksiin, julkiseen toimivaltaan, rauhanomaiseen konfliktien ratkaisuun, erilaisuuden tunnustamiseen ja kunnioittamiseen, haluun ilmaista mielipiteitä ja kuunnella muiden näkemyksiä, sitoumus enemmistöpäätöksiin ja vähemmistöjen suojeluun ja oikeuksiin sekä halu käydä kulttuurierot ylittävää vuoropuhelua. Siihen kuuluu myös huoli kanssaihmiesten ja elinympäristömme kestävästä hyvinvoinnista.

Empatia

Empatia on joukko taitoja, joita tarvitaan muiden ihmisten ajatusten, käsitysten ja tunteiden ymmärtämiseen ja niihin samaistumiseen sekä maailman näkemiseen toisten ihmisten näkökulmasta. Empatiassa on kyse kyvystä astua oman psyykkisen viitekehyksen ulkopuolelle (nostaa katse oman näkökulman ulkopuolelle) ja kyvystä kuvittelun keinoin tajuta ja ymmärtää toisen henkilön psyykkinen viitekehys ja näkökulma. Tämä taito on perustavanlaatuisen tärkeä muiden ihmisten kulttuuritaustojen, maailmankatsomusten, käsitysten, kiinnostuksen kohteiden, tunteiden, toiveiden ja tarpeiden kuvittelemisen kannalta.

Demokratiaosaamismallissa empatia nähdään tästä syystä taitona, vaikkakin arjessa ja tieteellisessä keskustelussa sillä on muitakin merkityksiä (esim. tunteiden myötäelämisestä puhuttaessa se, että ihminen "saa tartunnan" ja jakaa toisen tunteet). Empatiassa erotetaan kolme eri muotoa:

- ▶ kognitiivinen näkökulman omaksuminen – kyky hahmottaa ja ymmärtää toisten käsityksiä ja ajatuksia
- ▶ affektiivinen kyky katsoa asioita toisen näkökulmasta – kyky hahmottaa toisten tunteita, tunnetiloja ja tarpeita
- ▶ sympatia, josta joskus käytetään termiä "myötätuntoinen empatia" tai "empaattinen huoli": kyky kokea myötätuntoa ja huolta muista näiden kognitiivisen tai affektiivisen tilan tai tilanteen taikka aineellisen tilanteen tai olosuhteiden perusteella.

Epävarmuuden sietokyky

Epävarmuuden sietokyky on asenne, joka koskee epävarmoja ja monia ristiriitaisia tulkintoja aiheuttavia tilanteita. Hyvin epävarmuutta sietävät ihmiset arvioivat tällaisia asioita, tapahtumia ja tilanteita myönteisesti ja suhtautuvat niihin rakentavasti, kun taas huonosti epävarmuutta sietävät omaksuvat yhden jäykän näkökulman epäselvissä tilanteissa ja ajattelevat maailmasta joustamattomasti.

Epävirallinen eli nonformaali kasvatus

Epävirallinen kasvatus tarkoittaa elinikäistä prosessia, jossa yksilö omaksuu asenteita, arvoja, taitoja ja tietoa ympäristöstään ja päivittäin kohtaamistaan kasvatuksellisista vaikutteista ja lähteistä (perheeltään, vertaisryhmistä, naapureiltaan, tapaamiltaan ihmisiltä, kirjastosta, tiedotusvälineistä, työyhteisöissä, leikeissä jne.).

Etnokeskeisyys

Etnokeskeisyys on näkökulma asioihin, jossa ihmisen oma ensisijainen kulttuuri on kaiken keskipisteessä ja jossa muita arvioidaan ja arvotetaan sen perusteella. Etnokeskeisyydellä ymmärretään myös ennakkoluuloa, jonka mukaan oman ryhmän tapoja pidetään muita parempina. Etnokeskeisyyttä voidaan katsoa olevan kolmea eri muotoa:

- ▶ kieltäminen: kyvyttömyys tai haluttomuus kognitiivisesti ymmärtää kulttuurieroja, mikä johtaa tietämättömiin tai lapsekkaisiin havaintoihin muista kulttuureista
- ▶ puolustautuminen: kulttuurieron tunnistaminen yhdistettynä kielteiseen arvioon omasta kulttuurista poikkeaviin asioihin; mitä suurempi ero on, sitä kielteisempi arvio on (dualistinen "me vastaan he" -ajattelu on luonteenomaista)
- ▶ eron minimoiminen: pinnallisten kulttuurierojen tunnistaminen ja hyväksyminen samalla todeten, että kaikki ihmiset ovat pohjimmiltaan samanlaisia; ihmisten samanlaisuuden ja yhteisten perusarvojen korostaminen mutta yhteisyyden perustan määrittäminen kuitenkin etnokeskeisin termein (kaikki ovat pohjimmiltaan samanlaisia kuin "me").

Ihmisoikeuskasvatus

Ihmisoikeuskasvatus on koulutusta, kasvatusta, tietoisuuden lisäämistä, tietoa, käytäntöjä ja toimintaa, joilla oppijoille pyritään antamaan tietoa, taitoja ja ymmärrystä ja kehittämään heidän asenteitaan ja käyttäytymistään siten, että he saavat edellytykset osallistua yhteiskunnassa yleismaailmallisen ihmisoikeuskulttuurin rakentamiseen ja puolustamiseen ihmisoikeuksia ja perusvapauksia edistävällä ja suojaavalla tavalla. Ihmisoikeuskasvatuksessa on kolme ulottuvuutta:

- ▶ ihmisoikeuksista oppiminen sekä tieto niistä, niiden sisällöstä ja siitä, miten niitä turvataan tai suojellaan
- ▶ ihmisoikeuksien kautta oppiminen; sen tunnistaminen, että ihmisoikeusopetuksen yhteyden ja opetustavan organisoinnin on oltava yhdenmukainen ihmisoikeuksien kanssa (ts. osallisuus sekä ajattelun ja ilmaisunvapaus) ja että ihmisoikeusopetuksessa oppimisprosessi on yhtä tärkeä kuin oppimissisältö

- ▶ ihmisoikeuksia varten oppiminen kehittämällä taitoja, asenteita ja arvoja, joiden avulla oppijat voivat soveltaa ihmisoikeuksia omassa elämässään ja ryhtyä joko yksin tai muiden kanssa toimiin ihmisoikeuksien edistämiseksi ja puolustamiseksi.

Kansalainen

Termillä kansalainen on kaksi eri merkitystä:

- ▶ Kansalainen on se, jolla on objektiivinen juridinen jonkin valtion kansalaisuus asianomaisen maan lakien ja asetusten mukaisesti; statuksen osoituksen on tavallisesti se, että asianomaisella on kyseisen valtion passi.
- ▶ Kansalainen on kuka tahansa, johon valtion tai yhteisön poliittinen tai yhteiskunnallinen päätöksenteko vaikuttaa ja joka voi olla mukana poliittisissa ja yhteiskunnallisissa prosesseissa tavalla tai toisella. Kaikki laajassa merkityksessä kansalaisiksi määritellyt eivät ole juridisia kansalaisia. Esimerkiksi ensimmäisen polven maahanmuuttajilla ei ehkä ole asuinmaansa juridista kansalaisuutta; he voivat kuitenkin – äänioikeuden puuttumisesta huolimatta – osallistua poliittisiin ja yhteiskunnallisiin prosesseihin monin eri tavoin, esim. kansalaisjärjestöjen, ammattiliittojen jäsenyyden, politiikan ja painostusryhmien (esim. rasisminvastaiset, ihmisoikeus- ja ympäristöjärjestöt) jäsenyyden kautta.

Tässä viitekehyksessä termiä kansalaiset käytetään kaikista demokraattisen päätöksenteon kohteena olevista ihmisistä, jotka voivat myös osallistua demokraattisiin prosesseihin ja instituutioihin (sen sijaan, että tarkoitettaisiin vain asianomaisen valtion juridisia kansalaisia).

Kansalaisuus

Termillä kansalaisuus on kaksi eri merkitystä:

- ▶ henkilön juridinen (passin osoittama) status valtiossa
- ▶ kansalaisoikeuksien ja -velvollisuuksien käyttö (osallisuuteen perustuvassa) demokraattisessa yhteiskunnassa.

Ihminen voi olla valtion kansalainen osallistumatta julkisiin asioihin, kun taas (juridisesti) ei-kansalainen voi osoittaa aktiivista kansalaisuutta olemalla mukana erilaisessa yhteiskunnallisessa toiminnassa.

Tässä viitekehyksessä kansalaisuus viittaa kansalaisten aktiiviseen osallistumiseen demokraattisiin prosesseihin ja instituutioihin sekä oikeuksien ja velvollisuuksien käyttämiseen.

Kasvatus demokratiakansalaisuuteen

Kasvatus demokraattiseen kansalaisuuteen tarkoittaa koulutusta, kasvatusta, tietoisuuden lisäämistä, tietoa, käytäntöjä ja toimintaa, joilla oppijoille pyritään antamaan tietoa, taitoja ja ymmärrystä ja kehittämään heidän asenteitaan ja käyttäytymistään siten, että he saavat edellytykset käyttää ja puolustaa demokraattisia oikeuksiaan ja vastuitaan yhteiskunnassa arvostaen monimuotoisuutta ja osallistuen aktiivisesti demokraattiseen toimintaan demokratiaa ja oikeusvaltioperiaatetta edistävällä ja suojaavalla tavalla.

Demokratiakansalaisuus ei rajoitu vain kansalaisen juridiseen statukseen ja sen takaamaan äänioikeuteen, ja siksi kasvatus demokratiakansalaisuuteen kattaa kaikki demokraattisen yhteiskunnan elämän puolet ja liittyy lukuisiin asioihin, kuten kestävään kehitykseen, vammaisten osallisuuteen yhteiskunnassa, sukupuolinäkökulman ja tasa-arvon valtavirtaistamiseen, terrorismin ehkäisyyn jne.

Kompetenssi ja osaaminen

Osaaminen määritellään kyvyksi ottaa käyttöön ja hyödyntää arvoja, asenteita, taitoja, tietoja ja/tai ymmärrystä, joilla voidaan vastata asianmukaisesti ja vaikuttavasti eri tilanteisiin liittyviin vaatimuksiin, haasteisiin ja mahdollisuuksiin. Tämä merkitsee asiaankuuluvien arvojen, asenteiden, tiedon, ymmärryksen ja taitojen valitsemista, aktivointia, koordinoitua ja järjestämistä sekä niiden soveltamista näihin tilanteisiin soveltuvan käyttäytymisen kautta. Tämän yleisen ja holistisen osaamisen käsitteen lisäksi tässä asiakirjassa käytetään myös termiä kompetenssit, jolloin viitataan tiettyihin yksilöllisiin voimavaroihin (ts. tiettyihin arvoihin, asenteisiin, taitoihin, tietoihin ja ymmärrykseen), joita käytetään ja hyödynnetään osaavan käytöksen tuottamisessa.

Kriittinen ymmärrys

Kriittisessä ymmärryksessä on kyse merkitysten ymmärtämisestä ja tajuamisesta sekä tietystä tavasta suhtautua tietoon. Se edellyttää tiedon pohdintaa, sen sisällön ja lähteen kriittistä analyysiä, saman aihepiirin eri näkökulmien vertailua, tuoreen saadun tiedon liittämistä aiemmin eri lähteistä hankittuun tietoon, tiedon asettamista tiettyyn yhteiskunnallis-kulttuuriseen yhteyteen, sen merkityksen suhteellistamista sekä erilaisten ajatusten ja kantojen arviointia monien argumenttien perusteella. Näin ollen kriittiseen ymmärrykseen kuuluu aktiivinen pohdinta ja ymmärrettävän ja tulkittavan aineksen kriittinen arviointi (vastakohtana automaattinen, tavanomainen ja pohdintaan perustumaton tulkinta). Kriittinen ymmärrys näkyy kykyinä olla pelkästään toistamatta tietoa sellaisenaan; se on tiedon soveltamista luovilla tavoilla uusissa yhteyksissä.

Kulttuuri

Kulttuuri on joukko omaleimaisia yhteiskunnan tai sosiaalisen ryhmän henkisiä, materiaalisia, älyllisiä ja tunne-elämään liittyviä piirteitä. Niihin kuuluu paitsi taide ja kirjallisuus, myös elintavat, yhdessä elämisen muodot, arvojärjestelmät, perinteet ja käsitykset. Määrittelyssä voidaan erottaa kulttuurin materiaaliset (fyysiset asiat kuten ruoka, vaatetus, asuminen, tuotteet, työvälineet, taide-esineet jne.), sosiaaliset puolet (kieli, uskonto, lait, säännöt, perherakenne, työvoimamallit, kansanperinne, kulttuuri-ikonit jne.) ja henkilökohtaiset puolet (yhteinen tieto, käsitykset, muistot, identiteetit, asenteet, arvot ja tavat). Tämä kulttuuristen voimavarojen yhdistelmä on koko sosiaalisen ryhmän yhteinen, ja jokainen sen jäsen ottaa omakseen ja käyttää vain tiettyä osaa käytettävissä olevista resursseista. Tämä selittää kulttuuriryhmien sisäisen vaihtelun, ja sen seurauksena voi olla ryhmien rajojen kyseenalaistamista tai hämärtymistä.

Näkemyksen mukaan millä tahansa sosiaalisella ryhmällä voi olla kulttuuri, ja kulttuurit ovat sisäisten ja ulkoisten tekijöiden vuoksi dynaamisia ja jatkuvassa muutoksessa.

Kaikki ihmiset kuuluvat useisiin ryhmiin ja niiden kulttuureihin ja osallistuvat erilaisiin kulttuuriryhmittymiin. Kulttuureihin kuuluminen, kulttuuritausta, voi olla luonteeltaan myös liikkuva ja dynaaminen sekä vahvasti subjektiivinen.

Kulttuurienvälinen osaaminen

Kulttuurienvälinen osaaminen määritellään puolestaan kyvyksi ottaa käyttöön ja hyödyntää psyykkisiä voimavaroja, joilla voidaan vastata asianmukaisesti ja vaikuttavasti kulttuurienvälisiin tilanteisiin liittyviin vaatimuksiin, haasteisiin ja mahdollisuuksiin. Tarkennettuna kyseessä on arvojen, asenteiden, taitojen, tiedon ja kriittisen ymmärryksen yhdistelmä, jota sovelletaan toiminnassa, jolloin asianomainen pystyy

- ▶ ymmärtämään ja kunnioittamaan ihmisiä, joiden nähdään tulevan omasta poikkeavasta kulttuuritaustasta
- ▶ reagoimaan asianmukaisesti, vaikuttavasti ja kunnioittavasti vuorovaikutuksessa ja kommunikaatiossa näiden ihmisten kanssa
- ▶ luomaan myönteisiä ja rakentavia suhteita näihin ihmisiin.

Kunnioitus tarkoittaa sitä, että henkilö suhtautuu myönteisesti, antaa arvon ja arvostaa toista. Asianmukainen tarkoittaa sitä, että kaikki tilanteeseen osallistuvat ovat yhtä tyytyväisiä vuorovaikutuksen sujumisesta odotettujen kulttuurinormien mukaisesti. Vaikuttava tarkoittaa sitä, että kaikki mukanaolijat saavuttavat vuorovaikutuksen tavoitteet ainakin osaksi.

Kulttuurienvälinen vuoropuhelu

Kulttuurienvälinen vuoropuhelu on avointa näkemysten vaihtoa, joka perustuu molemminpuoliseen ymmärrykseen ja kunnioitukseen yksilöiden tai ryhmien välillä, jotka kokevat tulevaisuutta eri kulttuuritaustoista.

Se edellyttää vapautta ja kykyä ilmaista itseään sekä halua ja kykyä kuunnella toisten näkemyksiä. Kulttuurienvälinen vuoropuhelu edistää rakentavaa mukanaoloa yli koettujen kulttuurirajojen, vähentää suvaitsemattomuutta, ennakkoluuloja ja stereotyyppioita sekä myötävaikuttaa poliittiseen, yhteiskunnalliseen, kulttuuriin ja talouteen liittyvään integraatioon ja kulttuurisesti monimuotoisten yhteiskuntien koheesioon. Se edistää yhdenvertaisuutta, ihmisarvoa ja yhteisen päämäärän tunnetta. Sen tavoitteena on kehittää syvällisempää ymmärrystä erilaisista maailmankatsomuksista ja tavoista, lisätä yhteistyötä ja osallistumista (ja vapautta tehdä omia valintoja), sallia yksilön kasvu ja muutos sekä edistää toisten kunnioittamista.

Kulttuurienvälinen vuoropuhelu voi olla vaikea prosessi. Näin on erityisesti silloin, kun osallistujat näkevät toisensa sellaisten kulttuurien edustajina, joilla on vastakkainasetteluun perustuvat suhteet toisiinsa (esim. menneen tai nykyisen aseellisen selkkauksen takia) tai kun osallistuja uskoo, että hänen kulttuuriryhmänsä on kokenut merkittävää haittaa (esim. ilmiselvää syrjintää, aineellista riistoa tai kansanmurhan) sellaisen toisen ryhmän käsissä, jonka jäsenenä hän pitää puhekumppaniaan. Näissä olosuhteissa kulttuurienvälinen vuoropuhelu voi olla erittäin vaikeaa ja vaatia erittäin suurta kulttuurienvälistä osaamista ja merkittävää emotionaalista ja sosiaalista herkkyyttä, omistautuneisuutta, sitkeyttä ja rohkeutta.

Kunnioitus

Kunnioitus on toiseen ihmiseen tai asiaan kohdistuva asenne (esim. henkilö, käsitys, symboli, periaate, tapa), jossa ao. asenteen kohteella nähdään jonkinlainen myönteistä huomiota tai arvostusta ansaitseva merkitys, arvokkuus tai arvo. Kohteen luonteesta riippuen kunnioitus voi saada eri muotoja (vrt. koulun sääntöjen kunnioittaminen tai vanhuksen viisauden tai luonnon kunnioittaminen). Demokratiakulttuuriyhteyksissä erityisen tärkeä kunnioituksen muoto on se, joka kohdistuu henkilöihin, joilla koetaan olevan omasta poikkeava kulttuuritausta tai käsitykset, mielipiteet tai tavat. Tällainen kunnioitus ei edellytä samanmielisyyttä kunnioituksen kohteesta taikka sen omaksumista tai siihen kääntymistä – se on asenne, johon sisältyy toisen ja hänen erilaisuuksiensa myönteinen arvostaminen samalla kun tunnustetaan ja hyväksytään näiden erojen olemassaolo. Kunnioittavaa asennetta tarvitaan helpottamaan sekä demokraattista vuorovaikutusta että kulttuurienvälistä vuoropuhelua toisten kanssa. On kuitenkin huomattava, että kunnioitukselle on asetettava rajat – ei esimerkiksi pidä kunnioittaa sellaisten käsitysten ja mielipiteiden taikka elämäntapojen ja tapojen sisältöä, jotka horjuttavat tai rikkovat toisten ihmisen ihmisarvoa ja ihmisoikeuksia.

Kunnioitukseen osatekijöitä ovat siis

- ▶ myönteinen suhtautuminen toisiin ihmisiin tai asioihin sekä heidän tai niiden arvostaminen sen ajatuksen perusteella, että heillä tai niillä on oma luontainen merkityksensä, arvokkuutensa ja arvonsa
- ▶ myönteinen suhtautumien toisiin ihmisiin sekä heidän arvostamisensa riippumatta näiden kulttuuritaustasta, käsityksistä, mielipiteistä, elämäntavoista tai muista tavoista
- ▶ myönteinen suhtautuminen ja arvostus, joka kohdistuu toisten omaksumiin käsityksiin, mielipiteisiin sekä elämän- ja muihin tapoihin, kunhan ne eivät horjuta toisten ihmisarvoa ja -oikeuksia.

Kuvaaja

Kuvaaja on määritelmä, joka kuvaa havaittavissa ja arvioitavissa olevaa oppijan käyttäytymistä, joka osoittaa tiettyyn kompetenssiin liittyvän määrätyn taitotason hallintaa. Kuvaajat on muotoiltu myönteisiksi ja toisistaan riippumattomiksi.

Monikielisyys

Monikielisyys on yksilön kyky käyttää lukuisia kieliä joko vastaanottavana ja/tai tuottavana toimijana millä tahansa kielitaidon tasolla.

Moninäkökulmaisuus

Moninäkökulmaisuus on tilanteiden, tapahtumien, käytänteiden, asiakirjojen, joukkoviestinten esitysten, yhteiskuntien ja kulttuurien analyysia ja esittämistä ottamalla huomioon omien näkemysten ohella monia muita näkökulmia. Moninäkökulmaisuus edellyttää

- ▶ sen tunnistamista, että jokaisella, oma itse mukaan lukien, on osittaisia tai yksipuolisia näkökulmia, jotka määräytyvät kulttuuri-, koulutus- ja perhetaustan,

henkilöhistorian, persoonallisuuden sekä kognitiivisten ja tunneprosessien perusteella

- ▶ sen tunnistamista, että muiden ihmisten näkökulmat saattavat olla aivan yhtä päteviä kuin oma katsantokanta, kun niitä katsotaan kulttuurisista ja henkilökohtaisista perspektiiveistä käsin
- ▶ halua ja kykyä omaksua muiden psyykkinen näkökulma pyrkimyksessä nähdä maailma heidän perspektiivistään (empatiaan sisältyvä näkökulman ottamisen taito).

Oppimistulos

Oppimistulos on kuvaus siitä, mitä oppijan odotetaan tietävän, ymmärtävän ja/tai pystyvän osoittamaan oppimisprosessin päätteeksi.

Minäpystyvyys

Minäpystyvyys on itseä koskeva asenne. Se merkitsee myönteistä uskoa omaan kykyyn toteuttaa ne toimet, jotka ovat tarpeet tiettyjen päämäärien saavuttamiseksi, sekä luottamusta siihen, että pystyy ymmärtämään asioita, valitsemaan oikeat tavat tehtävien suorittamiseksi, esteiden voittamiseksi, tapahtumiin vaikuttamiseksi ja maailman muuttamiseksi.

Näin ollen minäpystyvyys eli luottamus omiin kykyihin liittyy niitä koskevaan itseluottamukseen. Huono minäpystyvyyden taso voi ehkäistä demokratia- ja kulttuurienvälistä käyttäytymistä, vaikka kyvyt olisivatkin korkealla tasolla, kun taas epärealistisen luja minäpystyvyys voi johtaa turhautumiseen ja pettymiseen. Paras mahdollinen asenne on suhteellisen korkea minäpystyvyyden taso, joka liittyy realistisesti arvioituun korkeaan kykytasoon, mikä rohkaisee henkilöä ottamaan vastaan uusia haasteita ja auttaa toimimaan huolta aiheuttavissa asioissa. Minäpystyvyys on myös luottavainen tunne demokratiaan osallistumisesta ja ryhtymisestä toimiin, joita pidetään tarpeellisina demokraattisten päämäärien saavuttamiseksi (mukaan lukien valta- ja vastuuasemissa olevien kyseenalaistaminen ja vastuullistaminen, kun heidän päätöksensä tai toimintansa arvioidaan kohtuuttomiksi tai epäoikeudenmukaisiksi).

Suvaitsevaisuus

Suvaitsevaisuutta voidaan tulkita joko yhteiskunnallisena ilmiönä tai yksilöiden asenteena. Jos suvaitsevaisuuden painopiste on yksilön asenne, sitä voidaan tulkita kolmella vaihtoehdoisella tavalla:

- ▶ Suvaitsemattomuuden vastakohtana, mistä seuraa hyväksyminen ja avoimuus ja se, ettei omia näkemyksiä tai tapoja pakoteta toisille
- ▶ Alentuvana asenteena, joka liittyy latinasta peräisin olevan toleranssi-sanan etymologiaan: suvaitsevaisuus sen sietämisenä, josta ei pidetä tai jota jopa vihataan. Tämä liitetään usein sietämistä koskevaan verbiin, jossa on kyse epätasapainoisesti suhteesta sietäjän ja siedetyn välillä
- ▶ Hyödyllinen ymmärrys avainkäsitteestä, joka liittyy yksilölliseen uskoon kaikkien ihmisten yhdenvertaisuudesta ja ihmisarvosta ja toisaalta arvoja, käsityksiä tai tapoja koskevan vahvan erimielisyyden leimaamaan tilanteeseen. Tästä

näkökulmasta suvaitsevaisuus määritellään oikeudenmukaisena ja objektiivisena, ihmisarvon kunnioittamiseen perustuvana omana asenteena niitä kohtaan, joiden mielipiteet ja tavat poikkeavat omista.

Yllä oleva kolmas näkemys merkitsee sitä, että suvaitsevaisuudella on kolme yhtä tärkeää osatekijää:

- ▶ edellytys: erimielisyys- tai konfliktitilanne toisen kanssa
- ▶ menettely: sitoutuminen välttämään kaikenlaista väkivaltaa, erimielisyyden rauhanomaisten ratkaisukeinojen etsiminen tai konfliktin kestäminen
- ▶ motivaatio: päätös etsiä rauhanomaisia ratkaisuja tai kestää erimielisyyttä, mikä perustuu toisten ihmisten oikeuksien ja ihmisarvon kunnioittamiseen.

Tietyissä tilanteissa ei pidä olla suvaitsevainen – suvaitsevaisuudella on myös rajat. Esimerkiksi rasismia ei pidä suvaita. Yllä oleva kolmas lähestymistapa, joka perustuu kaikkien ihmisten ihmisarvon ja ihmisten perustavanlaatuisen yhdenvertaisuuden kunnioittamiseen, sisältyy kunnioituksen määritelmään tässä viitekehyksessä.

Taipumus

Taipumus on sisäisten psyykkisten tekijöiden pysyvä järjestelmä, joka näyttäytyy vakaana ja yhdenmukaisena tapana osoittaa tiettyjä ajattelun, tuntemisen tai käyttäytymisen tapoja laajasti tilanteissa, joissa ei ole ulkoista pakkoa tai ulkoapäin tulevia palkintoja. Taipumus on erotettava kyvyistä. Ihmiset saattavat esimerkiksi pystyä kehittämään argumentteja, jotka ovat vastoin heidän omaa kantaansa, mikäli heiltä sitä pyydetään (heillä on tämä kyky), mutta yleisesti heidän ei ole tapana tehdä niin (heillä ei ole tällaista taipumusta). Samalla tavoin ihmisellä saattaa olla taidot, tieto ja ymmärrys siitä, mitä heiltä odotetaan tietyn käyttäytymisen tuottamiseksi, mutta heillä ei ole tähän taipumusta. Taipumus on näin ollen mieltymysten ja aikomusten yhdistelmä, johon liittyy myös kykyjä, jotka mahdollistavat tämän yhdistelmän toteutumisen tietyllä tavalla. Taipumus ei ole käsitteenä mukana tässä viitekehyksessä, koska sitä pidetään pikemminkin koko viitekehyksessä olevan osaamisen määritelmään implisiittisesti kuuluvana – toisin sanoen osaaminen osaamiskokonaisuuksien käyttöönottona ja hyödyntämisenä käyttäytymisessä. Jos henkilö ei ota osaamista käyttöön eikä hyödynnä sitä (eikä hänellä ole taipumusta ja halua hyödyntää sitä käyttäytymisessä), henkilöä ei voida pitää osaavana. Toisin sanoen taipumus käyttää osaamistaan käyttäytymisessään kuuluu oleellisena osana koko osaamisen käsitteeseen – ei ole olemassa osaamista ilman tällaista taipumusta.

Taito

Tämän viitekehyksen merkityksissä taito on kyky suorittaa monimutkainen, hyvin järjestäytynyt ajattelu- tai käyttäytymismalli joustavasti tietyn päämäärän tai tavoitteen saavuttamiseksi.

Tieto

Tieto on yksilöllä olevan jäsentyneen ja yhteen liittyvän tiedon kokonaisuus, joka liittyy läheisesti ymmärryksen käsitteeseen. Kasvatuksessa tietoa pidetään olennaisena opetusohjelman osana, ja usein siitä puhutaan opetusohjelman sisältönä. Se

käsittää ne olennaiset elementit, joita ihmiskunta on aikojen saatossa koonnut ja jota koulun odotetaan välittävän uusille sukupolville maailman ymmärtämisen ja ihmiskunnan kehittymisen edistämiseksi.

Vapaamuotoinen koulutus

Vapaamuotoinen koulutus tarkoittaa suunnitelmallisia koulutusohjelmia, joilla pyritään kehittämään taitoja ja osaamista virallisen koulutusjärjestelmän ulkopuolella.

Vastuu

Vastuu on asenne, joka kohdistuu omiin toimiin. Siihen kuuluu omia tekoja koskeva pohdiskelu, moraalisesti asianmukaista toimintatapaa koskevien aikomusten määrittäminen, näiden toimien tunnontarkka toteuttaminen sekä vastuun tunteminen toiminnan tuloksista.

Vastuu syntyy siitä, että henkilö kokee moraalista velvollisuutta toimia tietyllä tavalla ja hän ansaitsee joko kiitosta tai moitteita siitä, että hoitaa toiminnan taikka jättää sen hoitamatta. Vastuu voi edellyttää rohkeutta, koska periaatteellisen asenteen omaksuminen voi tarkoittaa toimimista yksinään, vastoin yhteisön normeja, tai vääränä pidetyn kollektiivisen päätöksen kyseenalaistamista. Joskus voi siksi syntyä jännitettä yhteisöllisyyden (tulkittuna toisia kohtaan tunnetuksi solidaarisuudeksi ja lojaalisuudeksi) ja moraalisen vastuun välillä.

Omasta toiminnasta koettu vastuu tarkoittaa näin ollen päätösten tekemistä omista toimista (toisinaan se voi merkitä sitä, ettei ryhdy toimiin) vallitsevilla olosuhteilla.

Virallinen eli formaali kasvatus

Virallinen kasvatus on ohjattu kasvatus- ja koulutusjärjestelmä, joka lähtee esiopetuksesta ja etenee perusopetuksen ja toisen asteen koulutuksen kautta korkea-asteelle. Opetus tapahtuu tavallisesti yleisissä tai ammatillisissa oppilaitoksissa ja johtaa tutkintotodistuksiin.

Yhteisöllisyys

Yhteisöllisyys on toisiin ihmisiin, muihin kuin perheeseen ja ystäviin, kohdistuva asenne. Siihen kuuluu tunne ryhmään tai yhteisöön kuulumisesta sekä tietoisuus muista siihen kuuluvista ihmisistä ja omien tekojen vaikutuksesta heihin, solidaarisuus yhteisön muita jäseniä kohtaan ja tähän yhteisöön kohdistuva kansalaisvastuun tunne. Yhteisöllisyyden kohteena olevat ryhmät tai yhteisöt voivat olla esimerkiksi tietyllä maantieteellisellä alueella (esim. kaupunginosa, pienempi tai suurempi kaupunki, maa, valtioryhmä kuten Eurooppa tai Afrikka tai jopa koko maailma, jos puhutaan globaaliyhteisöstä) asuvista koostuvia, etnisiä, uskonnollisia tai vapaa-ajan ryhmiä tai mitä tahansa muita yhteiskunnallisia tai kulttuuriryhmiä, joihin yksilö kokee kuuluvansa. Jokainen kuuluu useaan ryhmään, ja yhteisöllisyyttä voi tuntea niistä moniin.

Demokraattiset yhteiskunnat tarvitsevat yhteisöllisiä ihmisiä, jotka ovat kiinnostuneet yhteisön hyvinvoinnista. Keskinäinen kiinnostus ja luottamus sekä yhteiset päämäärät ja erilaiset voimavarat johtavat sitoutumiseen ja mukanaoloon. Kun ihmiset tuntevat, että heillä on jonkinlainen panos ja osallisuus omien yksilöllisten etujensa lisäksi,

he osallistuvat myös yhteiskunnalliseen elämään. Nykyaikaiseen demokraattiseen yhteiskuntaan liittyvä yhteisöllisyys poikkeaa totalitaaristen valtiomuotojen määrittämisestä kansalaisvelvollisuuksista (yhteisölliset ihmiset ajattelevat ja toimivat omien aitojen vakaumustensa ja päätöksiensä nojalla) tai kollektiivisten yhteiskuntien yhteishyvän ajatuksesta (yhteisölliset ihmiset eivät luovu omista eduistaan yhteisön puolesta, mutta toimivat yhdessä muiden yksilöiden kanssa yhteisiä ja yleisiä etuja koskevilla asioilla).

Kirjallisuutta

Audigier F. (2000), « Concepts de base et compétences clés pour l'éducation à la citoyenneté démocratique », Conseil de l'Europe, Strasbourg, disponible à l'adresse suivante : <https://rm.coe.int/0900001680928a19> consulté le 14 décembre 2017.

Ayton-Shenker D. (1995), *The challenge of human rights and cultural diversity*, United Nations Department of Public Information, DPI/1627/HR, New York.

Bandura A. (1994), "Self-efficacy", in Ramachaudran V. S. (ed.), *Encyclopedia of human behavior* (Vol. 4), Academic Press, New York.

Bandura A. (1997), *Self-efficacy: the exercise of control*, W. H. Freeman, New York.

Barrett M. (ed.) (2013), *Interculturalism and multiculturalism : similarities and differences*, Éditions du Conseil de l'Europe, Strasbourg.

Barrett M. et Zani B. (eds) (2015), *Political and civic engagement : multidisciplinary perspectives*, Routledge, Londres.

Barrett M. et al. (2014), *Développer la compétence interculturelle par l'éducation*, Éditions du Conseil de l'Europe, Strasbourg, disponible à l'adresse suivante : www.coe.int/t/dg4/education/pestalozzi/Source/Documentation/Pestalozzi3.pdf, consulté le 14 décembre 2017.

Beacco J.-C. et al. (2010), *Guide pour le développement et la mise en œuvre de curriculums pour une éducation plurilingue et interculturelle*, Éditions du Conseil de l'Europe, Strasbourg, disponible à l'adresse suivante : <https://www.coe.int/fr/web/language-policy/guide-for-the-development-and-implementation-of-curricula-for-plurilingual-and-intercultural-education> , consulté le 26 juin 2019.

Bertelsmann Foundation (2003), *Civic-mindedness : participation in modern society*, Bertelsmann Foundation Publishers, Gütersloh.

Boix Mansilla V. et Jackson A. (2011), *Educating for global competence : preparing our youth to engage the world*, Asia Society, New York, disponible à l'adresse suivante : <http://asiasociety.org/files/book-globalcompetence.pdf>, consulté le 14 décembre 2017.

Brady D., Verba S. et Schlozman K. L. (1995), "Beyond SES : a resource model of political participation", *American Political Science Review*, Vol. 89, No. 2, pp. 271-94.

Brander P. et al. (2012), *Repères : Manuel pour la pratique de l'éducation aux droits de l'homme avec les jeunes*, Éditions du Conseil de l'Europe, Strasbourg, disponible à l'adresse suivante : <https://www.coe.int/fr/web/compass>, consulté le 14 décembre 2017.

Brander P. et al. (2018), *Kit pédagogique « Tous différents – Tous égaux »* – Idées, ressources, méthodes et activités pour l'éducation interculturelle informelle avec des adultes et des jeunes (3e édition), Éditions du Conseil de l'Europe, Strasbourg.

Brett P., Mompoin-Gaillard P. et Salema M. H. (2009), *Contribution des enseignants à l'éducation à la citoyenneté et aux droits de l'homme: cadre de développement de compétences*, Éditions du Conseil de l'Europe, Strasbourg, disponible à l'adresse suivante: <https://book.coe.int/fr/root/4353-contribution-des-enseignants-a-l-education-a-la-citoyennete-et-aux-droits-de-l-homme-cadre-de-developpement-de-competences.html>, consulté le 26 juin 2019.

Byram M. (1997), *Teaching and assessing intercultural communicative competence*, Multilingual Matters, Clevedon.

Byram M. et al. (2009), *Autobiographie de rencontres interculturelles*, Éditions du Conseil de l'Europe, Strasbourg, disponible à l'adresse suivante: www.coe.int/fr/web/autobiography-intercultural-encounters, consulté le 26 juin 2019.

Byram M. et al. (eds) (2017), *From principles to practice in education for intercultural citizenship*, Multilingual Matters, Clevedon.

Campaign for the Civic Mission of Schools (CCMS) (2011), *Guardian of democracy: the civic mission of schools*, CCMS, Silver Spring, MD, disponible à l'adresse suivante: <http://civicmission.s3.amazonaws.com/118/f0/5/171/1/Guardian-of-Democracy-report.pdf>, consulté le 14 décembre 2017.

Cantle T. (2012), *Interculturalism: the new era of cohesion and diversity*, Palgrave Macmillan, Basingstoke.

Centre Nord-Sud du Conseil de l'Europe (2008), *Guide pratique sur l'éducation à la citoyenneté mondiale: concepts et méthodologies en matière d'éducation à la citoyenneté mondiale à l'usage d'éducateurs et de responsables politiques*, Centre Nord-Sud du Conseil de l'Europe, Lisbonne, disponible à l'adresse suivante: <https://www.coe.int/fr/web/north-south-centre/global-education-resources>, consulté le 26 juin 2019.

Chiu C.-Y. et Hong Y.-Y. (2006), *Social psychology of culture*, Psychology Press, New York.

Conseil de l'Europe (1950), *Convention européenne des droits de l'homme*, Cour européenne des droits de l'homme, Strasbourg, disponible à l'adresse suivante: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_FRA.pdf, consulté le 14 décembre 2017.

Conseil de l'Europe (2001), *Cadre européen commun de référence pour les langues: apprendre, enseigner, évaluer* (CECR), Éditions Didier, Paris, disponible à l'adresse suivante: www.coe.int/t/dg4/linguistic/source/framework_fr.pdf, consulté le 14 décembre 2017.

Conseil de l'Europe (2007), *Recommandation CM/Rec(2007)6 du Comité des Ministres aux États membres relative à la responsabilité publique pour l'enseignement supérieur et la recherche*, Conseil de l'Europe, disponible à l'adresse suivante: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d5d9c, consulté le 14 décembre 2017.

Conseil de l'Europe (2008), « Livre blanc sur le dialogue interculturel – Vivre ensemble dans l'égalité », Comité des Ministres, Conseil de l'Europe, Strasbourg, disponible à l'adresse suivante: https://www.coe.int/t/dg4/intercultural/source/white%20paper_final_revised_fr.pdf, consulté le 14 décembre 2017.

Conseil de l'Europe (2010), *Charte du Conseil de l'Europe sur l'éducation à la citoyenneté démocratique et l'éducation aux droits de l'homme, Recommandation CM/Rec(2010)7 et exposé des motifs*, Éditions du Conseil de l'Europe, Strasbourg, disponible à l'adresse suivante : <https://www.coe.int/fr/web/edc/charter-on-education-for-democratic-citizenship-and-human-rights-education>, consulté le 26 juin 2019.

Conseil de l'Europe (2011), *Vivre ensemble. : Conjuguer diversité et liberté dans l'Europe du XXIe siècle, Rapport du Groupe d'éminentes personnalités du Conseil de l'Europe*, Éditions du Conseil de l'Europe, Strasbourg, disponible à l'adresse suivante : https://www.coe.int/t/dc/files/source/20110511_Report_GEP_fr.doc, consulté le 26 juin 2019.

Conseil de l'Europe (2012), *Recommandation CM/Rec(2012)13 du Comité des Ministres aux États membres en vue d'assurer une éducation de qualité*, Conseil de l'Europe, Strasbourg, disponible à l'adresse suivante : https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805c94f1, consulté le 14 décembre 2017.

Conseil de l'Europe (2014), *Recommandation CM/Rec(2014)5 du Comité des Ministres aux États membres sur l'importance de compétences en langue(s) de scolarisation pour l'équité et la qualité en éducation et pour la réussite scolaire*, Conseil de l'Europe, Strasbourg, disponible à l'adresse suivante : https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805c610b, consulté le 14 décembre 2017.

Conseil de l'Europe (2016), *Compétences pour une culture de la démocratie – Vivre ensemble sur un pied d'égalité dans des sociétés démocratiques et culturellement diverses*, Éditions du Conseil de l'Europe, Strasbourg, www.coe.int/fr/web/education/competences-for-democratic-culture, consulté le 26 juin 2019.

Coste D. et Cavalli M. (2015), « Éducation, mobilité, altérité : Les fonctions de médiation de l'école », Unité des politiques linguistiques, Conseil de l'Europe, Strasbourg, disponible à l'adresse suivante : <https://edoc.coe.int/fr/apprentissage-des-langues/7918-education-mobilite-alterite-les-fonctions-de-mediation-de-lecole.html>, consulté le 26 juin 2019.

Davis M. H. (1994), *Empathy: a social psychological approach*, Westview Press, Boulder, CO.

Deardorff D. K. (ed.) (2009), *The SAGE handbook of intercultural competence*, Sage, Thousand Oaks, CA.

Dillon R. S. (2014), "Respect", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, disponible à l'adresse suivante : <http://plato.stanford.edu/entries/respect/>, consulté le 14 décembre 2017.

Donnelly J. (2013), *Universal human rights in theory and practice* (3rd edn), Cornell University Press, Ithaca, NY.

Eisenberg N. (2003), "Prosocial behavior, empathy, and sympathy", in Bornstein M. et al. (eds) (2003), *Well-being: positive development across the life course*, Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, NJ.

Eshleman A. (2014), "Moral responsibility", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, disponible à l'adresse suivante : <http://plato.stanford.edu/entries/moral-responsibility/>, consulté le 14 décembre 2017.

Feldmann E., Henschel T. R. et Ulrich S. (2000), *Tolerance: basis for democratic interaction*, Bertelsmann Foundation Publishers, Gütersloh.

Flowers N. et al. (2008), *REPÈRES JUNIORS - Manuel pour la pratique de l'éducation aux droits de l'homme avec les enfants*, Éditions du Conseil de l'Europe, Strasbourg, disponible à l'adresse suivante : <http://www.eycb.coe.int/compasito/fr/> consulté le 26 juin 2019.

Furnham A. et Marks J. (2013), "Tolerance of ambiguity: a review of the recent literature", *Psychology*, Vol. 4, No. 9, pp. 717-28.

Hogg M. A. et Vaughan G. M. (2014), *Social psychology* (7th edn), Pearson, Harlow.

Hua C. W. et Wan K. E. (2011), *Civic mindedness: components, correlates and implications for the public service*, Civil Service College, Singapour.

Jackson R. (2014), *Intersections – Politiques et pratiques pour l'enseignement des religions et des visions non religieuses du monde en éducation interculturelle*, Éditions du Conseil de l'Europe, Strasbourg, disponible à l'adresse suivante : https://www.coe.int/fr/web/education/newsroom/-/asset_publisher/ESahKwOXlcQ2/content/signposts-policy-and-practice-for-teaching-about-religions-and-non-religious-world-views-in-intercultural-education?inheritRedirect=false, consulté le 26 juin 2019.

Katz L. G. (1993), *Dispositions: definitions and implications for early childhood practice*, ERIC Clearing house on Elementary and Early Childhood Education, University of Illinois, Champaign, IL.

Kennedy D., Hyland A. et Ryan N. (2007), "Writing and using learning outcomes: a practical guide", in Froment E. et al. (eds), *EUA Bologna handbook – Making Bologna work*, Article C 3.4-1, Raabe Verlag, Berlin.

Klein M. (1995), "Responsibility", in Honderich T. (ed.), *The Oxford companion to philosophy*, Oxford University Press, Oxford.

Knauth T. (2010), *Tolerance – A key concept for dealing with cultural and religious diversity in education*, The European Wergeland Centre Statement Series, Oslo.

Moore T. (2013), "Critical thinking: seven definitions in search of a concept", *Studies in Higher Education*, Vol. 38, No. 4, pp. 506-22.

National Task Force on Civic Learning and Democratic Engagement (NTF) (2012), *A crucible moment: college learning and democracy's future*, Association of American Colleges and Universities, Washington, DC, disponible à l'adresse suivante : www.aacu.org/sites/default/files/files/Crucible_508F.pdf, consulté le 14 décembre 2017.

Nations Unies (1948), *Déclaration universelle des droits de l'homme*, Assemblée générale des Nations Unies, New York, disponible à l'adresse suivante : www.un.org/fr/universal-declaration-human-rights/, consulté le 14 décembre 2017.

Nations Unies (2015), *Transformer notre monde: le Programme de développement durable à l'horizon 2030*, disponible à l'adresse suivante : http://www.un.org/fr/documents/view_doc.asp?symbol=A/69/L.85, consulté le 14 décembre 2017.

North B. (2000), *The development of a common framework scale of language proficiency*, Peter Lang, New York.

North B. et Schneider G. (1998), "Scaling descriptors for language proficiency scales", *Language Testing*, Vol. 15, No. 2, pp. 217-63.

Oakes P. J., Haslam S. A. et Turner J. C. (1994), *Stereotyping and social reality*, Blackwell, Oxford.

OSCE/ODIHR (2012), *Guidelines on human rights education for secondary school systems*, OSCE, Varsovie, disponible à l'adresse suivante : www.osce.org/odihr/93969, consulté le 14 décembre 2017.

Osler A. et Starkey H. (2010), *Teachers and human rights education*, Institute of Education Press, Londres.

Pettigrew T. F. et Tropp L. R. (2006), "A meta-analytic test of intergroup contact theory", *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 90, No. 5, pp. 751-83.

Reber A. S. (1985), *The Penguin dictionary of psychology*, Penguin, Harmondsworth.

Risager K. (2007), *Language and culture pedagogy: from a national to a transnational paradigm*, Multilingual Matters, Clevedon.

Rychen D. S. et Salganik L. H. (eds) (2003), *Key competences for a successful life and a well-functioning society*, Hogrefe and Huber, Gottingen.

Schwartz S. H. (1992), "Universals in the content and structure of values : theory and empirical tests in 20 countries", in Zanna M. (ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*, Vol. 25, pp. 1-65), Academic Press, New York.

Schwartz S. H. (2006), « Les valeurs de base de la personne : théorie, mesures et applications », *Revue française de sociologie*, vol. 42, 249-88.

Sherrod L. R., Torney-Purta J. et Flanagan C. A. (eds) (2010), *Handbook of research on civic engagement in youth*, John Wiley and Sons, Hoboken, N.J.

Stradling R. (2003), *Multiperspectivity in history teaching : a guide for teachers*, Éditions du Conseil de l'Europe, Strasbourg.

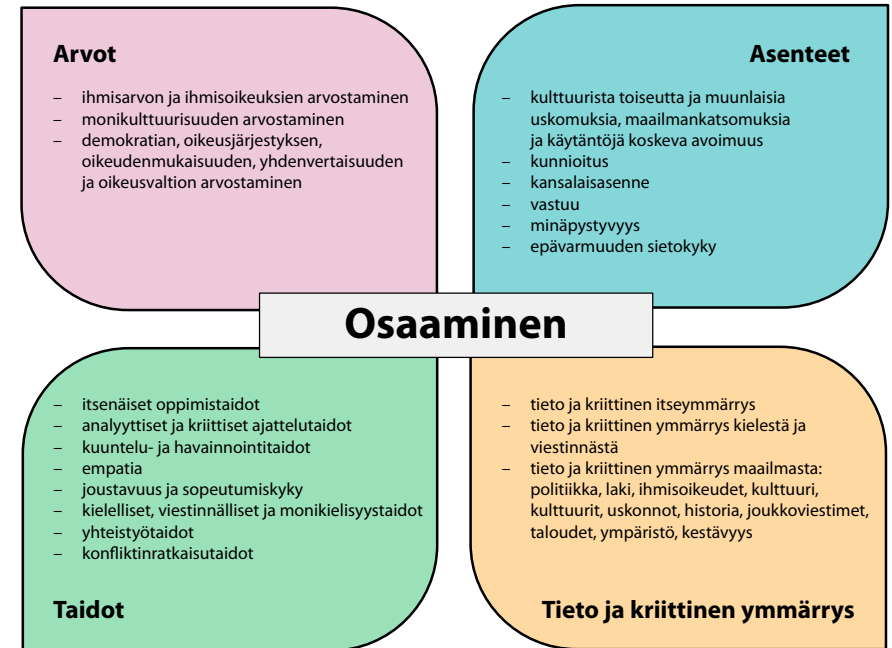
Tibbitts F. (2016), *Élaboration et révision des programmes d'enseignement pour l'éducation à la citoyenneté démocratique et aux droits de l'homme*, UNESCO, Conseil de l'Europe, OSCE/BIDDH et Organisation des États américains, Paris, Strasbourg, Varsovie et Washington, DC, disponible à l'adresse suivante : <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002434/243451f.pdf>, consulté le 14 décembre 2017.

UNESCO (2013), *Compétences interculturelles : cadre conceptuel et opérationnel*, UNESCO, Paris, disponible à l'adresse suivante : <http://unesdoc.unesco.org/images/0021/002197/219768f.pdf>, consulté le 14 décembre 2017.

UNESCO (2015), *Éducation à la citoyenneté mondiale : Préparer les apprenants aux défis du XXIe siècle*, UNESCO, Paris, disponible à l'adresse suivante : <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002300/230062f.pdf>, consulté le 14 décembre 2017.

Verba S., Schlozman K. L. et Brady H. E. (1995), *Voice and equality : civic volunteerism in American politics*, Harvard University Press, Cambridge, MA.

Demokraattisen kulttuurin osaamismalli

Euroopan neuvosto edistää ja suojelee ihmisarvoja, demokratiaa ja oikeusvaltioperiaatetta. Vaikka nämä periaatteet ovatkin olleet vuosikymmenien ajan eurooppalaisten yhteiskuntien ja poliittisten järjestelmien kulmakiviä, niitä on jatkuvasti ylläpidettävä ja vaalittava, ei vähiten taloudellisten ja poliittisten kriisien aikoina.

Useimmat ovat yhtä mieltä siitä, että demokratia merkitsee ihmisten itse tai heidän puolestaan harjoitetun hallinnon muotoa ja että se ei voi toimia ilman säännölliset, vapaat ja rehelliset vaalit, enemmistövallan ja hallinnon vastuullisuuden takaavia instituutiota. Nämä instituutiot eivät kuitenkaan voi toimia, elleivät kansalaiset ole itse aktiivisia ja sitoutuneita demokraattisiin arvoihin ja asenteisiin. Kasvatuksella on tässä keskeinen rooli, ja tämä viitekehys tukee koulutusjärjestelmiä demokratiaosaamisen opettamisessa, oppimisessa ja arvioinnissa sekä tarjoaa moniin käytettyihin näkökulmiin yhdenmukaisen painopisteen.

Käsillä olevassa ensimmäisessä osassa on demokratiaosaamisen malli, jonka Euroopan opetusministerit hyväksyivät yksimielisesti huhtikuussa 2016 Brysselissä pidetyssä pysyvässä konferenssissa. Se kertoo myös viitekehysten taustoista, tarjoaa tärkeitä ohjeita sen käytöstä ja esittelee toisessa osassa olevien kuvaajien merkityksen. Lopussa on avainkäsitteiden luettelo. Lisäohjeita viitekehysten käyttöönotosta on kolmannessa osassa.

www.coe.int

Euroopan neuvosto on maanosansa johtava ihmisoikeusjärjestö. Sillä on 47 jäsenvaltiota, mukaan lukien kaikki Euroopan unionin jäsenet. Kaikki Euroopan neuvoston jäsenvaltiot ovat allekirjoittaneet ihmisoikeuksien, demokratian ja oikeusvaltion suojaamiseksi tehdyn Euroopan ihmisoikeussopimuksen. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin valvoo ihmisoikeussopimuksen täytäntöönpanoa jäsenvaltioissa.

**Kolmiosaisen kirjasarjan 1. osa.
Ei myydä erikseen.**

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE